MAGIA LA CHALDEENI

FRANÇOIS LENORMANT

François Lenormant

Magia la chaldeeni

Cuvânt înainte:
Constantin Daniel

Traducere din limba franceză şi anexe:
Gabriel Avram

Editura HERALD
2012

EDITURA HERALD

OP.10 - CP.33 Sect. II Bucureşti
Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61
Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60
Mob: 0744.888.388, 0745.050.020
website: www.edituraherald.ro
e-mail: office@edituraherald.ro

© 2012 by Editura HERALD

ISBN eBOOK: 978-973-111-306-7

Redactor: Radu Duma
Viziune grafică: Vadim Cazacu
Cop.I Innana (Lilith?), teracotă (cca. 2000 î.Hr.).
Lector: Paula Isarov

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepseşte penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Cuvânt înainte

Vechii locuitori ai Mesopotamiei nu-şi puteau explica altfel apariţia bolilor dar şi a tot felul de nenorociri decât prin influenţa demonilor care îi iau pe oameni în posesiunea lor, îi spurcă şi îi îmbolnăvesc. Oamenii din acea epocă trăiau întreaga lor viaţă sub apăsarea acestei teribile ameninţări, căci se credea că lumea întreagă e plină de astfel de demoni răi, că influenţa lor se putea înlătura cu greu iar izgonirea nu se putea realiza decât prin magie.

Însă arta izgonirii demonilor a constituit în toată antichitatea nu o superstiţie absurdă a oamenilor inculţi, ci dimpotrivă era considerată o ştiinţă supremă şi tocmai chaldeenii, cum erau numiţi preoţii babilonieni după originea ţării din care veneau, erau cei ce cunoşteau tehnicile de exorcizare a acestor demoni. Chiar în vremea regelui Gudea activitatea acestor vrăjitori se răspândise într-atât de mult încât acest cârmuitor a trebuit să-i gonească din oraşul său pe magicieni. Lucrul nu i-a reuşit lui Gudea şi vrăjitorii s-au răspândit în decursul veacurilor în toate ţinuturile Mesopotamiei. În secolul al XIII-lea î.e.n. faima artei lor se răspîndise atât de mult încât ajunsese pînă în ţara hittiţilor, de unde regele hittit Muwattali cere regelui din Babilon să-i trimită un vrăjitor, care venind a şi murit în ţara lui Hatti. Dar şi Isaia adresează imprecaţiile sale Babilonului pentru vrăjitorii săi:

> Întru fărădelegile tale tu nădăjduiai şi ziceai: «Nimeni nu mă vede!» Înţelepciunea ta şi ştiinţa ta te-au rătăcit astfel că ziceai în inima ta: «Eu şi nimeni alta ca mine». Drept aceea va veni peste tine o nenorocire pe care tu nu vei şti să o înlături cu fermecătoria ta, şi te va copleşi prăpădul pe care tu nu vei putea să-l ispăşeşti... Păstrează pentru tine fermecătoriile tale şi vrăjitoriile cu care te-ai trudit din

> tinereţe, poate îţi vor sluji şi aprigă te va face. Tu te-ai obosit întrebând pe atâţia sfătuitori! Să iasă la iveală şi să te izbăvească aceia care împărţesc cerul şi privitorii cei de stele care în fiecare lună nouă spun ce se va întâmpla.[1]

În fine, chiar în Imperiul Roman chaldeenii — adică preoţii vrăjitori babilonieni — aveau o mare influenţă, cu toate că oamenii învăţaţi arătau cât de deşarte şi de inepte erau acţiunile lor (*Cicero, De divin*. II 42 sq). Pedepsiţi în mod sever la Roma de către guvernele imperiale erau apoi imediat rechemaţi dându-li-se înapoi tot ce li se confiscase (Tacitus, *Historiae*, I, 22).

Fiinţele în jurul cărora se învârtea întreaga ştiinţă a magiei erau demonii, care, după concepţiile mesopotamiene vechi, se aflau la originea tuturor nenorocirilor de pe pământ: boală, suferinţă, nevoi. Iar demonii aveau o putere atât de mare încât puteau să supună nu numai pe oameni ci şi pe zei. Unii dintre aceşti demoni erau de fapt zei inferiori, pe care stăpânul cerului Anu, zeu ostil oamenilor i-a făurit, iar alţi demoni îşi aveau originea în lumea de jos, alţii nu erau altceva decât sufletele celor răposaţi. Însă în acţiunile lor împotriva oamenilor demonii se asemănau mult între ei. Cu mare uşurinţă aceşti demoni aduceau oamenilor boli grele, nebunie în primul rând, dureri de cap şi maladii de tot felul, apoi distrugeau viaţa de familie. Nici animalele nu erau lăsate în pace de demoni, căci ei omorau vitele în staul şi vânau păsările în cuibul lor. Demonii sălăşluiesc în locuri pustii, în morminte, în mine şi în deşerturi. Îşi petrec existenţa mai cu seamă în timpul nopţii, dar nimic nu le stă în cale: nici un zid nu este prea înalt pentru ei, nici o crăpătură prea strâmtă, ei pătrund pretutindeni spre a-şi împlini răutăţile şi a-i chinui pe oameni.

Asiro-babilonienii cunoşteau după nume un număr însemnat de demoni, dar după funcţiile lor nu pot fi deosebiţi cu certitudine. De obicei demonii umblau în cete de câte şapte (şapte fiind număr sacral prin excelenţă la semiţi). Alteori sunt numiţi copii ai zeului Anu, dar aceşti

demoni primesc nume diferite: *Utukku* cei răi, demonii Alu cei răi, demonii *Gallu* cei răi, sau demonii *Labartu*. De aceşti demoni trebuie deosebit *Asakku* cel rău, care provoacă boli dureroase şi mai ales dă dureri de cap. *Namtaru* cel rău este propriu-zis un trimis al reginei lumii de jos, iar unul dintre cei şapte demoni provoacă o boală a gâtului (difterie, amigdalită acută?). *Utukku* cel rău, demon care face parte din cei şapte, este originar duhului unui defunct, el se ridică asemeni unui vânt şi omoară în pustiu. Demonul *Alu* cel rău nu are nici gură, nici buze, nici urechi şi se ascunde prin găuri şi scorburi, iar noaptea aleargă ca o vulpe pe străzile oraşelor. Apoi intră în casele oamenilor şi fură celor osteniţi somnul lor, la bolnavi se apropie de pieptul lor. Demonul *Etimmu* cel rău este şi el duhul unui om mort care nu a fost îngropat cum se cuvine şi nu i s-au făcut riturile de înmormântare potrivite. De aceea el revine în lumea de sus şi pune stăpânire asupra oamenilor, lovind îndeosebi jumătatea de jos a trupului. Demonul rău *Gallu* nu are sex precis şi se plimbă noaptea pe străzi spre a se apropia de oameni şi a le face necazuri. Zeul cel rău este un demon potrivnic zeului bun apărător al omului, şi atacă mai ales picioarele oamenilor. Triada *Labartu, Lăbaşu* şi *Ahhazu* erau nişte demoni răufăcători foarte primejdioşi. Primul, Labartu, ucidea copii mici, Labaşu provoca frigurile (malaria) şi ultimul producea gălbinarea (hepatita acută).

O a doua triadă de demoni era alcătuită din *Lilu, Lilitu,* şi slujnica lui *Lilu. Lilit* este cunoscut din scrierile sacre ale iudeilor (*Isaia,* XXXIV, 14), iar în scrierile rabinice se întâlnesc adesea povestiri despre acest demon (cf. tratatul talmudic B. Erubin, 100 b; şi B. Sabbath, 151 b). În afară de aceştia există alţi demoni răi, de pildă cei 14 însoţitori ai zeului Nergal, care dau de obicei boli felurite, apoi demonul vântului de sud-est *Pazuzu*. Diferite boli ale oamenilor sunt personificate şi considerate ca demoni precum: *Antasubba* (hernie), *Lugal-urra* (demon al izbiturii), Su-dingirra (în sumeriană: mână a zeului), *Su-Ninni* (mână a zeiţei). La fel acţionează deochiul, scuipatul, atingerea cu degetul rău, sau adierea vântului rău.

Pe de altă parte, bărbaţii şi femeile care se pricepeau la vrăji puteau avea o acţiune malefică, dar nu le foloseau pentru binele, ci pentru

nenorocirea oamenilor (este aşa-zisa distincţie între magia neagră malefică şi magia albă benefică, din evul mediu european). Aceste persoane erau vrăjitoare şi vrăjitori şi acţiunile lor nu se deosebeau de acelea ale demonilor, provocând tot atâta rău. Ca şi demonii, vrăjitorii şi mai ales vrăjitoarele, furau saliva oamenilor, stricau mâncărurile şi băuturile, îi posedau pe bieţii muritori îmbolnăvindu-i de diferite boli, apoi tulburau viaţa de familie făcând să se certe între ele rudele apropiate.

Preoţii acţionează împotriva vrăjitorilor, ca şi împotriva demonilor prin descântece şi dezlegări, şi deseori aceştia erau arşi în efigie ba chiar şi în natură. După *Codul lui Hammurabi* (cap. 2) cel acuzat de vrăjitorie trebuia să se supună unei ordalii:

> Dacă cineva a acuzat pe un altul de vrăjitorie, dar n-a putut dovedi, atunci cel învinovăţit de vrăjitorie să meargă la un râu şi să se arunce în el. Dacă râul l-a înecat, atunci acuzatorul să-i ia casa. Dacă râul a arătat că acuzatul este nevinovat, lăsându-l teafăr, atunci acuzatorul de vrăjitorie să fie dat morţii iar acela care s-a aruncat în râu să ia averea acuzatorului.

Acelaşi lucru e prescris de vechiul cod de legi asiriene. Acţiunile demonilor răi erau oprite şi înăbuşite de influenţa spiritelor bune. Acestea (în număr de şapte) erau chemate să lupte împotriva demonilor *Vtukku* şi *Alu*. Tot un demon benefic este *Udug* cel bun care merge înaintea regelui păzindu-l. Apoi zeul în chip de taur Lamassu coboară din cer spre a-i ajuta pe oameni. Omul are însă ca apărător împotriva demonilor răi pe zeul sau pe zeiţa sa.

Potrivit concepţiilor asiro-babiloniene demonii aveau chipuri bine caracterizate. De obicei sunt reprezentaţi ca făpturi fabuloase cu trupuri omeneşti şi capete schimonosite de animale. Astfel cei şapte demoni de pe un relief numit „al lui *Labartu*” au un corp uman cu capul unei pantere,

unui leu, unui câine, unui berbec, unui ţap, unei păsări răpitoare şi al unui şarpe, iar acest relief reprezintă fie pe demoni, fie pe preoţi cu măşti şi chipuri de demoni. Demonul femeie *Labartu* are un corp feminin, un cap de leu şi picioare de pasăre răpitoare. În mâini ţine doi şerpi, şi la sânii ei sug un câine şi un porc, el însuşi îngenunchează pe un măgar care stă pe o luntre. Demonul *Pazuzu* se ia la întrecere cu toate vânturile, pustieşte munţii, stârnirea lui este de temut, căci pătrunde ca o furtună pretutindeni.

Unele figuri de demoni au un caracter apotropaic, şi cele mai cunoscute sunt omuleţii Papsukall care păzesc intrarea caselor, dar şi taurii şi leii cu figuri omeneşti sau nu, apoi berbecii sălbatici, scorpionii, oamenii peşte, capra peşte, demonii alcătuiţi dintr-o combinaţie de leu şi de vultur, sau cu capete de câini şi cu aripi, păsările răpitoare şi şerpii, mai rar păsările răpitoare. Genii înaripate, cu capete de oameni sau de vulturi, în parte având măşti de peşte peste ei, care aduc razele soarelui pe frunze de palmier stilizate, cum întâlnim pe pereţii palatelor asiriene, sunt chipuri ale celor şapte înţelepţi din Babilon, sau personificări ale vânturilor cele bune.

Împotriva demonilor răi se ridică la luptă zeii. Cu cât sunt mai puternici, cu atât pot să-i înfrângă mai uşor. Se invocă în general împotriva demonilor: „cei 50 de zei mari, cei 7 zei ai destinului, cei 300 de zei Anunnanki ai Cerului, şi cei 600 de Annunnaki ai pământului”. Sau spre a nu trece pe nimeni cu vederea se spunea: „zeii şi zeiţele câte sunt”. Aceleaşi puteri ca şi zeii autohtoni le aveau şi zeii străini, de pildă zeii kasiţi şi cei elamiţi, stelele, semnele zodiacului şi templele.

Chiar dacă zeii în totalitatea lor îi pot ajuta pe oameni şi izgoni pe demoni, nu toţi zeii aveau milă de omul suferind. Mai exact cei mai mari şi mai puternici dintre zei, Anu şi Enlil, erau mai totdeauna gata să îi chinuiască pe muritori, să le facă rău şi să îi supere. În această situaţie omul găseşte însă totdeauna un prieten şi un protector în zeul Ea, care era un specialist în artele magice şi prin vrăji sau descântece ca şi prin apa sa vindecătoare aducea tămăduire celor suferinzi. De fapt operaţiile magice efectuate sub protecţia lui Ea erau acţiuni catartice, de spălare, de curăţare cu apă şi dintr-un punct de vedere se poate afirma că această străveche

tehnică magică numită catartica a fost strămoaşa medicinei preventive şi mai ales a igienei prin purificările şi curăţirile ce se efectuau într-un mediu plin de impurităţi de tot felul. Oamenii şi zeii se îndreptau către zeul Ea cerându-i vindecare, dar ei nu se adresau lui Ea direct ci prin intermediul fiului său Marduk. Acesta, ca şi tatăl său, zeul Ea, era zeu magician prin excelenţă.

Din timpuri imemoriale aceşti doi zei îşi arătaseră puterile împotriva lui Apsu şi Mummu dar şi împotriva zeiţei Tiamat şi a tovarăşilor săi.

De obicei un descântec magic e precedat de rugăciunea pe care cel suferind de boală magică o adresează lui Marduk. Acesta la rândul său, în descântec, se adresează tatălui său Ea, care îi răspunde: „Ce nu ştii tu, ce aş mai putea să-ţi mai spun eu ţie? Marduk, ce ai putea tu să nu ştii, ce aş mai putea să-ţi mai spun ţie?” Cu toate aceste cuvinte adresate lui Marduk, că nu ar şti mai mult decât sine însuşi, tatăl său, zeul Ea îi dă totuşi lui Marduk sfaturi, în special ce manopere trebuie să întreprindă pentru vindecarea suferindului. Acest dialog între tată şi fiu apare din timpuri străvechi în descâtece, unde capătă un caracter stereotip.

Alături de apă apare în descântece şi focul ca mijloc de purificare (făcând parte din aceleaşi acţiuni catartice de curăţire). Focul, duşman al demonilor răi, este întrupat în textele magice de purificare prin zeii *Nusku*, *Giraşi Gibil*. Marea doftoroaie, zeiţa *Gula* este pomenită des în descântece. Printre muritori însă, ucenicii zeului Ea, preoţii descântători (*Assipu, tnasmasu*) aduceau alinare — după credinţa lor — oamenilor suferinzi împotriva duhurilor rele. Spre deosebire de vrăjitori şi vrăjitoare, ei acţionau numai spre binele oamenilor. Principalul mijloc pentru izgonirea demonilor erau descântecele, vrăjile de dezlegare, de desfacere a acţiunii demonilor. Aceste descântece la asiro-babilonieni se făceau noaptea la lumina torţelor şi se recitau — babilonienii spuneau „se numărau” fiindcă descântecele erau versificate şi se repetau anumite strofe, însoţite uneori de un fluierat. Descântecele erau cunoscute mai ales în oraşul Eridu care conta ca fiind al zeului Ea, şi ele constau fie în apeluri către demoni (cerându-le să fugă), fie în ameninţări cu intervenţia unor zei mai puternici;

descântecele erau însoţite de gesturi şi mişcări simbolice de lovire, u cidere, străpungere cu un cuţit sau altă armă. Alte descântece povestesc o întâmplare survenită zeilor. În orice caz descîntecul trebuia să cuprindă un preambul şi o încheiere.

Este de notat în această ordine de idei că unele din descântecele babiloniene sunt foarte similare celor româneşti, aşa cum au fost culese din diferite părţi ale ţării[2]. Există o literatură cu totul specială a descântecelor şi unele teme şi metafore asiro-babiloniene, dar şi procedee poetice se întâlnesc la români ca şi la străvechii babilonieni.

În afară de cuvintele descântecului (care nu reprezintă decât o parte din descântec) preotul exorcist avea la dispoziţie o serie de măsuri medicale şi magice pentru a-i izgoni pe demoni. Din prima categorie făceau parte apa şi de asemenea diferite băuturi, droguri şi alifii. Şi alte obiecte cum ar fi gipsul, asfaltul, clăile de paie aveau o acţiune magică certă, apoi şi alte produse botanice: baston de lemn, de cedru, cenuşe de lemn de tamarisc, torţa, tămâia, secera, toba, apoi amulete, chipuri de zei şi de demoni, păpuşi reprezentînd oameni şi animale. În epocile ulterioare diferitele obiecte au fost identificate cu unii dintre zei: aşa de pildă gipsul reprezenta pe zeul Ninurta, asfaltul pe demonul Asakku, blana unui taur mare reprezintă uneori pe zeul Anu, alteori pe zeiţa Nindagud.

Ambele descântecele, cel rostit verbal în versuri şi cel efectuat prin gesturi specifice şi obiecte particulare slujesc acelaşi scop, izgonirea demonilor. Actele făcute cu mijloace exterioare, cu obiectele arătate mai sus, erau de multe feluri. Cu gips şi asfalt se ungea uşa bolnavului, se aşezau jos trei grămezi de paie de cereale. Toba cea mare se punea la capul bolnavului, tot acolo se puneau steagurile. Amuletele erau atârnate în casa omului bolnav sau erau îngropate sub uşă, sub prag, împreună cu chipurile zeilor şi ale demonilor. Nici măcar zeii nu puteau să o scoată la cap fără de amulete — credeau asiro-babilonienii — şi însuşi Marduk în lupta sa împotriva lui Tiamat ţinea spre a se proteja o amuletă roşie în buze şi avea o plantă în mână spre a nimici otrava duşmancei Tiamat. Caracteristice erau alături de acţiunile analogice (magia simpatică) în care se imită acţiunea de

nimicire a demonului, şi acţiunile simbolice (magie simbolică) în care nimicirea demonului rău se face prin nimicirea unui alt obiect care îl reprezintă alegoric. De exemplu preotul masmasu desface foile unei cepe şi pronunţă un descântec în care compară vraja exercitată de demon cu foile cepei, cum se desfac acestea să se desfacă şi vrăjile lui. Un ied sau un purcel este *schimb* sau *faţă* a bolnavului. Capul iedului este dat pentru capul omului, gât pentru gât, piept pentru piept şi aşa pentru fiecare bucată a corpului. Bucăţile animalului sunt puse pe părţile omului, şi în felul acesta, se credea, aduceau vindecare. Postulatul fundamental era că demonii flămânzi se vor hrăni cu un înlocuitor, un „erzaţ" al omului bolnav, care va scăpa astfel de ei. Ba uneori demonii se mulţumesc cu un chip al bolnavului care este aşezat peste bolnav. Astfel de imagini de înlocuire a oamenilor făcute din aluat, făină şi argilă erau foarte eficace — credeau asiro-babilonienii - mai ales dacă erau luate din morminte şi erau pregătite din vreme spre a fi utilizate la exorcisme.

În aceeaşi ordine de idei era acţiunea simbolică ce consta în fabricarea chipului vrăjitoarei din lemn, din argilă sau din pământ, apoi arderea lui în foc în ideea că: „precum aceste chipuri se topesc, pier, dispar, aşa şi vrăjitorul sau vrăjitoarea să se topească, să piară şi să dispară". Invers, vrăjitoarele puteau să alcătuiască chipuri ale oamenilor, să le ardă în foc şi să-i omoare pe oameni, aşa cum făceau preoţii cu vrăjitoarele.

Ceremoniile vrăjitoreşti nu aveau loc în temple, ci mai cu seamă în case, în camerele bolnavilor, dar şi pe acoperişuri, la malul unor râuri, eventual într-o colibă de trestie, sau afară în câmp. O condiţie fundamentală ca vraja să se împlinească era ca ritualul magic al unui descântec să fie păstrat cu rigurozitate de la început şi până la sfârşit. Dacă nu se recita descântecul decât de două ori în loc de trei ori, sau nu se punea numărul exact de grămezi de făină, atunci toată osteneala ceremonialului era irosită zadarnic. Literatura magică ce a ajuns până la noi este vastă, semn al importanţei acordate acestei discipline. Din dinastia a III-a din Ur (circa 2100 î.e.n.) ne-au parvenit tăbliţe de lut cuprinzând descântece sau părţi din descântece redactate în limba sumeriană. O puternică dezvoltare a luat

această pseudo-ştiinţă după ce Babilonul ajunge să fie centrul cel mai important al Mesopotamiei. Căci zeul său cel mai însemnat, Marduk, ca şi tatăl său Ea îşi întemeiau puterea pe vrăjitorie şi magie. În decursul timpurilor literatura magică a luat o amploare foarte mare şi până în ultimele zile ale Babilonului acest interes pentru magie, exorcisme, descântece şi vrăji de tot felul s-a menţinut intact.

Faptele demonului feminin Labartu, precum şi mijloacele prin care se puteau face inofensive acţiunile ei, sunt enumerate într-o serie de 3 tablete redactate în sumeriană şi în neo-akkadiană. Important pentru aflarea istoriei acestui text este faptul că posedăm descântece împotriva lui Labartu ce par a data din vremea dinastiei I din Babilon. Acţiunile acestui demon cu înfăţişare groaznică erau toate îndreptate spre a suge sângele animalelor şi oamenilor, dar mai cu seamă al copiilor mici. În acest scop demonul acesta, după ce iese din stufăriş, se aşază pe capul femeilor ce au prunci şi le cere să-i încredinţeze copiii spre a-i alăpta, dar în realitate spre a-i ucide. Căci sângele de om este de fapt hrana ce îl satură pe el. Ca mijloace împotriva lui Labartu slujesc, în afară de descântece, tot soiul de substanţe cu efecte pur medicinale: plante, pietre, dar mai cu seamă piatra *ittamir* care împiedică avorturile, apoi părţi din animale impure ca porcul şi măgarul, alifii cu asfalt, pământ, grăsime de porc, peşte şi plante. Toate aceste mijloace terapeutice se aplică pe locurile bolnave în cantităţi suficiente şi sunt legate cu nişte şnururi anume. Ca mijloc de calmare şi de potolire a durerii se dădeau în dar un prâsnel de fus rupt, sau un fus rupt.

Dar foarte activă era păpuşa magică. Se modelează din argilă chipul lui Labartu şi se încercă să se închidă boala suferindului în chipul de argilă. Aceasta se întâmplă atunci când se aşază lângă păpuşă pâine, apă, hrană şi o cutie cu unsoare, şi se îmbracă păpuşa în fiecare zi. Dar mai cu seamă demonul Labartu nu putea să reziste trufandalei aşezate în gura statuetei sale, trufanda constând dintr-o inimă de purcel. După trei zile se petrecea acea strămutare a demonului Labartu din bolnav în statueta sa de argilă. Apoi statueta de argilă era zdrobită cu sabia sau îngropată alături de un zid ori dusă în pustiu şi legată bine de spini şi mărăcini, ori era aşezată

împreună cu o corabie mică, ce era condusă prin vrăji dincolo de mare. Tot un mijloc sigur pentru a preveni acţiunile lui Labartu era portul unei amulete cu chipul acestui demon, amuletă pe care copiii o purtau în jurul gâtului.

Într-un descântec împotriva demonului Labartu se începe cu enumerarea celor şapte nume ale lui. Redăm un astfel de descântec asiro-babilonian, accentuând că partea lui esenţială erau gestica, intonaţia vrăjitorului, muzica ce însoţea descântecul şi actele făcute cu diferite obiecte împotriva demonului său în textul rostit al descântecului (care bineînţeles trebuia pronunţat fără nici o omisiune):

> Labartu, fiica lui Anu este primul său nume. Al doilea: soră a zeilor uliţelor; al treilea: sabia care despică jos capul; al patrulea: cea care aprinde focul; al cincelea: zeiţa cu privirea groaznică; al şaselea: destăinuitoarea şi copil crescut al zeiţei *Irnina*; al şaptelea: Fii vrăjită la zeii cei mari. Cu păsările cerului să fugi departe.

Alte descântece încep cu descrierea răului şi a nenorocirii pe care a provocat-o, apoi urmează exorcismul cu chemarea zeilor şi apoi ritualul:

> Dacă Labartu trece peste un râu, ea aduce nenorocire. Dacă stă la un zid ea îl murdăreşte cu scârnă. Dacă ea apucă pe un bătrân atunci noi o numim nenorocire. Dacă apucă pe un bărbat, atunci o numim întunecare a minţii. Dacă prinde o femeie îi zicem Labartu. De prinde un copil o numim demonul *Dimmegan*. Pentru că tu ai venit şi ai cuprins faţa lui (a bolnavului, n.n.), i-ai luat membrele, i-ai nimicit trunchiul, i-ai străpuns călcâiul, i-ai legat încheieturile, i-ai dat o privire groaznică, i-ai schimbat înfăţişarea, i-ai adus suferinţă, i-ai ars trupul la fel ca focul, eu trebuie să te scot afară, să te

nimicesc, ca tu să nu mai vii înapoi, să nu te apropii, să nu chinui trupul lui Cutare, fiul lui Cutare, te descânt pe tine şi te vrăjesc înaintea lui Anu, tatăl zeilor celor mari.

Seria descântecelor asiriene şi babiloniene sau sumeriene este nespus de mare, însă toate pot fi reduse la câteva tipuri esenţiale care se repetă cu variaţii nesemnificative.

Constantin Daniel[3]

1 *Isaia*, XLVTI, 10-13.
2 Arhur Gorovei, *Descîntecele Românilor*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1938.
3 *Civilizaţia asiro-babiloniană*, cap. „Catartica şi magia", Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1981.

PREFAŢĂ

Istoria anumitor credinţe şi superstiţii constituie unul din capitolele cele mai stranii, dar nu mai puţin importante, ale istoriei spiritului uman şi al evoluţiei acestuia. Oricât de stranii ar fi fost reveriile magiei şi ale astrologiei, oricât de departe suntem noi acum, datorită progresului ştiinţelor, de ideile pe care le-au inspirat, aceste concepţii au exercitat asupra oamenilor, vreme de multe secole, şi până într-o epocă destul de apropiată de a noastră, o influenţă prea adâncă şi decisivă, pentru a fi neglijate de cel care încearcă să delimiteze etapele intelectuale de evoluţie a umanităţii. Chiar secolele cele mai luminate ale antichităţii au contribuit din plin la prestigiul ştiinţelor oculte. Imperiul ştiinţelor oculte, rezultat direct al superstiţiilor păgâne, a supravieţuit triumfului creştinismului, a fost atotputernic în vremea evului mediu, şi abia ştiinţa modernă a pus capăt erorilor profesate de ocultism. O expresie a gândirii care a dominat atâta vreme spiritele, până şi pe cele mai nobile şi mai perspicace, de care nu a scăpat nici filosofia, căreia, în anumite epoci, la neoplatonicienii Şcolii din Alexandria, de pildă, i s-a acordat întâietate printre speculaţii, nu poate fi exclusă repede şi cu dispreţ din tabloul evoluţiei generale a ideilor. Magia trebuie studiată cu mare atenţie, trebuie să i se afle cauzele, să i se urmărească cronologic formele succesive de manifestare şi să se determine deopotrivă influenţa pe care credinţele religioase ale diferitelor popoare, în diferitele lor etape de evoluţie, le-au avut asupra acestei arte, dar şi influenţa pe care magia, la rându-i, a exercitat-o asupra aceloraşi credinţe. Alte cercetări ar trebui să determine – şi aici avem fără îndoială de a face cu una din faţetele cele mai curioase ale istoriei ştiinţelor oculte – care este cantitatea de fapte reale prost explicate şi a cunoştinţelor fizice menţinute încă în starea de arcane, de secrete ocultate. În ceea ce ne priveşte, ambiţia noastră este doar aceea de scruta originile magiei într-unul din cele mai

străvechi cămine ale sale şi de a trasa jaloanele a ceea ce reprezenta magia în Chaldeea.

Mărturiile unanime ale antichităţii greceşti şi latine, cât şi tradiţiile evreieşti şi arabe desemnează Chaldeea şi Egiptul ca fiind cele două leagăne ale magiei şi astrologiei constituite ca ştiinţe, cu reguli fixe, raţionale şi formulate sistematic, aşa cum s-au substituit acestea, începând dintr-o anumită epocă, practicilor mai puţin rafinate şi poate mai puţin savante ale goeţiei şi divinaţiei primitive. Dar ceea ce scriitorii clasici sau Cărţile sfinte relatează despre ştiinţele oculte din cele două ţinuturi atât de străvechi sunt informaţii vagi şi susceptibile de îndoială. Nu ştim în ce măsură existau deosebiri între acestea sau în ce măsură existau trăsături proprii care distingeau magia şi astrologia egiptenilor de cele ale chaldeenilor şi babilonienilor. În ceea ce priveşte relatările scriitorilor orientali ai evului mediu, aceştia şi-au împănat scrierile cu atât de multe elemente fantastice, încât spiritul critic şi caracterul de autenticitate lipsesc în mare măsură, astfel că cercetarea ştiinţifică nu le poate acorda prea multă încredere.

Dar descifrarea hieroglifelor egiptene şi a scrierilor cuneiforme din bazinul Tigrului şi Eufratului, aceste două cuceriri ale geniului ştiinţific al secolului al XIX-lea, ne oferă astăzi pentru lămurirea unei asemenea dificile probleme un ajutor excelent care înainte era de neconceput. Doar folosindu-ne de sursele originale putem de acum încolo să cercetăm temeinic ştiinţele oculte din Egipt şi Chaldeea. Vestigiile destul de numeroase ale grimoarelor magice şi ale tăbliţelor cu influenţe astrale, care au supravieţuit ravagiilor vremii pe foi de papirus în Egipt sau pe tăbliţe de lut ars (*coctilibus laterculis*, cum spunea Pliniu) în Chaldeea şi Asiria, pot fi interpretate cu certitudine prin metodele filologiei moderne. Acestea pot revela în mod direct cercetătorilor în ce constau doctrinele şi “secretele” celor pe care astrologii şi magicienii din Grecia şi Roma îi recunoşteau a fi maeştrii lor.

În ultimii ani au fost consacrate mai multe lucrări importante documentelor care se referă la magia egipteană. Vicontele de Rougé ne-a oferit explicaţia tabelelor cu influenţa stelelor, trasate pe pereţii mormintelor regale din Theba. În schimb, aproape că nu s-a aplecat încă

nimeni asupra cercetării documentelor care se referă la magia şi astrologia chaldeenilor, arte adoptate în mod docil de către asirieni, ca de altfel toate învăţăturile de tip sacerdotal din Chaldeea şi Babilon. Lucrul ţine fără îndoială de faptul că ştiinţa asirologiei a luat naştere ulterior celei a egiptologiei. În concluzie, nu a fost vreme să se parcurgă întreg fondul existent, cea mai mare parte a textelor care îşi aşteaptă de la această ştiinţă interpretarea au rămas încă inedite. Noi dorim să umplem lacuna pe care tocmai am semnalat-o; vom încerca să facem cunoscute şi să caracterizăm, cu ajutorul documentelor care, în marea lor majoritate, nu au fost încă traduse, ceea ce magia chaldeană a fost odinioară, procedeele şi doctrinele sale. Vom încerca să comparăm magia chaldeeană cu magia Egiptului antic, pentru a demonstra care sunt diferenţele între acestea, cât şi faptul că punctul de plecare al magiei chaldeene era cu totul altul. Analizând apoi credinţele religioase specifice care au servit drept fundament magiei chaldeene, vom încerca să vedem care a fost originea acesteia, ce element etnic a implantat-o pe malurile Eufratului şi Tigrului.

Într-o altă lucrare, al cărei material documentar este deja adunat în mare parte, vom studia aspecte legate de astrologie şi de arta divinaţiei la chaldeeni; vom vorbi despre sistemul şi originea acestor pretinse ştiinţe ce constituiau gloria şcolilor sacerdotale, cât şi despre cunoştinţele reale de astronomie pe care Babilonia şi Chaldeea le-au lăsat moştenire lumii.

Capitolul I

Magia şi vrăjitoria la Chaldeeni

I

Ne putem face o idee destul de edificatoare despre magia invocatoare a chaldeenilor, despre procedeele şi principalele ei domenii de aplicaţie, apelând la un document publicat în facsimil, în 1866, în volumul II al unei lucrări referitoare la inscripţiile cuneiforme din Asia[4]. Este vorba despre o tabletă de format mare, provenind din biblioteca palatului regal din Ninive, care conţine o suită de douăzeci şi opt de formule de incantaţii, din păcate distruse în mare parte, folosite pentru alungarea tuturor relelor, formule pentru îndepărtarea spiritelor malefice, pentru apărarea contra efectelor vrăjitoriilor, contra bolilor şi a principalelor nenorociri care îl pot lovi pe om în timpul vieţii sale de zi cu zi. Totul alcătuieşte o lungă litanie divizată în paragrafe, care sfârşesc toate prin aceeaşi invocaţie sacramentală. Se pare că, ţinând cont de concluzia finală, nu trebuia detaşată vreo formulă sau alta pentru o anumită ocazie, ci recitată întreaga litanie, pentru a se pune la adăpost de toate influenţele nefaste conţinute şi prevăzute aici.

Acest document, ca de altfel toate celelalte scrieri magice provenind din Asiria şi Chaldeea, este redactat în limba akkadiană, adică în limba turaniană, înrudită cu idiomurile finice şi tătare vorbite de populaţiile primitive ce locuiau în câmpiile mlăştinoase ale Eufratului de jos. O traducere asiriană amplasată alături însoţeşte vechiul text akkadian. De multă vreme deja, de când Asurbanipal, regele Asiriei, în secolul al VII-lea î.e.n., a dat ordin să se facă această copie ce ne-a parvenit, nimeni nu mai înţelegea documente de acest gen decât prin intermediul traducerii asiriene, limbă de dată mai recentă decât akkadiana. Akkadiana devenise o limbă moartă, însă incantaţiilor concepute în această limbă li se atribuia o putere

misterioasă cu atât mai mare, cu cât deveniseră, odată cu trecerea timpului, un soi de grimoar[5] de neînţeles.

Pentru a ne transpune în mijlocul acestei lumii stranii, voi reda alăturat, în întregime, formulele de pe această tăbliţă akkadiană, cel puţin pe cele interpretabile (căci sunt şi unele care se refuză oricărei explicaţii), şi îmi voi însoţi traducerea cu scurte note.[6]

INCANTAŢIE

I. Zeul cel rău, demonul cel rău, – demonul deşertului, demonul muntelui, – demonul mării, demonul mlaştinii, – geniul cel rău, *uruku*[7] cel uriaş, – vântul rău prin sine, – demonul cel rău care pune stăpânire pe trup, care agită trupul,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

II. Demonul care pune stăpânire pe om, demonul care îl ia în stăpânire pe om[8], – duhul *gigim* care produce răul, operă a unui demon rău,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

III. Prostituata sacră cu sufletul întinat care îşi părăseşte locul unde se prostituează, – prostituata zeului Anna[9] care nu-şi mai împlineşte slujba, – seara, la începutul lunii incomplete, – hierodula care greşeşte neducându-se la locul ei de muncă, – care nu-şi mai însemnează sânii, – care nu-şi mai... mâna sa, – care nu mai cântă din instrumentul ei, completând. . .[10]

Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

IV. Cel ce nu ne lasă să prosperăm, care nu ne este favorabil, – care formează noduli, ulceraţii de natură rea, – ulceraţii care scobesc, ulceraţii care se întind, care ne biciuie trupul (de durere), ulceraţii...[11] ulceraţii care se întind, contagioase, ulceraţii rele,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

V. Boala viscerelor, boala inimii, a învelişului inimii bolnave, – boala ficatului, durerea de cap, dizenteria cea rea, – tumoarea care se umflă, – ulceraţia rinichilor, micţiunea care împrăştie, – durerea cea cruntă care nu dispare, – coşmarul,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

VI. Cel care făureşte imaginea, tiparul, cel care vrăjeşte, – faţa răufăcătoare, ochiul răufăcător, – gura răufăcătoare, limba răufăcătoare, – buzele răufăcătoare, vorba răufăcătoare,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!
VII. Doica ai cărei sâni[12] seacă, – doica al cărei lapte este amar, – doica ai cărei sâni sunt cuprinşi de ulceraţii, – doică ce moare din cauza ulceraţiilor sânului, – femeia însărcinată care nu-şi poate păstra sarcina, – femeia însărcinată care avortează, – femeia însărcinată al cărei pântec putrezeşte, – femeia însărcinată al cărei rod nu pârguieşte,

Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

VIII. Febra dureroasă, febra violentă, – febra care nu-l părăseşte nicidecum pe om, – febra care nu se domoleşte, – febra care nu se dă bătută, fierbinţeala cea rea,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

IX. Ciuma dureroasă, ciuma violentă, – ciuma care nu-l părăseşte pe om, – ciuma care nu pleacă, ciuma care nu se dă bătută, ciuma cea rea,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

X. Boala dureroasă a viscerelor, infirmitatea care ne întunecă chipul şi ne deformează trupul[13], infirmitatea care nu ne părăseşte, infirmitatea venelor, infirmitatea care nu dispare, infirmitatea cea rea,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!
XI. Moleşeala otrăvii vărsate în gură, – şocul care urmează după amorţire, – gâlmele, buboaiele, căderea unghiilor, – erupţia purulentă a trupului, herpesuri, – părţi scobite ale corpului[14], – lepra care acoperă trupul, – alimentul care face ca trupul să arate scheletic, – alimentul ingerat este imediat lepădat, – lichidul băut care umflă trupul, – otrava nenorocită care nu. . .[15] pământul – vântul pestilenţial (?) care vine din deşert.

Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

XII. Îngheţul care face pământul să tremure de frig, – excesul de căldură care crapă pielea omului, – soarta cea rea... – care pune capăt pe neaşteptate vieţii omului, – soarta cea rea care îi slujeşte Duhului ciumei – . . .[16],
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

A treisprezecea formulă este prea mutilată în ambele versiuni pentru a mai încerca să o traducem; după cât text ne-a rămas, această formulă părea a fi destinată să ne apere de acţiunea unui demon care-şi avea sălaşul în deşert. Şi a paisprezecea formulă se prezintă în aceleaşi condiţii; ea avea drept scop să îndepărteze o nenorocire care-l putea lovi pe om în fiecare zi, atunci când mănâncă, când bea, când stă culcat şi când poate suferi în casa sa o moarte subită. Din cele patru formule următoare, nu mai subzistă decât textul akkadian, versiunea asiriană fiind distrusă.

XV. Cel care moare de foame în lanţuri, – cel care moare de sete în lanţuri, – cel care fiindu-i foame într-o celulă (?) – rugându-se, implorând [este nevoit să mănânce] ţărâna, – cel care pe pământ sau pe fluviu, – piere şi moare, femeia sclavă pe care stăpânul nu o mai are, – femeia liberă care nu are soţ, – cel care lasă în urmă memoria infamă a numelui său, – cel care nu se poate ridica din cauza foamei, – cel care cade bolnav... la începutul unei luni incomplete[17],
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

XVI. Zeul protector al omului, – acela [care asigură] prelungirea vieţii omului, care-l întăreşte la vederea Soarelui!
Geniul, uriaşul favorabil, – care-i întăreşte capul, – pentru prelungirea vieţii sale!, – Nu se va despărţi niciodată de el!
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

A şaptesprezecea formulă prezintă neclarităţi care nu pot fi explicate având în vedere starea actuală a cunoştinţelor noastre de limbă akkadiană; putem distinge doar faptul că era vorba despre prescripţii aparţinând unui rit protector şi invocator.

XVIII. Din stofă albă, două fâşii servind drept amulete, – pe patul estradei[18], – drept talisman al mâinii (drepte) dacă este scris, – din stofă neagră, două fâşii servind drept amulete, – drept talisman al mâinii stângi, dacă se scrie pe ele[19], – demonul cel rău, *alal* cel rău, *gigim* cel rău, – *telal* cel rău, zeul cel rău, *maskin* cel rău, – fantoma, spectrul, filtrul, otrava care curge, – ceea ce este dureros, ceea ce acţionează, ceea ce este rău, – capul lor peste capul său, – picioarele lor peste piciorul lui, – nu-l vor simţi niciodată, – nu vor reveni niciodată,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Urmează apoi o lungă lacună, datorată rupturii tăbliţei, prin care au dispărut cel puţin două formule împreună cu începutul unei a treia. Am descoperit la British Museum un mic fragment ce nu se

regăseşte în textul publicat şi care, găsindu-şi locul aici, ne oferă finalul celei de a nouăsprezecea formule.

....Să iasă din trup demonul cel rău! Unul pe celălalt să se apuce!
Demonul favorabil, uriaşul favorabil, – să pătrundă amândoi în trupul său!
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Primul rând al celei de a douăzecea formule, care se referă la acelaşi fragment, avea ca subiect vindecarea unei boli interne, a viscerelor. În ceea ce priveşte a douăzeci şi una formulă, ceea ce a mai rămas din ea conţine o enumerare a tuturor părţilor componente ale casei; cu ajutorul acestei formule cuvintele magice trebuiau să împiedice demonii să se strecoare prin cotloanele casei. Tot textul este însă extrem de obscur şi aproape imposibil de tradus, datorită unei mulţimi de termeni arhitecturali, pentru explicarea cărora nu avem niciun ajutor, mai ales în absenţa versiunii asiriene, pe care nu o întâlnim în acest caz.

XXII. Fantoma, copil al cerului, – despre care îşi amintesc zeii, – acei *innin* (un fel de *lemuri*), prinţul – domnilor – acel... care produce febra dureroasă – vampirul care atacă oamenii – *uruku* multiplicat – asupra umanităţii – pe care niciodată nu îi vor învinge!
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Din cea de a douăzeci şi treia şi douăzeci şi patra incantaţie, tăbliţa, aşa cum se prezintă în starea ei actuală, nu ne oferă decât începutul versetelor,

în limba akkadiană; este deci imposibil să încercăm vreo traducere. Tot ce putem să spunem este că, în prima din aceste incantaţii, este invocat zeul căruia texte de acelaşi gen îi atribuie de obicei rolul de mediator: zeul Silik-mulu-khi, asimilat mai târziu cu zeul Marduk al religiei oficiale din perioada asiriană. A doua incantaţie despre care am amintit mai sus se adresează zeului focului, Izbar, asupra căruia vom reveni mai târziu, ceva mai amănunţit.

A douăzeci şi cincea formulă nu există decât în limba akkadiană; şi aici nu s-a păstrat decât începutul celor paisprezece prime rânduri. Putem observa însă că această incantaţie începe printr-o invocaţie adresată zeului infernului Nin-a-zu, după care se referă la anumite boli; în fine, incantaţia se sfârşeşte astfel:

> „Marea..., marea...., deşertul fără apă,... – apele Tigrului, apele Eufratului – muntele întunericului, muntele orientului – muntele agitat[20], – el trebuie să le închidă gurile, abisurile!
> Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

> XXVI. Nin-ki-gal[21], soţie a zeului Nin-a-zu – ea să-l oblige să-şi întoarcă faţa spre locul în care se află ea!
> Fie ca demonii cei răi să iasă! – să se sfâşie între ei!
> Demonul[22] favorabil, uriaşul favorabil – aceştia să pătrundă în trupul său![23]
> Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

> XXVII. Zeul Turtak[24], marele distrugător, supremul întinzător de capcane – printre zei, ca zeul culmilor[25] – să intre în capul său –

pentru a-i prelungi viaţa! Să nu se despartă niciodată de el!
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

XXVIII. Omul care face sacrificii, – fie ca iertarea şi pacea să curgă pentru el, la fel cum curge bronzul topit! – Fie ca zilele acestui om[26] să fie însufleţite de către Soare!
Silik-mulu-khi[27], fiul cel mare al Oceanului, – păstrează pentru acest om pacea şi fericirea!
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!”

Însă informaţiile bogate şi variate conţinute în acest text au fost extinse şi completate în modul cel mai inspirat de noi documente. Printre miile de bucăţi de tăbliţe de argilă descoperite de Layard în sala bibliotecii palatului regal din Koyundik, chiar în incinta oraşului Ninive, păstrate astăzi la British Museum, există şi fragmente ale unei vaste opere de magie care, dacă ar fi să le punem cap la cap, ar umple suprafaţa a două sute de tăbliţe de argilă. Aceste opere de magie reprezintă pentru Chaldeea ceea ce este pentru India *Atharva Veda*. Vorbim aici despre o culegere de formule, incantaţii şi imne aparţinând acelor magi chaldeeni despre care ne vorbesc scriitorii clasici şi despre care Diodor din Sicilia[28] afirmă următoarele: „Aceştia încercau să alunge răul şi să facă binele, fie cu ajutorul purificărilor, fie prin sacrificii sau farmece ori vrăji.”

Sir Henry Rawlinson împreună cu George Smith au contribuit hotărâtor la descoperirea textelor cuneiforme şi au recompus cu grijă din resturi această operă, pregătind publicarea lucrării ce va apărea în volumul IV din *Cuneiform inscriptions of Western Asia*. Pentru a ne face o idee despre cantitatea fizică a fragmentelor în cauză este suficient să spunem că au fost mai bine de cincizeci de fragmente de acest gen, printre care mai multe

tăbliţe de argilă intacte, având fiecare între trei şi patru sute de rânduri scrise, care au umplut în întregime treizeci de planşe in-folio.[29]

Marea operă de magie după care scribii lui Asurbanipal executaseră mai multe copii, de pe un exemplar existând din timpuri străvechi în biblioteca faimoasei şcoli sacerdotale de la Erek, în Chaldeea, se compunea din trei cărţi distincte. Cunoaştem titlul uneia din aceste trei cărţi – „Spiritele Răufăcătoare" –, căci la sfârşitul fiecărei tăbliţe de argilă ce a fost păstrată în integralitate se poate citi: „Tăbliţa nr. ..., a Spiritelor Răufăcătoare". După cum ne arată şi titlul, tăbliţele erau pline de formule de conjurare, invocare şi imprecaţii destinate să alunge demonii şi alte spirite răufăcătoare, să le îndepărteze acţiunea funestă şi pentru a se pune la adăpost de atacurile lor. O a doua carte ce ni s-a păstrat fragmentar se prezintă ca fiind o culegere de incantaţii cărora li se atribuia puterea de a vindeca diverse boli. În fine, a treia carte cuprinde imne adresate diferitelor zeităţi, care se cântau şi cărora li se atribuia o putere supranaturală şi misterioasă, imne care, însă, au un caracter extrem de diferit de imnele liturgice propriu-zise ale religiei oficiale, dintre care unele ni s-au păstrat de-a lungul secolelor.

Este un fapt curios, pe care trebuie să-l amintim, că cele trei părţi care alcătuiesc astfel impresionanta lucrare magică ale cărei vestigii au fost adunate de sir Henry Rawlinson corespund întru totul celor trei clase de doctori (teologi) chaldeeni enumerate în Cartea lui Daniel (I, 20; II, 2 şi 27; v, 11), alături de astrologi şi de ghicitori (*kasidim* şi *gazirim*); vorbim aici despre *khartumim* sau invocatorii, despre *hakamim* sau medicii şi despre *asaphim* sau teosofii. Cu cât înaintăm mai mult în studiul textelor cuneiforme, cu atât recunoaştem mai bine necesitatea de a revizui condamnarea prematură a Cărţii lui Daniel, făcută de către şcoala exegetică germană. Fără îndoială că limba, plină pe alocuri de cuvinte greceşti, atestă că redactarea definitivă a acestei cărţi, în forma pe care o posedăm astăzi, este posterioară epocii lui Alexandru Macedon. Dar fondul are rădăcini mult mai vechi şi este impregnat de un pitoresc babilonian cât se poate de distinct, iar aspectele de viaţă de la curtea regelui Nabucodonosor şi ale

succesorilor săi sunt cât se poate de realiste şi de precise, de o exactitate care nu a mai putut fi atinsă câteva secole mai târziu.

Avem deci de a face, în această triplă culegere, cu formule, imne şi incantaţii scrise în limba akkadiană, dar însoţite de o traducere asiriană dispusă după metoda interliniarităţii. Cu toate acestea, avem în custodie şi câteva imne rare, al căror text primitiv era fără îndoială pierdut în epoca îndepărtată în care textele au fost culese pentru prima oară. Din acestea ni se oferă doar versiunea asiriană, dar într-o limbă ale cărei trăsături prezintă semnele unei străvechi antichităţi; o limbă a cărei sintaxă, prin structura frazelor adeseori contrare geniului intim al idiomurilor semitice, lasă să se întrevadă trăsăturile acelei limbi total diferite în care fusese redactat originalul, pierdut de multă vreme. Diferitele bucăţi de text sunt separate de o dâră adâncă pe care copistul a trasat-o pe tăbliţă şi, în plus, începutul fiecărui text este precedat de cuvântul *ên*[30], incantaţie ce marchează şi mai net începutul unei noi formule. Imnele din cea de a treia carte se termină toate prin cuvântul akkadian *kakama*, care este explicat în asiriană prin „*amin*” (*amana*).

Forma imprecaţiilor contra spiritelor răufăcătoare este cât se poate de monotonă; sunt toate croite pe acelaşi tipar. Se începe prin a se enumera demonii pe care trebuie să-i învingă formula magică, prin a aminti de puterea lor şi a descrie efectele. Apoi este manifestată dorinţa de a le vedea alungate pe aceste spirite sau de a fi ferit de ele, dorinţă ce este adeseori prezentată sub o formă afirmativă. În sfârşit, formula se termină prin invocaţia misterioasă care urmează să-i confere eficacitate: „Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!” Această din urmă invocaţie este cât se poate de necesară şi nu lipseşte niciodată, dar i se alătură uneori şi invocaţii asemănătoare către alte spirite divine.

Voi cita ca exemplu una din aceste invocaţii destinată să combată diverşii demoni, diferitele boli şi acţiuni funeste, cum ar fi de pildă deochiul[31]:

Ciuma şi febra care pustiesc ţinuturile, – boala... care devastează ţara, rele pentru trupul omenesc, funeste pentru măruntaiele noastre, – demonul cel rău, *alal* cel rău, *gigim* cel rău, – omul răufăcător, ochiul răufăcător, deochiul, gura răufăcătoare, limba răufăcătoare, – a omului, fiu al zeului său[32], să iasă cu toate din trupul lui, să iasă din măruntaiele sale!

Să nu intre niciodată în stăpânirea trupului meu, – să nu facă rău niciodată în faţa mea, să nu meargă niciodată în urma mea, să nu intre niciodată în casa mea, să nu intre niciodată sub acoperişul meu, să nu intre niciodată în casa în care locuiesc.

Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Mul-ge[33], domn al ţinuturilor, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Nin-gelal[34], stăpână a ţinuturilor, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Nin-dar[35], războinic atotputernic al lui Mul-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Paku[36], inteligenţă sublimă a lui Mul-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui En-zuna[37], fiul cel mare al lui Mul-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Tiskhu[38], stăpână a oştilor, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Im[39], rege a cărui impetuozitate este binefăcătoare, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirit al lui Oud[40], rege al dreptăţii, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirite Anunna-ge[41], mari zei, amintiţi-vă de toate acestea!

Iată un alt text în care enumerarea finală este mai puţin dezvoltată:

> Seara sorţii cele rele, partea cerului care produce nenorocirea, – ziua funestă, partea cerului care nu poate fi observată, – ziua funestă, partea cerului rău care înaintează, – ... – mesagerii ciumei, – distrugătorii lui Nin-ki-gal[42], – fulgerul care s-a dezlănţuit peste ţară, – cei şapte zei ai imensului cer, – cei şapte zei ai imensului pământ, – cei şapte zei ai sferelor înflăcărate, – cei şapte zei ai oştilor cereşti, – cei şapte zei răufăcători, – cele şapte fantome rele, – cele şapte fantome ale flăcărilor distrugătoare, – cei şapte zei ai cerului, – cei şapte zei ai pământului, – demonul răufăcător, *alal* cel rău, *gigin* cel rău, *telal* cel rău, zeul cel rău, *maskim* cel rău,
> Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Mul-ge, domn al ţinuturilor, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Nin-gelal, stăpână a ţinuturilor, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Nin-dar, fiu al zenitului, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Tiskhu, stăpână a ţinuturilor, care străluceşti în noapte, aminteşte-ţi de toate acestea![43]

Dar, cel mai adesea, nu exista la sfârşit o asemenea enumerare mitologică. Ca un tip de formule mai simple, voi cita o invocaţie împotriva a şapte demoni subpământeni, denumiţi *maskin*, care erau consideraţi a fi printre cele mai înfricoşătoare spirite[44].

> Cei Şapte, cei Şapte, – care sălăşluiesc în cel mai adânc hău, cei Şapte, – creaturi îngrozitoare ale cerului, cei Şapte, – ascunzându-se

în cel mai adânc hău şi în măruntaiele pământului, – nici masculi, nici femele, – ei, imenşii prizonieri, – neavând nici soţii, nezămislind nici copii, necunoscând nici ordinea, nici binele, – neascultând de nicio rugăciune, – târâturi care se ascund în munţi, – duşmani ai zeului Ea, – ucigaşi de zei, – aducători de nenorociri, puternici prin violenţă, – care seamănă dihonie, care aduc vrajba,
Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Putem observa faptul că exorcistul chaldeean nu îşi drămuia invectivele la adresa demonilor pe care dorea să-i îndepărteze, să-i alunge din preajma sa. Prin aceste acumulări de epitete şfichiuitoare şi prin descrierea efectelor sinistre produse de spiritele răului şi ale întunericului, imaginaţia poetică şi autorii invocaţiilor din ţara Akkadului au făcut carieră. Această imaginaţie poetică înglobează imagini extrem de variate, care sunt adeseori extrem de percutante şi pline de vitalitate.

Uneori formula de exorcizare este extinsă şi dobândeşte un caracter dramatic. După ce descrie ravagiile cauzate de către demoni, formula exorcizantă presupune faptul că plângerile au fost auzite şi înţelese de zeul binefăcător Silik-mulu-khi, care veghează asupra oamenilor şi serveşte drept mediator între ei şi zeii superiori[45]. Însă puterea şi ştiinţa sa nu merg până într-acolo încât să învingă spiritele prea puternice, a căror acţiune trebuie s-o evite printr-un ritual. Atunci Silik-mulu-khi i se adresează tatălui său Ea[46], inteligenţa divină care umple tot universul, stăpânul secretelor veşnice, zeul care stă la baza oricărei acţiuni teurgice[47]. Zeul Ea este cel care îi va revela ritualul misterios, formula sau parola atotputernică şi tainică capabilă să zdrobească acţiunea formidabilelor puteri ale abisului.

Incantaţiile contra bolilor cuprind o mare varietate de cazuri, după cum am putut observa în cazul marii litanii pe care am tradus-o la începutul acestui capitol. Dar cele mai dese cazuri sunt acelea care au drept obiect vindecarea de ciumă, de fierbinţeli şi de „dureri ale capului”, deşi în acest

din urmă caz, conform indicaţiilor oferite de simptome şi efecte, par a se referi la un fel de erizipel sau de boală cutanată. Ar fi interesant de cercetat dacă nu cumva există vreo afecţiune de acest gen, endemică, în mlaştinile Eufratului de jos, la fel cum la Damiette bântuie elefantiazisul. Iată în continuare câteva pasaje dintr-o lungă incantaţie contra acestei „dureri de cap”; tăbliţa de pe care reproducem rândurile de mai jos mai conţine şase alte formule lungi, împotriva aceleiaşi boli[48]:

> Durerea de cap există pentru om, – ... – durerea strânge capul ca o coroană, – durează de la răsăritul la apusul soarelui. – Durerea de cap... nu va sta peste faţa mea. – Pe mare şi pe întinsul pământ – o coroană foarte mică a devenit – coroana cea mare, coroana sa[49]. – Durerile de cap sfredelesc precum coarnele taurului, – durerile de cap sunt fremătătoare precum palpitaţiile inimii...
> Durerile de cap, infirmităţile... – ca nişte lăcuste care sar şi zboară spre cer; – ca păsările care se avântă spre spaţiile vaste. – Fie ca bolnavul să fie încredinţat mâinilor protectoare ale zeului său!

Acest text edificator îi va oferi cititorului o idee despre modul uniform de compoziţie a incantaţiilor contra bolilor, care umplu a doua carte a lucrării despre care vorbim. Acestea urmează toate aceeaşi structură, fără a se îndepărta de aceste canoane: la început avem de a face cu definiţia bolii şi descrierea simptomelor, care ocupă şi cel mai mare spaţiu al formulei, după care urmează cererile pentru a fi vindecat de boală sau porunca de a ieşi din trup boala respectivă. Uneori însă incantaţia vindecătorului ia o formă dramatică spre sfârşit, formă pe care am semnalat-o în anumite invocaţii contra spiritelor. Este vorba despre acelaşi dialog în care zeul Ea, fiind consultat de către fiul său, îi dezvăluie leacul bolii.

Am descoperit un exemplu remarcabil în acest sens, într-o lungă formulă care ocupă doar ea singură o întreagă tăbliţă[50]. Din păcate

începutul textului este cât se poate de mutilat, iar lacunele întâlnite la fiecare pas nu ne permit să traducem începutul. Textul începe astfel: „Durerea frunţii a apărut din infern, – din lăcaşul Domnului infernului a apărut”. În ceea ce priveşte versetele care descriu într-un mod mult mai precis efectele acestei afecţiuni, avem de a face cu „ulceraţiile care perforează”, cu „supuraţia care începe să apară”, cu forţa răului care „izbeşte pereţii craniului precum pereţii unei vechi corăbii”. Bolnavul a încercat tratamentul prin rituri purificatoare, dar care nu au fost în stare să îmblânzească flagelul apărut din infern: „S-a purificat, dar nu a îmblânzit taurul; s-a purificat, dar nu a reuşit să pună vita în jug”. Boala continuă să-l macine pe bolnavul atins de ea ca „un muşuroi de furnici”. De-abia acum intervin zeii şi, începând din acest moment, textul ne spune următoarele:

> Silik-mulu-khi l-a ajutat; a mers la tatăl său Ea, a intrat în locuinţa sa şi l-a chemat: „Tată, boala capului a scăpat din infern”. – Cât despre această boală, i-a spus următoarele: „Fă leacul pe care acest om nu îl cunoaşte; va fi vindecat de el”. – Ea i-a răspuns fiului său Silik-mulu-khi: „Fiule, tu nu cunoşti leacul, eu te voi învăţa să-l pregăteşti. – Silik-mulu-khi, tu nu cunoşti leacul, te voi învăţa să-l pregăteşti. – Ceea ce eu ştiu, vei şti şi tu. – Vino, fiul meu Silik-mulu-khi. – ... Ia o căldare, pune în ea apă de la suprafaţa fluviului. – Sărută apa cu buzele tale divine; prin suflarea ta sublimă, fă ca aceste ape să se purifice. – ... Ajută-l pe omul care este fiul zeului său; – ... înfăşoară-i capul. – ... Fie ca durerea din capul său să dispară. – Fie ca durerea de cap să dispară precum roua nopţii”.
>
> Fie ca leacul lui Ea să-l vindece pe acel om!
>
> Fie ca Davkina (soţia lui Ea) să-l vindece!
>
> Fie ca Silik-mului-khi, fiul cel mai mare al oceanului, să facă leacul tămăduitor!.

Este evident faptul că, pronunţând aceste cuvinte, magicianul trebuia să înfăptuiască toate acţiunile pe care le pune în gura zeilor.

II

Documentele despre care am vorbit înainte şi cărora trebuie să li se alăture numeroasele inscripţii talismanice gravate pe obiectele babiloniene sau asiriene aflate în muzee, aceste documente, deci, atestă la chaldeeni existenţa unei demonologii pe cât de rafinate pe atât de bogate. Avem de a face cu o lume completă de spirite răufăcătoare, a căror individualitate este evidenţiată cu grijă, atributele fiecăruia determinate cu precizie, iar ierarhia lor este savant clasificată.

În vârful scării ierarhice există două clase de fiinţe care îşi revendică în plus faţă de celelalte natura divină; sunt geniile sau semizeii, adică un fel de zei inferiori. Unii primesc numele akkadian de *mas*, „soldat”, „luptător”, căruia i se substituie în asiriană titlul de *sed*, „geniu”. Alte creaturi primesc numele akkadian de *lamma*, „colos”, „uriaş”, tradus în asiriană prin *lamas*. Aceste apelative desemnează adeseori în textele religioase geniile favorabile şi protectoare, sub egida cărora trebuie să ne plasăm.

Taurul înaripat care păzeşte porţile palatului din Asiria este un *sed* binefăcător; de aici apare o altă clasă de spirite; spirite ce au primit de asemenea numele de *alap*, „taur”, adoptat chiar şi în akkadiană. Leul înaripat sau *nirgaltu*, care înlocuieşte uneori taurul aflat în aceeaşi postură, este desemnat a face parte din categoria *lamas*-ilor. Aceste apelative desemnează însă alteori genii răufăcătoare şi dăunătoare, a căror putere trebuie combătută prin incantaţii magice. Oare chaldeenii şi-au imaginat legiuni opuse de *mas* sau *alap* buni sau răi, *lamas* buni sau *lamas* răi? Sau poate, ca în cazul anumitor zei, aceste genii aveau o dublă faţă şi puteau, în funcţie de circumstanţe, să se manifeste alternativ ca binefăcători sau fiinţe funeste, protectori sau duşmani? Înţelept ar fi să lăsăm problema deschisă, până ce va fi lămurită de noi cercetări şi descoperiri.

Cunoaştem însă mai multe lucruri referitoare la spiritele de ordin inferior, în totalitate nefaste, adică despre demonii propriu-zişi. Numele

generic al acestora este *utuq*, care a trecut din limba akkadiană în asiriana semitică. Acest nume generice înglobează toţi demonii, folosindu-se în mare parte şi ca titulatură generală pentru orice spirit de rang inferior geniilor despre care tocmai am vorbit. Dar, de asemenea, numele generic de *utuq* mai are şi o semnificaţie mult mai restrânsă şi mai specială acordată unei varietăţi anume de demoni. Alţii sunt denumiţi *alal* sau „distrugătorul”, în asiriană *alu*; *gigim*, nume a cărui semnificaţie nu se cunoaşte şi care în asiriană a primit denumirea de *ekim*; *telal* sau „războinicul”, în asiriană *gallu*; în sfârşit, există *maskim* sau „cel care întinde capcane”, în asiriană *rabiz*. În general, în fiecare clasă, aceştia sunt structuraţi în grupe de câte şapte, număr misterios şi magic prin excelenţă.

Până în prezent, nu avem nicio cunoştinţă asupra rangului ierarhic reciproc al celor cinci clase de demoni pe care tocmai i-am enumerat. Singurul indiciu referitor la acest subiect reiese din faptul că speculaţiile asupra valorii numerelor ocupau un loc considerabil în ideile cu privire la filosofia religioasă a chaldeenilor. În virtutea acestor speculaţii, fiecare dintre zei era desemnat printr-un număr întreg, într-o serie de la 1 la 60, corespunzând rangului său în ierarhia cerească. Una dintre tăbliţele de argilă descoperite în biblioteca din Ninive ne oferă lista principalilor zei, fiecare cu numărul său mistic. Având în vedere acest lucru, se pare că, faţă de această scară a numerelor întregi destinate zeilor, exista şi o scară a numerelor fracţionare care se aplicau demonilor şi care corespundea rangului lor reciproc. Cel puţin *utuq*, *gigim* şi *maskim* sunt desemnaţi toţi trei în scris printr-un grup complex de semne ideografice, în care schimbarea primului element stabileşte singur o distincţie, celelalte rămânând aceleaşi. Tocmai acest element variabil reprezintă întotdeauna unul din semnele care slujesc la notarea uneia dintre diviziunile cele mai importante a unităţii în sistemul numerotaţiei sexagesimale a fracţiilor, numerotare ce constituia baza esenţială a aritmeticii chaldeene. Pentru *utuq*, era ½ sau 30 supra 60, pentru *gigim*, era 2/3 sau 40 supra 60, pentru *maskim* era 5/6 sau 50 supra 60.

Eu constat doar faptele, fără însă a mă hazarda să explic speculaţiile bizare care au apărut; este suficient să observ că această clasificare ierarhică ce corespunde indicaţiilor numerelor fracţionare situează fiecare ordin demonic într-un rang cu atât mai ridicat, cu cât numărul său avea un numărător mai considerabil. Dintre cele trei clase din care cunoaştem numerele corespondente, *maskim* aparţine celei mai înalte, iar *utuq* celei mai de jos.

De altfel, există două specii de demoni; cei mai puternici şi mai de temut sunt cei care au un caracter cosmic, a căror acţiune se exercită asupra întregii ordini naturale şi care o pot tulbura prin răutatea lor. Într-una din formulele magice citate mai înainte, am observat faptul că în ceruri erau situate şapte spirite rele, „şapte fantome ale flăcărilor”, şapte demoni ai „sferelor înflăcărate”, spirite care formau exact opusul celor şapte zei ai planetelor, învestiţi cu guvernarea universului. Din păcate, invocaţia care aminteşte de aceste spirite nu ne oferă numele lor; nu ştim dacă aceştia aparţin uneia din diversele clase de demoni ale căror apelative tocmai le-am dezvăluit sau constituie o a şaptea grupare, distinctă de celelalte.

Suntem însă mai bine informaţi despre cele şapte spirite ale abisului, menţionate de asemenea, fără a fi denumite precis, de către o altă formulă incantatorie pe care am amintit-o. Aceştia sunt cu siguranţă cei şapte *maskim* sau „întinzătorii de capcane”, demoni care îşi au sălaşul în măruntaiele pământului şi care îi depăşesc pe toţi ceilalţi prin puterea şi groaza pe care o răspândesc. Există o formulă lungă de şaizeci de versuri care descrie ravagiile pe care le comit aceştia şi în care se vorbeşte despre necesitatea de a se pune capăt unei nenorociri economice de mare amploare, atribuită acţiunii lor, survenită probabil în urma unui cutremur de pământ de mai mare intensitate. Această formulă magică incantatorie este, în fond, îndreptată împotriva celor Şapte, împotriva creaturilor *maskim*, demoni răufăcători care distrug totul în cale, în cer şi pe pământ, care tulbură mersul astrelor cereşti şi mişcările lor de revoluţie. „Ei, cei Şapte care s-au născut în muntele soarelui-apune, – ei, cei Şapte, întorcându-se în muntele soarelui-răsare”, răsucindu-se, acţionând astfel împotriva cursului normal al

lucrurilor şi al mişcării regulate a astrelor, care sălăşluiesc în adâncimile pământului, adâncimi pe care le agită, producând cutremure. „Ei sunt teroarea pământului, nu sunt cinstiţi în cer şi pe pământ. Zeul Foc ce se înalţă, el, marele stăpânitor, care îşi întinde puterea supremă în ceruri, care exaltă pământul, îl ia în posesie, îl mângâie”, încearcă în zadar să se opună distrugerilor făcute de cei Şapte. Atunci, cel care rosteşte incantaţia îi porunceşte să i se adreseze lui Silik-mulu-khi, fiul şi mediatorul zeului Ea.

> Apropie-te de Silik-mulu-khi, adresează-i lui această rugăminte, – lui, a cărui gură poruncitoare este de bun augur, lui, judecătorul sublim al cerului.
> Zeul Foc s-a apropiat de Silik-mulu-khi şi i-a adresat rugămintea; – acesta, în răgazul nopţii, a auzit rugămintea. – S-a dus la locuinţa tatălui său Ea, a intrat şi l-a chemat: – „Tată, zeul Foc a alergat la mine şi mi-a adresat rugămintea lui. – Tu, care cunoşti faptele celor Şapte, spune-ne care sunt locurile în care sălăşluiesc; – deschide-ţi urechile, fiu al lui Eridu[51]”. – Zeul Ea i-a răspuns fiului său Silik-mulu-khi: „Fiule, întrucât cei Şapte sălăşluiesc în adâncul pământului, atunci vor ieşi din pământ; – ei, cei Şapte care se nasc din pământ, – ei, cei Şapte care intră în pământ, – ei, care zgâlţâie zidurile iar apele le prăbuşesc în hăuri. – Vino, fiul meu Silik-mulu-khi.

Urmează apoi indicaţiile, extrem de obscure pentru noi cei de astăzi, pe care zeul Ea i le oferă fiului său, şi care se referă la mijloacele de a-i învinge pe înspăimântătorii demoni denumiţi cei Şapte. Se vorbeşte în text despre un arbore conifer, chiparos sau cedru, care are harul de a birui puterea acestor *maskim*, cât şi despre numele suprem şi magic „a cărui amintire este purtată în inimă de către zeul Ea”. Acest nume, în faţa căruia orice forţă a infernului se supune, îi este dezvăluit de Ea fiului său.

Este vorba apoi despre diferite alte personaje divine, călăuzite de poruncile lui Ea, şi anume Nin-ki-gal, zeiţă a pământului, de Nin-akha-quddu, ale cărei atribute sunt mai puţin cunoscute, care intervin în ajutorul zeului Foc pentru a-i învinge şi înlănţui pe demonii *maskim*. Apoi totul se termină printr-o invocare a zeului Ea, „stăpânul abisului apelor şi domnul din Eridu”.

Aceşti demoni ai acţiunii generale şi cosmice îl atacă pe om provocându-i „soarta cea rea care vine din mijlocul cerului” şi „soarta pieritoare care vine din mijlocul abisului”; împotriva acestei sorţi este îndreptată o formulă magică[52] de invocaţie, care zugrăveşte astfel efectele cauzate de aceşti demoni:

> În cele patru puncte cardinale, amploarea invaziei demonilor pârjoleşte asemeni focului. – Ei atacă în chip brutal locuinţele oamenilor. – În cetate şi în ţară, ei pustiesc totul. – Îi asupresc atât pe cei liberi, cât şi pe sclavi. – Ei se năpustesc ca ploaia cu grindină în ceruri şi pe pământ.

Aceste fiinţe dăunătoare au, de altminteri, un destul de strâns grad de rudenie cu anumite spirite elementare ce nu sunt clasificate în legiunea demonilor, dar care sunt considerate „vătămătoare în sine”, dacă este să reproducem expresia din text. Astfel sunt spiritele câtorva vânturi, al căror suflu arzător şi nesănătos, în condiţiile climaterice ale Chaldeei, favorizează dezvoltarea bolilor.

Alţi demoni se amestecă direct în incidentele obişnuite ale vieţii pământene. Ei sunt aceia care acţionează în mod obişnuit asupra omului, întinzându-i neîncetate şi felurite capcane şi pricinuindu-i nenorociri. Într-o invocaţie[53] se spune:

> Ei, odrasle ale infernului, aduc de deasupra tulburări, seamănă confuzii pe pământ. – ... – Pătrund din casă-n casă; – alunecă şi se strecoară pe sub uşi ca şerpii. – O împiedică pe soţie să rămână grea cu bărbatul ei; – răpesc copiii de pe genunchii părinţilor; – Alungă pe femeia liberă din casa unde aceasta a născut prunci. – Ei, ei sunt vocea care urlă şi care-l bântuie pe om.

În altă invocaţie[54] putem citi următoarele:

> Ei asaltează ţinut după ţinut. – Îl atâţă pe sclav să se ridice împotriva condiţiei sale. – Alungă pe femeia liberă din casa unde aceasta a născut prunci. – Îl alungă pe fiu din casa tatălui său. – Obligă pasărea să zboare cu aripile sale; – Aruncă puiul de pasăre din cuibul său, în hău; – Bagă strechea în boi, bagă strechea în miei, – Ei, demonii cei răi, care întind capcane.

Aceşti demoni îşi aleg de obicei locuinţa în locuri nesfinţite, abandonate şi sălbatice; de acolo, vin să bântuie ţinuturile locuite, pentru a-i tulbura pe oameni. Marea litanie ne oferă o enumerare a demonilor făcută după locurile unde se adăpostesc aceştia, deşertul, piscurile golaşe ale munţilor, mlaştinile pestilenţiale, mările. Undeva stă scris[55] că

> *utuq* locuieşte în deşert, *mas* se adăposteşte în vârful munţilor, gigim rătăceşte prin deşert, iar *telal* se strecoară prin oraşe.

Se pare însă că deşertul este locuinţa lor preferată. În fiecare moment, în textele magice, este vorba despre câţiva demoni care-i pândesc pe

oameni din străfundurile deşertului; exorcismele au ca obiect tocmai alungarea lor în aceste ţinuturi singuratice lipsite de viaţă.

De altfel, locuinţa în deşert a demonilor era o credinţă general întâlnită la fel de bine în Siria, cât şi în Chaldeea sau Mesopotamia şi chiar profeţii lui Israel au adoptat această opinie populară. Atunci când Isaia[56] zugrăveşte distrugerea Edomului, el spune:

> În palatele lui vor creşte spini, iar în turnurile dărâmate, mărăcini şi urgie. Acolo va fi sălaşul şacalilor şi adăpostul struţilor. Animalele deşertului vor întâlni acolo câini sălbatici, iar demonii se vor chema unii pe alţii; acolo doar Lilith îşi face sălaşul şi tot acolo îşi va găsi liniştea, repaosul.

Printre cele mai funeste efecte exercitate de demoni asupra oamenilor, şi unul dintre cele mai temute, era posedarea, bântuirea. Există formule speciale pentru a-i exorciza pe cei posedaţi, la care se face aluzie în multe pasaje ale altor incantaţii. Astfel demonii susceptibili că ar dori să încerce a-l poseda pe rege erau îndepărtaţi cu ajutorul unei incantaţii care se termină cu următoarele cuvinte: „Nu vor intra în palat, – nu vor pune stăpânire pe rege[57]”.

În rest, această credinţă, comună egiptenilor şi popoarelor asupra cărora se întindea civilizaţia chaldeo-asiriană, a dat naştere unuia dintre cele mai curioase episoade ale relaţiilor dintre Egipt cu riveranii Eufratului. Este vorba despre evenimentul relatat de o faimoasă stelă funerară egipteană aflată în păstrare la Paris, în cadrul Bibliotecii Naţionale. Faptele se petreceau cu douăsprezece secole înainte de Iisus Christos; suzeranitatea

egipteană, întemeiată de marile cuceriri ale celei de a optsprezecea şi a nouăsprezecea dinastii, încă se întindea asupra părţii occidentale a Mesopotamiei. Regele teban Ramses XII, făcând un turneu prin ţară pentru a-şi primi tributul, o întâlni pe fiica cârmuitorului ţinutului Bakhten, care i-a plăcut şi pe care a luat-o de soţie. Câţiva ani mai târziu, lui Ramses, aflându-se acum la Teba, i s-a spus că la palat a sosit un trimis al socrului său, care îi cerea faraonului să-i trimită un medic pentru a sta la căpătâiul surorii reginei, prinţesa Bint-Reschit, atinsă de o boală necunoscută şi posedată de un demon. Faraonul a poruncit ca un medic egiptean de mare renume, care aparţinea pe deasupra şi castei sacerdotale, să plece cu mesagerul la curtea socrului său. Stela relatează faptul că acest medic faimos a recurs în zadar la toate procedeele ştiute, a făcut apel la întreaga sa artă, dar spiritul care o bântuia pe sora soţiei regelui a refuzat să asculte, aşa încât medicul a trebuit să facă drumul înapoi la Teba, fără a o vindeca pe prinţesă, cumnata faraonului.

Lucrurile acestea se petreceau în anul 15 al domniei lui Ramses. Unsprezece ani mai târziu, în anul 26 al domniei, a sosit un alt trimis la curtea faraonului. De această dată, cârmuitorul din Bakhten, socrul faraonului, nu-i mai cerea un medic; în opinia sa, trebuia o intervenţie directă a unuia dintre zeii Egiptului, singura cale pentru a o vindeca pe prinţesă. Ca şi prima dată, faraonul Ramses XII a consimţit la cererea socrului său, iar arca sacră a unuia dintre zeii Tebei, denumit Khons, a plecat pentru a înfăptui miracolul cerut. Călătoria a fost lungă, a durat un an şi şase luni. În sfârşit, zeul teban a ajuns în Mesopotamia, iar spiritul răufăcător a fost învins şi alungat din trupul tinerei prinţese, a cărei sănătate a revenit de îndată. Un zeu a cărui simplă prezenţă înfăptuia vindecări atât de miraculoase era pe placul cârmuitorului, putând fi folosit şi în alte cazuri, astfel că regele din Bakhten a hotărât să-l păstreze în palatul său, cu riscul de a intra în conflict cu ginerele său, faraonul Ramses. Într-adevăr, vreme de trei ani şi nouă luni, arca zeului Khons a fost reţinută în Mesopotamia. Dar, la capătul acestui interval de timp, regele asiatic a avut un vis. I s-a părut că-l vede pe zeul captiv cum zboară spre Egipt sub forma

unui şoim de aur şi, în acelaşi timp, s-a văzut pe sine cuprins de o boală necunoscută. Socrul lui Ramses a interpretat acest vis ca fiind un avertisment ceresc. A dat imediat poruncă să i se înapoieze Egiptului zeul care, în anul 33 al domniei faraonului Ramses, s-a întors în templul de baştină din Teba[58].

Odată demonii alungaţi din trup, singura garanţie împotriva reîntoarcerii lor era de a se obţine cu ajutorul incantaţiilor o posesie inversă şi favorabilă. Trebuia ca, în locul lor, să intre în trupul omului un spirit bun. Este ceea ce am întâlnit în a XIX-a şi a XXVI-a formulă a marii litanii: „Fie ca demonii cei răi să iasă din trup! – Fie ca aceştia să se sfâşie între ei! Demonul favorabil, colosul favorabil, – fie ca aceştia să pătrundă în trupul lui!” Această posedare din partea duhurilor binefăcătoare este adeseori râvnită ca fiind cel mai fericit dintre efectele supranaturale ale magiei, ca să nu mai vorbim de faptul că asigura o protecţie contra întoarcerii demonilor răufăcători în trup. Aceasta este şi ideea pe care o regăsim într-un imn pentru prosperitatea regelui, în care se cere ca el să ajungă aidoma zeilor şi să devină sălaşul spiritelor binefăcătoare[59]. Acest imn este destul de straniu pentru ca să nu traducem tot ce a mai rămas din el, în ciuda gravei mutilări a tăbliţei de argilă; am încercat să umplem cât de cât lacunele existente în text, pentru a oferi astfel o idee despre conţinutul şi sensul său general:

> Coroanele... – păstor înălţat... – pe tronuri şi altare... – Sceptrul de marmură... – Păstor înălţat...
> Fie ca reţeaua de canale... [să intre în posesia sa]; – Fie ca muntele aducător de tribut [să intre în posesia sa] – ca islazurile şi păşunile, care sunt aducătoare de tribut [să intre în posesia sa]; – ca livezile cu arbori fructiferi care sunt aducătoare de tribut [să intre în posesia sa].
> Rege păstor al poporului său, fie ca el [să ţină] soarele în mâna sa dreaptă, – ca el [să ţină] luna în mâna sa stângă. Fie ca demonul favorabil, uriaşul favorabil, care guvernează ţinutul şi regatul, să pătrundă în trupul său!

Amin!

În credinţa chaldeeană, toate bolile reprezintă opera demonilor. Drept urmare a acestei credinţe, Herodot atrăgea atenţia că niciodată în Babilon şi Asiria nu au existat medici propriu-zişi, medicina nefiind o ştiinţă raţională ca în Grecia, ci pur şi simplu un domeniu al magiei. Medicina de tip magic acţiona prin incantaţii, prin exorcisme şi prin folosirea poţiunilor sau băuturilor vrăjite, fapt care nu împiedica folosirea anumitor substanţe ce aveau reale virtuţi curative, lucru dovedit de practica îndelungată. Altfel, ideea pe care terapeuţii şi-o făceau despre natura şi originea bolilor nu reiese cu claritate din incantaţiile medicale pe care le posedăm. Uneori boala era văzută ca efect al răutăţii diferiţilor demoni, alteori părea a fi opera unei fiinţe personale şi distincte care şi-a extins puterile asupra omului bolnav. Dar acest caracter personal este atribuit îndeosebi într-o manieră constantă la două din cele mai grave şi mai ucigătoare boli pe care le-au cunoscut chaldeenii. Este vorba despre ciumă şi despre febră, *Namtar* şi *Idpa*[60], care sunt considerate opera a doi demoni cât se poate de distincţi de ceilalţi demoni, având atributele personale cel mai bine definite, fiind socotiţi cei mai puternici şi de temut demoni[61].

Într-un text incantatoriu[62] se spune:

> *Idpa* cea înfricoşătoare acţionează asupra capului omului, *Namtar* cea rea [acţionează] asupra vieţii omului, *utuq* cel răufăcător [acţionează] asupra frunţii omului, *alal* cel rău [acţionează] asupra pieptului omului, *gigim* cel rău [acţionează] asupra viscerelor interne ale omului, *telal* cel rău [acţionează] asupra mâinii omului.

În spatele acestor demoni activi, presupuşi a fi la orginea oricărei boli, se aflau creaturile care, fără a exercita o acţiune la fel de directă, se

manifestau prin apariţii înspăimântătoare şi se aflau în strânsă relaţie cu spectrul morţilor îngropaţi sub pământ, în întunecatele sălaşuri din *Ţinutul încremenit*, care corespunde cu *Scheol*-ul (lăcaşul morţilor) vechilor evrei. Aceste alte creaturi erau *innin* şi „*uruku* cel enorm”, un fel de lemuri şi de larve. Însă cele trei principale creaturi din această categorie sunt fantomele (în akkadiană *rapganme*, în asiriană *labartu*), spectrele (akkadiană *rapganmea*, asiriană *labassu*) şi vampirii (akkadiană *rapganmekhab*, asiriană *akhkharu*). Primele două tipuri de creaturi înspăimântă doar prin aspectul lor; vampirii „atacă oamenii”. Credinţa în morţii care se ridicau şi îşi părăseau mormintele sub formă de vampiri exista atât în Chaldeea, cât şi în Babilon.

Într-un fragment de epopee mitologică scrisă pe o tăbliţă de argilă păstrată la British Muzeum, se povesteşte coborârea zeiţei Iştar în *Ţinutul încremenit*; ajunsă la porţile sălaşului infernului, ea îl strigă pe paznicul însărcinat cu deschiderea porţilor, glăsuindu-i astfel:

> Paznicule, deschide-mi poarta; – deschide poarta pentru ca eu să intru. – Dacă tu nu deschizi poarta şi dacă eu nu pot pătrunde, mă voi năpusti spre poartă, îi voi sfărâma barele de fier, voi sfărâma gratiile, voi smulge poarta din ţâţâni; îi voi trezi pe cei morţi, pentru a-i devora pe cei vii; le voi da putere morţilor asupra viilor.

Enumerările pe care le întâlnim în formulele magice îi menţionează apoi, ca pe o categorie distinctă, pe demonii poluţiilor nocturne, care abuzează de somnul omului pentru a-i supune pe bărbat şi pe femeie îmbrăţişărilor lor; este vorba despre incubi şi sucubi (în akkadiană *gelal* şi *kiel-gelal*, în asiriană *lil* şi *lilith*). De altfel, Lilith joacă un rol deosebit de important în demonologia talmudică, rabinii cabalişti zămislind o întreagă legendă în jurul numelui său, ea înşelându-i încrederea lui Adam şi unindu-

se cu el. După cum am putut observa mai înainte, atunci când am oferit citatul din Isaia, profeţii o socoteau deja pe Lilith în rândurile demonilor.

Incubilor şi sucubilor li se adaugă servitorul femelă (în akkadiană *kiel-udda-karra*, în asiriană *ardat*). Nu cunosc niciun text care să definească exact natura şi acţiunile pe care acesta le desfăşoară, dar este extrem de probabil, având în vedere numele ce-l poartă, să fie vorba despre unul dintre acele spirite familiare care au transformat grajdurile, staulele sau casele în scena tuturor răutăţilor, spirite existente în panoplia multor popoare şi în care mai cred încă ţăranii din multe părţi ale Europei.

Să mai adăugăm la acest tablou superstiţiile care înspăimântau mintea chaldeenilor, credinţa în deochi, extrem de înrădăcinată în fiinţa lor şi amintită deseori în formulele magice. Mai putem adăuga de asemenea şi credinţa în efectele funeste produse de anumite cuvinte nefaste, chiar rostite involuntar şi fără vreo intenţie vătămătoare; este ceea ce a fost denumit „gura rea, vorbe grele sau răufăcătoare”, sintagme menţionate aproape întotdeauna în acelaşi timp cu „deochiul”, în textele invocatorii.

III

M.J. Roberts[63] spune despre hinduşi că au în panteon atâţia demoni, zei şi semizei încât trăiesc cu spaima continuă în faţa puterii acestora. Nu există nici măcar un cătun care să nu aibă un copac sau vreun loc secret care să nu fie privit ca fiind locuinţa spitelor rele. Noaptea, teroarea resimţită de hindus sporeşte şi doar dacă este forţat de necesităţi îşi ia inima în dinţi şi iese din locuinţa sa, după apusul soarelui. Dacă este nevoit să o facă, atunci înaintează cu maximă precauţie şi cu urechea ciulită la eventualele capcane. În tot acest timp, repetă incantaţii, atinge amulete, murmură la fiecare pas rugăciuni şi poartă la mână un tăciune stins care are menirea de a îndepărta duşmanii invizibili. Dacă aude cel mai mic zgomot, foşnetul vreunei frunze, mormăitul vreunui animal, se crede pierdut; îşi imaginează că un demon îl urmăreşte şi, cu scopul de a-şi învinge spaima, începe să cânte sau să îndruge cu voce tare verzi şi uscate; o ia la pas şi nu răsuflă uşurat decât după ce a ajuns într-un loc în care să se simtă cât de cât în siguranţă.

Această descriere a hindusului se poate aplica la fel de bine şi anticilor chaldeeni, pentru a ne forma o idee despre starea de spaimă superstiţioasă în care erau menţinuţi de credinţele pe care tocmai le-am amintit. Dar care erau ajutoarele, beneficiile pe care le oferea magia sacră acestor vechi chaldeeni, contra demonilor şi a relelor influenţe de tot fel, de care îşi imaginau că sunt înconjuraţi în fiece secundă a existenţei lor?

Existau mai întâi incantaţiile de tipul celor pe care le-am citat până acum. Aceste incantaţii, care, cele mai multe, aveau o origine străveche, erau adunate în culegeri de tipul celei pe care o deţinem, chiar dacă parţial. Cunoaşterea completă a acestor incantaţii constituia un apanaj al preoţilor magicieni, ei socotindu-se depozitarii unei adevărate ştiinţe; dar fiecare om trebuia să cunoască unele incantaţii pentru împrejurări dintre cele mai obişnuite ale vieţii, pentru pericolele adeseori multe la număr, la fel cum orice hindus de rând ştia pe de rost un anumit număr de mantre. Acte purificatoare şi ritualuri misterioase veneau în ajutorul incantaţiilor. Într-una dintre formule[64] este vorba despre un bărbat care trebuie apărat, ocrotit de spiritele rele: „El şi-a purificat mâinile, a înfăptuit lucrarea necesară pentru mâinile sale; – şi-a purificat picioarele, a înfăptuit lucrarea necesară pentru picioarele sale; – şi-a purificat capul, a făcut cele necesare pentru capul său”. Odată înfăptuite aceste purificări, formula avea rostul de a alunga spiritele malefice.

Printre aceste rituri magice trebuie să le socotim şi pe cele în care se foloseau, pentru vindecarea bolnavilor, anumite băuturi vrăjite care conţineau, fără urmă de îndoială, anumite droguri medicinale; mai era apoi practica laţurilor magice, în eficacitatea cărora întregul ev mediu credea cu fermitate. Iată şi exemplul unui remediu, aparţinând unei formule presupus prescrise de către zeul Ea contra durerilor de cap[65]:

> Leagă la dreapta şi netezeşte la stânga un batic de femeie; – împarte-l de două ori în şapte fâşii... – încinge cu ele capul bolnavului; – încinge fruntea bolnavului; – încinge lăcaşul vieţii sale; – încinge-i

picioarele şi mâinile; – aşează-l pe pat; – toarnă peste el apă descântată. – Fie ca boala din capul lui să fugă-n ceruri ca un vânt puternic; – fie ca boala din capul lui să fie vărsată adânc în pământ ca apele... trecătoare!

Mult mai puternice decât incantaţiile erau evocările sau invocările, în virtutea puterii numărului. La acest fapt se referă secretul suprem pe care zeul Ea îl divulgă fiului său Silik-mulu-khi, atunci când acesta din urmă apelează la tatăl său, întrucât se află în dificultate; secretul este denumit întotdeauna „numărul", în akkadiană *ana*, în asiriană *minu*. Într-o culegere de proverbe ritmate şi de vechi cântece populare akkadiene[66], întâlnim aceste două cuplete ce trebuiau cântate la orice sărbătoare rustică, întrucât li se atribuia o influenţă binefăcătoare asupra creşterii recoltei:

Grâul care se înalţă drept, semeţ – se va coace la vremea hotărâtă – numărul [pentru ca acest lucru să se întâmple] – noi îl cunoaştem.
Grâul abundenţei se va coace la vremea hotărâtă – numărul [pentru ca acest lucru să se întâmple] – noi îl cunoaştem.

Din nefericire, chiar dacă se aminteşte de multe ori în documentele magice pe care le deţinem despre evocările prin numere, chiar dacă ştim că numărul şapte juca un rol de excepţie, nu ne-a parvenit însă niciuna din formulele acestor evocări, iar indicaţiile cu privire la acest subiect nu sunt suficient de precise. Dar cea mai înaltă şi mai mare dintre toate puterile se afla în numele divin misterios, Marele Nume, „Numele suprem", pe care doar zeul Ea îl cunoştea. În faţa acestui nume, toţi şi toate se plecau cu supunere în ceruri, pe pământ şi în infern; purtătorul acestui nume era singurul care reuşea să-i îmblânzească pe *maskim* şi să pună capăt distrugerilor săvârşite de aceştia. Chiar şi zeii înşişi tremurau la auzul

acestui nume şi ascultau de el. Să ne amintim de coborârea zeiţei Iştar în infern şi de episodul în care ea este ţinută captivă de zeiţa infernului Allat. Zeii din ceruri, aflând de acest lucru, sunt cuprinşi de compasiune pentru soarta ei şi încearcă s-o elibereze; Soarele pleacă să-l caute pe Nuah (corespondentul asirian al zeului Ea), zeu la care trebuie întotdeauna făcut apel atunci când este vorba de a rupe vrăjile, povestindu-i ce i s-a întâmplat zeiţei Iştar. Nuah, cu inima sa mărinimoasă şi misterioasă, a luat o hotărâre: pentru a o elibera pe zeiţă, a zămislit fantoma unui om negru:

> Du-te ca să o scoţi de acolo, fantomă de om negru; la porţile Tărâmului încremenit arată-ţi faţa. – Fie ca cele şapte porţi ale Tărâmului încremenit să se deschidă în faţa ta! – Fie ca marea Stăpână a pământului (Allat) să te vadă şi să se bucure dinaintea ta! – În străfundul inimii ei se va linişti, iar mânia i se va domoli. – *Rosteşte în faţa ei numele marilor zei*. – Cu fruntea sus, atrage-i atenţia prin miracole; – Ca cea mai însemnată dintre minuni, fă să se ivească peşti în mijlocul deşertului.

Ca efect al acestor minuni, Iştar a fost imediat eliberată.

Marele nume rămâne secretul zeului Ea; dacă vreun om ar ajunge să-l cunoască, ar fi, datorită acestui lucru, învestit cu o putere superioară zeilor. Astfel, uneori, în acea parte a incantaţiei care ia o formă dramatică, se presupune că Ea îi spune numele fiului său Silik-mulu-khi. Dar numele nu este pronunţat, nici înscris în formulă, ci se credea că doar simpla amintire a existenţei sale este suficientă pentru a produce un efect garantat, atunci când se recita incantaţia.

Se cunoaşte modul în care s-a dezvoltat credinţa în numele atotputernic şi ascuns al lui Dumnezeu la evreii talmudişti şi cabalişti şi cât de răspândită este încă în rândurile arabilor musulmani. Astăzi ştim sigur că această credinţă în numele tainic venea din Chaldeea. O asemenea credinţă

era logic să se formeze într-un ţinut în care numele divin, *schem*, era înţeles ca fiind înzestrat cu proprietăţi atât de speciale şi de individuale, încât s-a făcut din el o ipostază distinctă.

Alături de incantaţii, chaldeenii şi, mai târziu, urmându-le exemplul, asirienii, se foloseau pe scară largă de talismane (în akkadiană *sagba*, în asiriană *mamit*). Iată o formulă magică ce trebuia recitată peste unul din aceste talismane, destinată a împiedica demonii să se strecoare în diferitele colţuri ale casei, formulă care se presupunea că îi comunică talismanului eficacitate[67], exaltându-i puterea în termeni magnifici, prin care se dezvăluie faptul că până şi zeii trebuie să i se supună:

> Talisman, talisman, piatră de hotar care nu se poate muta, – hotar pe care nici zeii nu-l trec, – hotar al cerului şi pământului pe care nu-l muţi, – pe care niciun zeu nu l-a încălcat, – pe care nici zeii, nici oamenii nu pot să-l înţeleagă, – barieră care nu se poate ridica, ridicată împotriva răului, – barieră care nu poate fi trecută, pe care o punem stavilă contra răului!
>
> Fie că este vorba despre un *utuq* răufăcător, despre un *alal* răufăcător, un *gigim* răufăcător, un zeu nefast, un *maskim* răufăcător, – o fantomă, un spectru, un vampir, – un incub, un sucub, un slujitor al răului, – sau de ciuma blestemată, de fierbinţeala dureroasă sau de boala nervoasă:
>
> Cine îşi ridică ţeasta contra apelor binefăcătoare ale zeului Ea, – fie ca piatra de hotar a zeului Ea [să-l oprească]!
>
> Cine atacă hambarele zeului Serakh[68], – fie ca el să devină prizonier între hotarele zeului Serakh!
>
> Cine încalcă hotarele [proprietăţii], atunci [talismanul] zeilor, piatră de hotar a cerului şi pământului, nu-l va mai lăsa să scape de acolo!
>
> Cel care nu se teme de... – fie ca [talismanul] să-l ţină captiv!
>
> Cel care pune capcane împotriva casei omului, – să fie întemniţat în beciul casei!

> Cei care sunt înlănţuiţi reciproc, – [talismanul] să-i alunge împreună în locuri pustii!
> Cei care ţes urzeli la uşa casei, – fie ca [talismanul] să-i ţină captivi în casă, într-un loc de unde să nu poată ieşi!
> Cei care aduc atingere coloanelor şi cupolei, – fie ca aceste coloane şi cupole să le închidă calea!
> Cei care se scurg pe burlane şi pe sub acoperişuri, – care atacă balamalele porţilor şi grilajelor, – precum apele [talismanul] să îi facă să curgă! Precum frunzele (?) să îi facă să tremure! – ca pudra pentru sulemeneală să îi zdrobească!
> Dacă se urcă pe schele sau pe acoperiş, să li se taie aripile!

Talismanele erau de multe feluri. Erau mai întâi cele confecţionate din fâşii de stofă pe care se scriau felurite formule şi care erau lipite sau cusute de mobile şi haine, precum filacterele (amuletele) evreilor[69]. Existau de asemenea şi amulete confecţionate din diverse materiale, care se purtau agăţate la gât, ca un fel de apărători contra demonilor, bolilor şi ghinionului. În muzee există o sumedenie de amulete de genul acesta, confecţionate din piatră dură. Adeseori, pe suprafaţa acestora sunt gravate chipurile divinităţilor sau geniilor şi există întotdeauna o formulă talismanică. În colecţiile de la British Museum există două exemplare din aceste amulete; una dintre ele trebuia să fie purtată de o femeie însărcinată. Printr-o rară excepţie, textul este redactat în limba semitică asiriană:

> Eu sunt Bit-nour, slujnică a lui Adar, campionul zeilor, favoritul lui Bel.
> Incantaţie: O, Bit-nour, alungă departe grijile; întăreşte-ţi sămânţa din pântece, fă să apară capul omului.[70]

Cele mai multe dintre formulele gravate în acest mod pe amulete sunt însă în limba akkadiană. Voi cita una dintre acestea care trebuia să-l păzească de remisie pe un om care se vindecase de ciumă.

> Incantaţie. Demon rău, ciumă vătămătoare, Duhul pământului v-a zămislit din trupul său. Fie ca geniul favorabil, uriaşul cel bun, demonul favorabil să vină împreună cu Duhul pământului.
> Incantaţie a zeului puternic, puternic, puternic. Amin.[71]

Legendele la care fac referire scriitorii musulmani, ori de câte ori vorbesc despre antichitatea păgână, despre vechi imperii asiatice a căror istorie au uitat-o, dar ale căror vestigii îi umplu încă de uimire şi li se par a fi opera unei puteri supraomeneşti, aceste legende, deci, sunt pline de relatări despre statuile talismanice făurite după legile magiei şi de care sunt legate destinele imperiilor, ale cetăţilor sau indivizilor. Toate acestea pot fi poveşti făurite după calapodul celor *O mie şi una de nopţi*, dar, cu toate acestea, se bazează pe tradiţia confuză a unui fapt sau eveniment adevărate, căci noi avem posibilitatea de a constata astăzi, prin texte şi monumente originale, faptul că poporul chaldeean şi urmaşii săi, babilonienii şi asirienii, credeau în forţa talismanelor pe care le foloseau în mod frecvent.

Atunci când arheologul Botta a făcut săpături la palatul din Khorsabad (în Irak), a descoperit sub pavimentul pragului porţilor o serie de statuete din lut ars, care se pot admira astăzi la Luvru. Sunt imagini destul de grosier execute ale zeilor: Bel, cu o tiară împodobită cu mai multe rânduri de coarne de taur; Nergal, cu cap de leu; Nebo, purtând sceptrul. Într-o inscripţie păstrată la Cambridge, Nergalsarossor (acel Neriglissor din Canon-ul lui Ptolemeu), unul dintre regii babilonieni succesori ai lui Nabucodonosor, vorbind despre restaurarea porţilor Piramidei sacre din Babilon, spune că a dat poruncă să se făurească pentru a fi îngropate sub porţi „opt figurine talismanice din bronz solid, care au menirea de a-i

alunga pe răufăcători şi pe duşmani, inspirându-le o groază vecină cu moartea.” Destinaţia acestor statuete şi imagini, cât şi puterea ce li se atribuia, sunt lămurite definitiv de către o formulă magică mutilată, în care se vorbeşte despre o serie de figurine asemănătoare ce trebuie amplasate în diferite părţi ale casei, pentru a le proteja[72].

> [Pune] figurina zeului Nergal, zeu între zei, în incinta casei. – [Pune] imaginea zeului fără egal, care va supraveghea casa... – şi statuia zeului Narudi, domnul marilor zei... – îngropată în pământ, lângă pat. – Pentru ca niciun rău să nu se producă, [pune] statuia zeului N[73] şi a zeului Latarak în uşă. – Pentru a alunga orice rău, [pune-l] ca pe o fantomă la uşă... – pe eroul luptător (Nirgal) care taie totul în bucăţi, [pune-l] în interiorul uşii. – [Pune-l] pe eroul războinic care taie totul în bucăţi, care îmblânzeşte mâna celor răzvrătiţi, sub pragul porţii, – la dreapta şi la stânga. – Pune statuile păzitoare ale zeilor Ea şi Silik-mulu-khi în interiorul uşii, – la dreapta şi la stânga. – ... buzele zeului Silik-mulu-khi care locuiesc în imaginea...
> O voi, cei zămisliţi de ocean, o voi, cei sublimi, copii ai lui Ea... mâncaţi bine, beţi pe săturate, pentru a ne păzi mai cu spor; pentru ca niciun rău [să nu poată intra în casă] – ... în faţa chipului celor şapte statui – care poartă... care poartă arme.

Ultimul paragraf indică într-un mod cât se poate de limpede faptul că era un obicei de a pune în anumite locuri ale casei alimente şi vase pline cu băutură pentru geniile şi zeii protectori, care erau adeseori chemaţi în ajutor, umplându-se casa cu imagini şi figuri ale acestora, în chip de talismane protectoare. Nu cred că mai există un popor la care să circule mai tare credinţa că divinitatea se hrăneşte la modul fizic cu ofrandele ce i se aduc, întărindu-şi astfel puterile, şi care să se exprime în termeni mai formali

decât în textele magice akkadiene. În acest sens, putem citi următoarele într-un imn incantatoriu adresat Soarelui[74]:

> Tu, [Soare], la ivirea ta, vindecă durerea lui de cap; – tu, care aduci pacea, fă astfel, vindecă-i boala. – Omul, fiu al zeului său[75], îşi arată [înaintea ta] durerea şi teama; – ... alină-i boala. – Soare, atunci când ridic mâinile, vino la chemarea mea, – mănâncă-i alimentele, înghite-i victima, întăreşte-i braţele; prin porunca ta, să fie eliberat de durerea sa, frica să i se risipească.

O formulă de pe o tăbliţă de argilă inedită, care poartă numărul K 142 la British Museum, se termină prin aceste cuvinte, după ce enumeră demonii şi bolile împotriva cărora se cere protecţie:

> Sărbătoriţi, faceţi sacrificiile cuvenite şi apropiaţi-vă cu toţii. Fie ca fumul tămâiei arse să se înalţe la cer, – fie ca Soarele să absoarbă fumul şi mireasma jertfelor voastre, – ca fiul lui Ea, războinicul (care luptă) contra vrăjilor şi relelor, să vă prelungească viaţa!

În sfârşit, într-un mic fragment al unui imn magic[76], i se spune zeului:

> Din farfurii minunate, mănâncă alimente minunate. – Din cupe sublime, bea ape sublime. – Fie ca urechea ta să se aplece pentru a hotărî în favoarea regelui, fiu al zeului său.

Se mai foloseau însă şi figuri talismanice de un alt gen, inspirate de o idee cât se poate de originală. Chaldeenii îşi reprezentau demonii sub nişte trăsături atât de hidoase, încât credeau că este suficient să li se arate propria imagine, pentru a-i pune pe fugă, înspăimântaţi. Tocmai aplicarea acestei credinţe o vom întâlni într-o incantaţie împotriva ciumei, urmată de sfaturi pentru a se vindeca de ea, text aflat pe o tăbliţă de argilă[77]:

> Namtar (ciuma) cea dureroasă arde ţinutul precum focul; – ca febra s-a năpustit asupra omului; – ca o revărsare de ape s-a întins deasupra câmpiei; – ca un duşman îi întinde omului capcane; – ca o flacără îi cuprinde trupul omului; – nu are mâini, nu are picioare; – apare dintr-o dată ca roua nopţii; – îl stoarce pe om până ce-l usucă ca scândura; – îi taie calea; – perverteşte... simţurile fericite; – merge de-a lungul... – Acest om, zeul său...; – Acestui om, zeiţa sa i se arată în trupul său întins.
>
> Doctorul spune: «Aşează-te şi plămădeşte un aluat frumos mirositor din care să faci chipul ei (al lui Namtar). – Unge cu aluatul pielea de pe pântecele (bolnavului); – întoarce faţa (statuii) spre apusul soarelui. – Atunci forţa răului va fugi deodată».[78]

Muzeul Luvru deţine o foarte curioasă statuetă de bronz asiriană. Este vorba despre imaginea oribilă a unui demon care stă în picioare, are corp de câine, picioare şi gheare de vultur, braţele au de asemenea gheare ca ale leului, o coadă de scorpion, capul e hârca unui schelet pe jumătate descărnată, care încă îşi mai păstrează ochii în orbite, iar pe creştet poartă coarne de capră; la spate, creatura are patru mari aripi deschise. Un inel amplasat în spatele capului figurinii servea la suspendarea ei. Pe spatele figurinii există o inscripţie care ne dezvăluie faptul că acest personaj era demonul vântului de sud-vest şi că statueta trebuia amplasată la uşă sau la fereastră, pentru a îndepărta acţiunea sa funestă. De altfel este adevărat că

în Chaldeea vântul de sud-vest vine dinspre deşerturile Arabiei, iar răsuflarea sa arzătoare usucă totul în cale, producând aceleaşi pagube ca vântul *khamsin* în Siria şi vântul *semun* (simunul) în Africa. De aceea talismanul respectiv era unul dintre cele mai des întâlnite în casele oamenilor. British Museum posedă două exemplare cu capul respingător al demonului vântului de sud-vest, unul din piatră galbenă, altul din piatră roşie, statuete ce poartă aceeaşi formulă invocatorie ca cea a statuii de bronz de la Luvru. Tot la British Museum se găseşte un al treilea exemplar al demonului respectiv, din bronz, dar fără nicio inscripţie.

Colecţiile muzeelor posedă multe alte figuri de demoni, fabricaţi pe scară largă pentru a servi drept talismane şi pentru a îndepărta spiritele rele ale căror reprezentări erau. Una dintre figuri are un cap de ţap sprijinit pe un gât de o lungime considerabilă; alta are cap de hienă, cu enorma gură deschisă larg, cap ce se sprijină pe un trup de urs cu labe de leu. Imaginaţia sculptorilor din evul mediu nu a fost mai fertilă decât cea a babilonienilor şi asirienilor, atunci când a fost vorba să creeze oribile tipologii de demoni, cu ajutorul combinaţiilor celor mai bizare.

Din nefericire, nu cunoaştem astăzi numele pe care cei de odinioară îl dădeau acestor reprezentări. În schimb, textele magice ne oferă destule lămuriri, pe care le-am căuta zadarnic în altă parte, cu privire la interpretarea chipurilor reprezentate. În sculpturile palatelor asiriene, alături de scene istorice şi de reprezentări cu caracter religios, există foarte multe basoreliefuri cu un caracter talismanic incontestabil, destinate să combată influenţele funeste, în virtutea principiului că o imagine valorează cât o incantaţie şi acţionează la fel, în mod direct, asupra spiritelor malefice. Taurii înaripaţi cu cap de om, care flanchează porţile de intrare în palat, sunt întruchiparea unor genii care exercită o pază reală şi care sunt destinaţi acestui post, atâta vreme cât imaginea lor va dăinui acolo, fără a fi mutată din loc. Este ceea ce regele Asarhadon exprimă într-una din inscripţiile sale:

> Fie ca taurul gardian, geniul păzitor care protejează puterea regatului meu, să păstreze veşnic numele meu fericit şi cinstit, până ce picioarele lui se vor muta din loc!

Alături de una din intrările în palatul lui Nim-rod exista un basorelief colosal, astăzi transportat la Londra. Pe basorelief poate fi admirat Bin, zeul atmosferei şi al furtunilor, cu capul acoperit cu o tiară regală împodobită cu coarne de taur, de umeri fiind prinse patru aripi mari, urmărind şi lovind cu fulgerul său un spirit răufăcător care aleargă în faţa sa şi care are trupul, capul şi labele de dinainte de leu, are aripi, iar coada şi labele din spate sunt de vultur, în jurul gâtului având pene în loc de păr. Acest ansamblu statuar sculptat pe perete avea atât rolul unei incantaţii, dar era şi un fel de poliţă de asigurare pentru faptul că zeul respectiv va alunga întotdeauna demonul, dacă acesta va încerca să pătrundă în palat.

La Koyundik (lângă anticul oraş Ninive, astăzi în Irak, n. tr.), în incinta magnificei reşedinţe pe care regele Asurbanipal şi-a construit-o chiar în inima oraşului Ninive, putem observa amplasate în mai multe locuri serii de figuri monstruoase, figuri cu trup de om şi capete de leu, cu picioare de vultur. Aceste figuri sunt grupate perechi, luptându-se între ele cu cuţite şi alte arme. Şi aceştia sunt tot demoni, iar reprezentarea lor sculptată în piatră nu este altceva decât transpunerea plastică a formulei pe care am întâlnit-o în mai multe incantaţii: „Fie ca demonii cei răi să iasă afară! Fie ca ei să se ucidă unul pe celălalt!” A imortaliza pe pereţii palatului lupta dintre demoni era o modalitate de a repeta întruna, sub o altă formă, imprecaţia care îi condamna la discordie.

Iarăşi un motiv frecvent reprezentat, de data aceasta pe cilindrii de piatră ce serveau drept sigilii babilonienilor şi asirienilor, era imaginea unuia din cei doi zei războinici Adar sau Nergal (în akkadiană Nin-dar şi Nir-gal), adică Hercule şi Marte ai religiei de pe malurile Eufratului şi Tigrului, zei care se luptau cu monştri ce aveau cele mai felurite chipuri. În figurile acestor monştri trebuie recunoscuţi demonii malefici, iar, dacă ne

luăm după textele magice, atunci cei doi zei despre care am vorbit mai sus erau învestiţi în mod special cu misiunea de a lupta împotriva spiritelor răufăcătoare. Unul din imnele textelor magice era consacrat în întregime sărbătoririi victoriilor zeului Nin-dar[79]. Într-una din incantaţiile contra numeroşilor demoni, o urare finală suna cam aşa:

> Fie ca ei [demonii] să apară în faţa lui Nir-gal, războinicul atotputernic al lui Mul-ge.

Adeseori, în loc să combată monştri fantastici, unul din zeii pe care i-am citat, sau amândoi împreună, trebuiau să se lupte cu unul sau mai mulţi tauri pe care-i ucideau cu paloşele lor. S-au făcut cercetări cu privire la acest subiect în miturile astronomice care au relaţie cu prezenţa soarelui în semnul zodiacal al Taurului şi a existat chiar un savant care a crezut că descoperă aici originea babiloniană a misterelor mithraice, cât şi firul conducător al unei teorii complete a religiilor Asiei. Ni se pare însă că nu este cazul să descoperim mistere acolo unde nu există nimic sublim, căci subiectele de acest gen nu reprezintă altceva decât pe zeii războinici Adar sau Nergal, triumfând asupra unei specii de demoni denumită *telal* în akkadiană şi *gallu* în asiriană, demoni cu chip de taur, cât se poate de dăunători omului, după cum putem citi în acest fragment de invocaţie[80]:

> Devastator al cerului şi pământului, geniu devastator, – geniu devastator a cărui putere este mare, – a cărui putere este mare, care poate călca şi zdrobi totul în picioare, – demonul telal, taur care străpunge, taur uriaş, – taur care distruge locuinţele oamenilor, – demonul telal neîmblânzit, dintre care există şapte la număr, – care nu cunosc rezistenţa în faţa furiei lor, – care înfometează ţinuturile... – care nu cunosc legea şi ordinea, – care-i pândesc pe oameni, – care

devorează trupurile..., care beau sângele. – ... – demonii telal care sunt depozite ale minciunii, – care se hrănesc cu sânge, cu neputinţă să-i dobori cu forţa...

Nicăieri nu-şi putea găsi mai bine locul figura zeilor cereşti învingători ai demonilor decât pe cilindrii ce ţineau loc de sigilii. Prin virtutea misterioasă şi protectoare ce li se atribuia, această reprezentare făcea din cilindri adevărate talismane pentru cei care le deţineau şi apărau contra demonilor secretele sau comorile sigilate cu aceste peceţi de piatră.

IV

La toate popoarele, credinţa în puterea magică ce, cu ajutorul anumitor cuvinte şi rituri, le porunceşte spiritelor şi îi constrânge chiar pe zei să-l asculte pe cel care cunoaşte secretele atotputernice a produs în ordinea factologică un dualism corespondent celui al spiritelor bune şi rele. Puterea supranaturală pe care o poate dobândi omul poate fi divină sau diabolică, celestă sau infernală. În primul caz, ea se confundă cu puterea pe care preotul pretinde că o deţine de la zeii superiori; ea se exercită într-o manieră binefăcătoare, pentru a îndepărta nenorocirile, a alunga bolile şi a combate influenţele diavoleşti. În al doilea caz, puterea devine perversă, indecentă, şi constituie magia neagră sau vrăjitoria, împreună cu toată panoplia de aberaţii abominabile.

Această distincţie, care există pretutindeni, mai puţin poate la unele populaţii barbare unde preotul-vrăjitor este mai temut pentru blestemele sale decât stimat pentru actele de binefacere, era făcută şi de chaldeeni. Bineînţeles că lucrările sacre, din care noi posedăm astăzi doar fragmente, nu conţin decât formule şi incantaţii ale magiei divine, ale artei invocatorii propice alungării răului. Magia diabolică şi vătămătoare este exclusă şi repudiată în aceste cărţi, iar practicile ei sunt condamnate cu hotărâre.

Dar nu înseamnă că aceste cărţi nu conţin suficiente indicaţii asupra magiei negre, căci formulele lor sunt destinate să îndepărteze răutăţile

acestei artei condamnabile, cât şi acţiunea spontană a demonilor. În aceste cărţi este adeseori vorba despre vrăjitori şi vrăjitoare, şi putem observa că aceştia erau chiar numeroşi în Chaldeea primitivă, la poporul akkadian. Cu cât sunt mai tare menţionate vrăjile împreună cu demonii, iar bolile şi flagelurile mai repertoriate, cu atât există mai multe incantaţii speciale care să le combată. Iată o formulă în care este blestemat vrăjitorul, denumindu-l „răutăciosul răufăcător, acest bărbat vătămător, acest răufăcător între răufăcători, acest om rău”. Textul vorbeşte în continuare despre „groaza pe care o răspândeşte”, despre „locul atacurilor sale violente şi al răutăţii sale” şi despre „vrăjitoriile sale care sunt respinse de către semenii săi”. Pentru a se pune la adăpost de vrăjitori şi vrăjitoare, se făcea apel la Ea, ca la zeul protector prin excelenţă împotrivă tuturor puterilor infernale, şi la Soare, care era un alt zeu invocat şi chemat în ajutor[81]. Doar ascunzându-se în întuneric, aceşti vrăjitori josnici îşi pregăteau nenorocirile, de aceea Soarele este marele lor duşman, iar un imn din colecţia de texte magice[82] i se adresează în aceşti termeni:

> Tu, care faci ca minciuna să se risipească, tu, care alungi influenţele nefaste – minunile, augurii, prevestirile supărătoare, visele, apariţiile nefaste, – tu, care dai pe faţă comploturile vătămătoare, tu, care dai pierzaniei oamenii şi ţinuturile – pe cei care se dedau vrăjilor şi răutăţilor.

În general, vrăjitorul, în vechile texte evocatoare akkadiene, era denumit „cel rău, omul răufăcător”. Expresiile care desemnează practicile sale au întotdeauna un caracter voalat, lucru care marchează groaza pe care aceştia o inspirau. Nimeni nu îndrăznea să-i demaşte într-un mod direct, doar versiunile asiriene conferă acestor expresii un caracter mai precis. Farmecele, luate în general, erau desemnate ca fiind „ceea ce acţionează asupra omului, ceea ce este rău, ceea ce este violent”, iar ritualurile practice

ale vrăjitorilor se numeau „opera” (sau „lucrarea”), incantaţiile erau denumite „cuvântul”, „vorba”, poţiunile magice erau desemnate cu titlul „lucrul mortal”.[83]

Nu există rău pe care vrăjitorul să nu-l poată face. El îi farmecă pe toţi cu ajutorul deochiului sau al cuvintelor nefaste; practicile şi formulele sale vrăjitoreşti supun demonii la picioarele sale. El poate dezlănţui vrăji şi farmece împotriva celui căruia doreşte să-i facă rău şi poate tulbura minţile cu ajutorul demonilor aflaţi în puterea sa. Aruncă blesteme contra indivizilor sau ţinuturilor, poate provoca posedarea trupului de către diavoli, este capabil să trimită boala asupra oamenilor. Prin sortilegii şi imprecaţii, el poate chiar provoca moartea; acelaşi lucru îl poate face cu ajutorul otrăvurilor pe care le ştie şi pe care le poate pune în băutură. În acest caz însă, invocaţiile contra actelor sale încearcă să întoarcă împotriva sa efectele pe care a dorit să le provoace. „Fie ca ea să moară şi eu să trăiesc!”, aşa se termină o formulă inedită contra farmecelor unei vrăjitoare care a încercat să provoace moartea cuiva cu ajutorul magiei negre[84].

O incantaţie din care nu deţinem decât versiunea asiriană[85] enumeră diversele varietăţi de practici la care se dedau vrăjitorii din Chaldeea:[86]

> Vrăjitorul m-a vrăjit prin farmece, m-a vrăjit cu farmecele sale; – vrăjitoarea m-a vrăjit prin farmece, m-a vrăjit cu farmecele ei; – vrăjitorul m-a fermecat prin vrăjile sale, m-a fermecat prin vrăji; – vrăjitoarea m-a fermecat prin vrăjile ei, m-a fermecat prin vrăji; – magiciana m-a vrăjit prin farmecele ei, m-a vrăjit prin farmece; – cel care a tras sorţii mi-a pus greutatea pe umeri; – cel care face poţiuni magice mi-a întins capcane cu ierburile sale; – fie ca zeul Foc, eroul, să alunge toate vrăjile lor!

O altă formulă[87] alungă efectul „imaginii care-şi înalţă capul” şi care trebuie combătută cu ajutorul apei sfinţite, purificate şi descântate, act ce

trebuia făcut de „cel care, prin puterea gândurilor sale, poate aduce boala”. Efectul mai putea fi combătut cu ajutorul poţiunii care se răspândeşte în trup (se urează ca aceasta „să se scurgă precum apa vie”), cu ajutorul „vrăjii încorporate în conţinutul poţiunii”, sau, în sfârşit, cu ajutorul „buzelor ce pronunţă vraja”.

Avem de a face, deci, în aceste cazuri, cu farmece săvârşite cu ajutorul cuvintelor rostite de vrăjitor, cu ceea ce latinii denumeau *carmen*, de unde vine şi cuvântul *charme* (farmece); mai avem de a face de asemenea cu folosirea „lucrăturii”, a practicilor misterioase şi a obiectelor vrăjite care produc un efect irezistibil, practici din care cele mai importante erau farmecele, ghicitul sorţilor şi, în sfârşit, prepararea de poţiuni cu ajutorul anumitor ierburi cunoscute de magician, poţiuni cărora li se sporea puterea prin rostirea deasupra băuturii a unor cuvinte incantatorii. De altfel chaldeenii, ca şi grecii primitivi, nu făceau distincţie între poţiunile vrăjite şi otrăvuri, desemnându-le şi pe unele şi pe altele printr-un singur termen, ceea ce poate face lumină asupra naturii acestor băuturi de al căror efect se temea toată lumea. Dintr-una din formulele marii litanii (a unsprezecea), rezultă că acţiunii acestor băuturi magice li se atribuia originea bolilor respingătoare, cum ar fi lepra şi afecţiunile similare, care s-ar datora unei deteriorări generale a chimiei sângelui.

Printre formulele aceleiaşi litanii, se află una (a şasea), menită să-l apere pe „cel care făureşte imagini”, lucru ce dovedeşte faptul că vrăjitoria pare să fi fost mai degrabă o practică de magie neagră, frecvent întâlnită pe meleagurile chaldeene. Textele magice fac deseori aluzie la acest lucru. Faptul este cu atât mai curios cu cât, conform scriitorului arab Ibn-Khaldun, care a trăit în secolul al XIV-lea al erei noastre, această practică era încă folosită pe scară largă printre vrăjitorii nabateeni de pe Eufratul de jos, moştenitori ai multor tradiţii mai mult sau mai puţin corupte ale străvechilor locuitori. Trebuie să adăugăm faptul că Ibn-Khaldun vorbeşte în calitate de martor ocular.

> Am văzut cu proprii noştri ochi unul din aceşti indivizi fabricând figurina unei persoane pe care dorea s-o vrăjească. Aceste figurine sunt făcute din materii ale căror calităţi au un oarecare raport cu intenţiile şi proiectele operatorului şi reprezintă simbolic, în scopul de a uni şi dezlega, numele şi trăsăturile celui care urmează să fie victima sa. După ce făureşte figurina, magicianul pronunţă apoi câteva cuvinte asupra imaginii aflate în mâinile sale, imagine care este reprezentarea reală sau simbolică a persoanei ce urmează a fi fermecată. Apoi vrăjitorul suflă asupra figurinei şi o scuipă cu puţină salivă, făcând să vibreze corzile vocale ce pronunţă cuvintele formulei vrăjitoreşti. După ce atârnă deasupra figurinei simbolice o sfoară pe care a pregătit-o pentru acest artefact, face un nod, lucru ce înseamnă că el a acţionat cu hotărâre şi perseverenţă în momentul când a făcut pactul cu demonul care era asociatul său, şi pentru a mai arăta că el are o intenţie cât se poate de serioasă de întări vraja. Acestor procedee şi cuvinte vrăjitoreşti le este întotdeauna ataşat un spirit rău care, înfăşurat în saliva vrăjitorului, iese din gura celui care săvârşeşte farmecele. De fapt, atunci ies pe gură mai multe duhuri necurate, iar rezultatul este că vrăjitorul abate asupra victimei răul pe care-l doreşte.[88]

Dar, printre toate mijoacele ce pot fi folosite de „omul cel rău” care caută să-i nenorocească pe ceilalţi, cea mai puternică şi mai irezistibilă este imprecaţia. Formula imprecatorie nu dezlănţuie doar demonii, ci acţionează chiar şi asupra zeilor cereşti. Alăturând acţiunea cu vorbele, imprecaţia poate face mult rău; ea îi porunceşte chiar zeului protector al fiecărui om, conform credinţei chaldeene, preschimbându-l din zeu păzitor în duşman răufăcător. Este şi ceea ce ne spune în termeni formali textul unei mari invocaţii care zugrăveşte, cu ajutorul unor imagini extrem de poetice, efectele imprecaţiei ce urmează a fi combătută[89]:

Imprecaţia acţionează asupra omului ca un demon rău. – Vocea care ţipă se abate asupra sa; – vocea răufăcătoare există peste el; – imprecaţia răutăcioasă stă la originea bolii. – Pe acest om, imprecaţia răufăcătoare îl sugrumă ca pe un miel; – zeul său propriu din trup e cel care-i provoacă răni; – zeiţa lui proprie îi provoacă tulburări; – vocea care strigă e asemănătoare cu cea a hienei, îl subjugă şi-l domină.

Silik-mulu-khi a venit în ajutorul său; – a intrat în casa tatălui său Ea şi l-a chemat: – „Tată, uite, imprecaţia s-a abătut asupra acestui om ca un demon malefic.” – Cu privire la acest rău, i-a zis: – „Combină numărul; acest om nu-l cunoaşte; el este supus numărului.”

– Ea i-a răspuns fiului său Silik-mulu-khi: „Fiule, tu nu cunoşti numărul; o să ţi-l spun. – Ceea ce ştiu eu, vei şti şi tu. – Vino, fiul meu Silik-mulu-khi. – ... Scoală-l, dă-i o mână de ajutor. – Înfăţişează-i soarta, arată-i desluşit destinul.

Boală, ieşi din trup; – chiar dacă eşti o imprecaţie a tatălui, – o imprecaţie a mamei, – o imprecaţie a fratelui mai mare, – o imprecaţie a unui om necunoscut!”

(Acesta este) soarta pronunţată de buzele zeului Ea. – Ca setea, să fie alungată; – ca nedreptatea, să fie alungată, – ca păcatul, să fie pus pe fugă!

De această soartă, duh al cerului, aminteşte-ţi! Duh al pământului, aminteşte-ţi!

Se spune că formulele imprecative erau înspăimântătoare, ele chemau toţi zeii cerului şi abisului să-şi unească forţele pentru a aduce nenorocire persoanei vizate. Le voi cita ca exemplu pe cele aflate în colecţia celebră a Bibliotecii naţionale, cunoscută sub numele de Caillou Michaux, după numele călătorului care a adus artefactele din Bagdad. Este vorba despre un

galet (rocă cu muchii rotunjite), un ovoid de bazalt negru, înalt de cincizeci de centimetri, pe partea superioară având sculptate o serie de simboluri sacre. Restul pietrei este acoperit de o lungă inscripţie în limba asiriană şi conţine actul de cedare a unui imobil, oferit drept dotă unei femei pentru căsătoria sa, artefactul servind drept piatră de hotar între anumite terenuri, proprietăţi. După actul de confirmare a dotei există însă o suită de imprecaţii contra oricui ar depăşi acea piatră de hotar şi ar tulbura întrucâtva posesia imobilului stabilit ca dotă:

> Pe acel om, (imprecaţiile) îl vor arunca în apă; îl vor îngropa sub pietre; îl vor arde cu foc; îl vor trimite în exil, în locuri unde nu se poate vieţui.
> Fie ca Anu, Bel, Nuah şi Stăpâna supremă (Belit), marii zei, să răsădească o mare confuzie în capul acelui om, să-l dezrădăcineze, să-l lase fără urmaşi!
> Fie ca Marduk, mare stăpân, cârmuitorul veşnic, să-l înlănţuie şi să-l lege cu legături cu neputinţă rupt!
> Fie ca Soarele, marele judecător al cerului şi pământului, să pronunţe sentinţa condamnării sale şi să-i întindă capcane!
> Fie ca zeul Sin, luminătorul, care sălăşluieşte în cerurile înalte, să-l înfăşoare într-o plasă ca pe oaia sălbatică prinsă la vânătoare; ca pe bivolul sălbatic ce-l trânteşte la pământ, împiedicat în laţuri!
> Fie ca Iştar, stăpâna cerului şi a pământului, să-l lovească şi, în prezenţa zeilor şi a oamenilor, să-i dea pieirii pe servitorii lui!
> Fie ca Adar, fiul zenitului, odrasla lui Bel, supremul, să-i risipească averea şi bunurile!
> Fie ca Gula, marea stăpână, soaţa Soarelui de iarnă, să-i toarne în măruntaie o otravă fără leac; fie ca această otravă să-i scurgă sângele şi sudoarea precum apa!
> Fie ca Bin, căpetenia oştilor cerului şi pământului, fiul lui Anu, eroul, să-i înnece ogorul!

Fie ca Serakh să putrezească primele vlăstare din recolta lui şi să aducă turbarea printre vitele sale!
Fie ca Nebo, inteligenţa supremă, să-l umple de suferinţă şi de spaimă, să-l adâncească într-o deznădejde fără leac!

Fie ca toţi marii zei ale căror nume sunt pomenite în această inscripţie să-l blesteme cu afurisenii de care să nu poată scăpa! Să-i risipească neamul până la sfârşitul lumii!

În credinţa chaldeenilor, doar intervenţia directă a zeului Ea îl putea dezlega pe cel atins de povara unor asemenea imprecaţii.

4 Sir Henry Rawlinson / Fr. Norris, *Cuneiform inscriptions of Asia*, 1866, Pl. 17 şi 18.
5 *Grimoire*: carte de incantaţii şi reţete magice.
6 Am fost precedat în acest demers de Julius Oppert, cu care sunt de acord în majoritatea cazurilor. Cu toate acestea, cei ce vor dori să compare traducerile noastre vor descoperi câteva divergenţe; dar acestea ţin mai toate de faptul că savantul profesor al Collège de France a tradus din versiunea asiriană, în timp ce eu am tradus de pe textul original akkadian. Or, versiunea asiriană este departe de a fi întotdeauna literală, după cum ne putem bine da seama, întrucât am notat toate pasajele în care se îndepărtează de redactarea primară. Textul akkadian pare a fi decupat în versete ritmate, fiecare alcătuind un rând distinct pe tăbliţa în cauză; am avut grijă să marchez diviziunile.
7 Vom arăta ceva mai încolo semnificaţia numelor diferitelor clase de demoni.
8 În versiunea asiriană: „demonul posesor care pune stăpânire pe om”.
9 Numele akkadian al zeului care se numeşte în asiriană Anu şi Oanes la scriitorii greci.
10 Am explicat deja de mai multe ori monstruoasele aberaţii ale spiritului credincioşilor păgâni care au dat naştere, în religiile Asiei îndepărtate, ritului infam al *quedeschim* şi *quedeschoth*; nu voi mai insista deci asupra acestui subiect. Este suficient să amintesc faptul că formula noastră magică va deveni de aici încolo unul din textele cele mai importante în acest domeniu.
11 Versiunea asiriană nu repetă de fiecare dată cuvântul „ulceraţii”.
12 Cuvintele „ai cărei sâni” în aceste versete şi în următoarele reprezintă o adăugire explicativă bună a versiunii asiriene.
13 În versiunea asiriană: „Colici violente”.
14 Această propoziţie este adăugată în versiunea asiriană.
15 Aici există un cuvânt intraductibil.
16 Am recompus această formulă completând resturile textului akkadian şi cele ale versiunii asiriene, ce nu corespundeau.

17 Se pare că expresia „luna incompletă”, expresie pe care încă nu o putem explica satisfăcător, dar care este des întâlnită în textele de magie, reprezenta un moment anume, nefast.
18 În planşele monumentalei lucrări a lui Victor Place, Ninive *et l’Assyrie*, dispunerea estradei patului din dormitorul haremului, din palatul din Khorsabad este redată extrem de sugestiv.
19 Pentru a păstra diviziunea versetelor, am fost nevoiţi să inversăm textul.
20 Probabil este vorba despre un vulcan, căci vulcanii din zona fluviului Chaboras se aflau în activitate în acele vremuri.
21 „Marea Doamnă a pământului”, denumită în asiriană Allat, pe care documentele mitologice posterioare o reprezintă ca fiind regina şi stăpâna lumii inferioare unde-şi au sălaşul morţii.
22 În versiunea asiriană: „geniul”.
23 În trupul celui pentru care se face invocaţia.
24 Zeul care îndeobşte este considerat a fi patronul Tigrului; în epoca de cucerire asiriană şi-a păstrat numele akkadian, iar Biblia îl denumeşte Tartak. Soţia sa era numită Nin-muk.
25 Versiune asiriană: „zeul care l-a zămislit”.
26 În versiunea asiriană este doar „acest om”.
27 Versiunea asiriană înlocuieşte acest nume prin cel de Marduk.
28 II, 29.
29 Dând dovadă de o rară generozitate ştiinţifică, sir Henry Rawlinson mi-a trimis şpalturile planşelor aflate în facsimil, înainte ca acestea să vadă lumina tiparului, pagini dintr-una din cele mai preţioase lucrări ale asiriologiei, din care mi-am extras cea mai mare parte a datelor din prezentul studiu. Mi s-a părut normal şi util să fac trimitere în notele de subsol la sursa de unde am împrumutat citatele, adică din paginile volumului amintit, şi pe care-l desemnez cu abrevierea W.A.I. IV.
30 Ideograma care exprimă acest cuvânt este un caracter complex, format din semnul *sû*, care zugrăveşte ideea de „adunare” şi de „coabitare” şi din semnul *an*, care înseamnă „zeu”. Se pare deci că, la baza formării acestui caracter, stă o idee asemănătoare celei a θεῶν ἀνάγχαι din teurgia neoplatoniciană.
31 W.A. IV., I, col. 3.
32 Voi explica mai încolo această expresie.
33 Marele zeu denumit *Bel* în asiriană.
34 În asiriană *Belit*.
35 În asiriană *Adar*, un Hercule al religiei de pe malurile Eufratului. şi Tigrului, zeu al planetei Saturn.
36 În asiriană *Nebo*, zeul planetei Mercur.
37 În asiriană Sin, zeul lunii.
38 În asiriană Iştar, zeiţa planetei Venus.
39 În asiriană Bin, zeul atmosferei luminoase şi al fenomenelor atmosferice.
40 În asiriană Samas, zeu al soarelui.
41 În asiriană Anunnaki, spirite ale pământului.
42 Pământul, personificat prin această zeiţă.
43 W.A.I. IV, 1.
44 W.A. IV, 2.
45 Pe acest zeu, asirienii l-au identificat apoi cu al lor Marduk, zeu al planetei Jupiter, deşi acesta era cât se poate de diferit, la origine.
46 Este zeul pe care babilonienii kushito-semiţi ai timpurilor ulterioare l-au denumit Nuah, la fel cum l-au identificat pe Silik-mulu-khi cu Marduk.
47 Teurgia (din gr. *Theos*, zeu, şi *Ergon*, lucrare) reprezintă o formă de magie care îi permite omului să comunice cu spiritele cele bune şi să invoce puterile supranaturale în scopul nobil de a-i cunoaşte pe zei. [n. trad.]

48 W.A.I. IV, 3 şi 4.
49 Ceea ce vrea să spună că intensitatea durerii s-a coborât pe pământ şi pe ape.
50 W.A.I. IV, 22, 1.
51 Oraş aflat la joncţiunea Eufratului cu Tigrul, numit Rata în timpul Ptolemeilor. Cel mai vechi sediu al cultului zeului Ea sau Nuah.
52 W. A. I. IV, 19, 1.
53 W. A. I. IV, 1, col. 1.
54 W. A. I. IV, 27, 5.
55 W. A. I. IV, 16, 2.
56 XXXIV, 13 şi 14.
57 W. A. I. IV, 6, col. 6.
58 Birch, în vol. IV al noii serii de *Transactions of the royal society of literature*. – De Rougé, *Etude sur une stèle égyptienne, appartenant à la Bibliothèque impériale*, Paris.
59 W. A. I. IV, 18, 3.
60 În asiriană Asakku.
61 În povestirea coborârii zeiţei Iştar în infern, Namtar este slujitorul lui Allat, zeiţa acestor ţinuturi infernale.
62 W.A.I. IV, 29,2.
63 *Oriental Illustration of Scriptures*, p. 512.
64 W.A.I. IV,, col. 6.
65 W.A.I. IV,, 3, col.2.
66 W.A.I. IV, 16.
67 W.A.I. IV, 16, 1.
68 Nirba în asiriană, zeul recoltelor.
69 Confecţionarea unuia din aceste talismane este descrisă în cea de a optsprezecea formulă a marii litanii tradusă mai sus.
70 Text din *Choix de textes cuneiformes*, nr. 24.
71 Text din *Choix de textes cuneiformes*, nr. 26.
72 W.A.I. IV, 21, 1.
73 Un nume care nu a fost încă descifrat.
74 W.A.I. IV, 17.
75 Este vorba despre omul pios; voi explica mai târziu această expresie.
76 W.A.I. IV, 13,2.
77 British Museum, tăbliţa K 1284. A fost tradusă recent de Oppert şi nu face parte din culegerea de documente a lui sir Henry Rawlinson.
78 Budiştii din Ceylon aplică şi astăzi pe partea bolnavă a trupului imaginea demonului responsabil de boală, crezând că astfel bolnavul se va vindeca. (J. Roberts, *Oriental illustrations of Scriptures*, p. 171.)
79 W.A.I. IV, 13, 1.
80 W.A.I. IV, 2, col.4.
81 W.A.I. IV, 2, 6, col.6.
82 W.A.I. IV, 17.
83 Adolphe Pictet a descoperit denumiri paralele în limbajul diferitelor popoare ariene.
84 British Museum, tăbliţa K 43.
85 British Museum, tăbliţa K 142.
86 Acest text nu a fost inclus în volumul lui sir Henry Rawlinson, dar l-am copiat la Londra de pe tăbliţa originală.
87 W.A.I.IV, 16, 2.

88 *Prolegomenele lui Ibn-Khaldun*, trad. Slane, vol. I, pag. 177.
89 W.A.I.IV, 7.

Capitolul II

Magia egipteană şi magia chaldeeană

I

Orice magie se bazează pe un sistem de credinţe religioase, pe o concepţie determinată asupra lumii supranaturale, al cărei sentiment înnăscut omul îl poartă în sine şi despre care caută să-şi facă o idee şi să-i pătrundă secretele cu ajutorul gândirii. Din punctul de vedere al ideilor generatoare de superstiţii magice, al credinţelor religioase corupte de către superstiţii, trebuie să distingem trei tipuri de magie, căci diversitatea originilor dă naştere tendinţelor şi caracterelor diferite.

Mai întâi avem de a face cu magia primitivă, legată de cultul spiritelor elementare. Alfred Maury, în cartea sa *Magia şi astrologia în antichitate şi evul mediu*, afirmă următoarele:

> Religia omului primitiv reprezintă un naturalism superstiţios, un fetişism incoerent în care toate fenomenele naturii, toate fiinţele creaţiei devin obiecte ale adoraţiei. Omul amplasează în toate locurile spirite personale concepute după imaginea sa, pe care le confundă chiar cu obiectele sau face distincţie între acestea şi obiecte. Astfel se prezintă religiile popoarelor africane, credinţa triburilor altaice, a populaţiilor din Malaezia şi Hindustan, a amerindienilor şi polinezienilor. Magia primitivă a stat la originea credinţelor arienilor, a mongolilor, chinezilor, celţilor, germanilor şi slavilor.

Într-un asemenea sistem, magia este la început o parte a cultului, dar care se confundă cu întreg cultul:

> Magia a avut îndeosebi ca obiectiv evocarea spiritelor de a căror acţiune distrugătoare popoarele primitive se temeau, spirite din partea cărora nu aşteptau binefaceri... Întrucât cultul acestor popoare se limita aproape la conjurarea spiritelor şi la venerarea amuletelor, preoţii nu erau decât nişte vrăjitori sau vraci care aveau drept sarcină să intre în legătură cu demonii atât de temuţi de omul de rând. Altfel spus, cultul se reducea la magie. Acesta este de altfel şi în ziua de astăzi caracterul sacerdoţiului la multe popoare primitive... Preoţii-magicieni există acolo unde fetişismul ţine încă loc de religie. Acest gen de preoţi cumulează funcţiile de ghicitor, profet, exorcist, taumaturg, vraci, vindecător, fabricant de idoli şi de amulete. Ei nu învaţă nici morala, nici înfăptuirea de fapte bune; nu sunt legaţi de practicarea vreunui cult regular, nu sunt în serviciul vreunui templu sau altar sfinţit. Ei nu sunt chemaţi decât în caz de necesitate, dar acest lucru nu înseamnă că ei nu exercită mai puţin o putere considerabilă asupra populaţiilor unde ei funcţionează ca un fel de miniştri sacri.

La origini, întrucât magia se asemuia cultului, nu exista nici distincţia dintre magia favorabilă (albă) şi magia funestă (neagră), după cum nu existau diferenţe radicale între spiritele benefice şi cele malefice. Preotul-magician se confunda cu vrăjitorul şi, urmându-şi capriciul propriei voinţe, în funcţie de cum oamenii şi-l făceau prieten sau duşman, îşi exercita misterioasa lui putere atât pentru a face bine, cât şi pentru a provoca răul.

Primul rezultat al progresului către o stare socială mult mai stabilă şi către edificarea ideilor morale a fost apariţia, în cadrul acestui naturalism grosier, a unei noţiuni de dualism, care s-a accentuat mai mult sau mai puţin

şi care chiar a devenit, ca în cazul perşilor, fundamentul unei religii elevate şi cât se poate de spiritualizate. Acum se face distincţia, prin opoziţie, dintre lumea luminii şi cea a tenebrelor, dintre binele şi răul fizic, chiar dacă aceste noţiuni de bine şi rău încă nu deveniseră categorii ale moralei. De acum încolo, spiritele răspândite în întreg universul sunt despărţite în două clase; unele spirite sunt văzute ca benefice, altele ca malefice, prin esenţă şi natură. Tot ceea ce ţinea de domeniul fericirii se raporta la acţiunea spiritelor bune, iar tot ceea ce era funest, la acţiunea spiritelor malefice. Preotul încă este văzut ca un magician, însă puterea lui se exercită de acum încolo într-o manieră exclusiv binefăcătoare; el nu mai are legături cu demonii răi decât pentru a-i combate şi alunga. Fiind atotputernic pentru a-i evoca pe aceşti demoni, riturile şi incantaţiile preotului-magician acţionează în acelaşi timp asupra spiritelor bune, pentru a se asigura de concursul şi protecţia lor. Preotul-magician nu mai este confundat cu vrăjitorul, care nu are legături decât cu spiritele rele, cu demonii, asociindu-se la acţiunea lor vătămătoare şi aservindu-i puterilor sale, pentru a face rău oamenilor. De acum înainte, actele vrăjitorului vor fi condamnate ca nelegiuite şi vor fi blestemate, în timp ce puterile magului cel bun, ale preotului taumaturg, sunt înconjurate de cel mai mare respect, fiind considerate sacre, de esenţă divină.

Avem de a face aici cu o a doua fază a magiei primitive, bazată pe credinţa în spiritele elementare. Dar, în ciuda acestei importante modificări care epurează sistemul, acesta rămâne totuşi esenţialmente acelaşi şi adeseori dualismul care s-a insinuat astfel este mai degrabă aparent decât real. Uneori magia constituită în acest mod, pe bazele naturalismului grosier al societăţii primitive, reuşeşte să adopte o religie mult mai nobilă şi mai filosofică, în care divinitatea este concepută a fi ceva sacru, întrevăzându-i-se chiar unitatea fundamentală. Noua religie constituită astfel acceptă şi tolerează în continuare magia, recunoscându-i existenţa, însă o menţine în afara cultului oficial. Preoţii-magicieni există în continuare, dar formează una din clasele inferioare ale sacerdoţiului. Spiritele elementare, la început singurele subiecte ale cultului, nu mai sunt acum admise în clasele

superioare ale Panteonului, doar dacă, de voie sau de nevoie, unele dintre acestea nu sunt cumva identificate cu anumiţi zei ai religiei oficiale. Însă li se găseşte loc printre *dii minores*, adică în rândul personajelor inferioare, cărora nu li se adresează cultul public, oficial. În acest mod, se ajunge la legitimarea vechilor formule magice care par a nu ţine seama de marii zei şi, purtând încă intactă pecetea sistemului religios anterior în care au luat naştere, prin aceste formule se păstrează ierarhia zeilor şi a spiritelor, dincolo de stratul exterior şi de religia care s-a instaurat. Este de altfel ceea ce am constatat, într-o manieră cât se poate de netă, în Chaldeea.

Extrem de diferită prin principii, dar şi prin natura incantaţiilor şi riturilor, chiar dacă emite aceleaşi pretenţii, este magia teurgică. Această magie reprezintă expresia superstiţioasă a unei religii filosofice, care face să apară din unitatea zeului infinit şi universal, vag concepută, printr-un savant sistem de emanaţie, o întreagă ierarhie de puteri supranaturale, care aparţin în oarecare măsură naturii şi care sunt înzestrate deopotrivă, dar în diferite proporţii, cu calităţi divine şi slăbiciuni omeneşti.

Într-un asemenea sistem de referinţă, omul, prin virtuţile dobândite în cursul riturilor purificatoare şi mai ales prin cucerirea ştiinţelor, ajunge să se înalţe spre Divinitate, să se apropie de ea, să i se asimileze ei, reuşind astfel să domine puterea acestor emanaţii inferioare, până a le supune ordinelor sale. Vrăjile redevin astfel o parte importantă a cultului; reprezintă raportul sfânt şi legitim stabilit de riturile sacre între om şi zei. După cum bine arată numele de *teurgie* pe care neoplatonicienii l-au dat, magia de acest fel reprezintă în mod esenţial o operă divină. Acţiunea ei este cât se poate de binefăcătoare şi, dacă există oameni decăzuţi care abuzează de puterea acestei ştiinţe divine asupra spiritelor şi zeilor inferiori, pentru a-şi satisface poftele sau a face răul, lucrul este considerat a fi un odios sacrilegiu ale cărui efecte pot fi contracarate prin anumite invocaţii către puterea divină.

Sistemul teurgic nu a fost complet decât la neoplatonicienii Şcolii din Alexandria, mai ales la cei din ultima epocă de existenţă a şcolii. Căci, dacă, în cazul lui Porfirios, înclinaţia către riturile demonologice este deja remarcabilă, doar odată cu Proclos triumfă definitiv. Începând din acest

moment, cultul neoplatonicienilor constă în omagii, acţiuni de glorificare închinate demonilor benefici, în conjuraţii, exorcisme şi purificări contra demonilor malefici. Altfel spus, religia devine în mod exclusiv o teurgie, unde îşi găsesc loc toate străvechile practici ale magiei diferitelor popoare ale antichităţii, incluzând aici, evident, şi practicile chaldeenilor[90], dar şi pe cele ale egiptenilor. Fără a fi atins acelaşi grad de dezvoltare sistematic, fără ca măcar să se fi substituit astfel în întregime altui cult, păstrând încă un caracter de inferioritate faţă de religia oficială şi rămânând la statutul de rituri nerecunoscute oficial, magia Egiptului antic era cât se poate de teurgică prin origine şi doctrine. Mare parte din actele ei stau la baza reveriilor ultimilor neoplatonicieni.

Este vorba în fond de un ultim fel de magie, pur demonologică, şi care acceptă să fie aşa. Este vorba despre magia care perpetuează în parte riturile de adorare a vechilor zei, încă mai crezând în puterea lor şi transformându-le în practici tenebroase, zei consideraţi acum ca fiind demoni, mai ales după triumful noii religii, al cărei spirit exclusiv respinge orice asociere cu vestigiile cultului anterior. Vrăjitorul, în acest caz, departe de a se crede un om inspirat şi divin, consimte, mai ales că va culege beneficiile practicilor sale magice, să nu fie decât jucăria sau marioneta puterilor malefice, infernale. El însuşi vede diavoli în persoana zeilor antici invocaţi prin vrăjile sale, dar nu rămâne mai puţin încrezător în protecţia lor. El face pact cu aceştia şi se imaginează mergând la sabat în compania lor. Cea mai însemnată parte a magiei evului mediu are acest caracter şi perpetuează riturile populare şi superstiţioase ale păgânismului, prin practicile misterioase şi diabolice ale vrăjitoriei. La fel se întâmplă şi cu magia majorităţii ţărilor musulmane. În Ceylon, de când cu convertirea completă a insulei la budism, vechii zei ai şivaismului au devenit demoni, iar cultul lor, un sortilegiu vinovat pe care îl practică doar şamanii.

Vom reveni în altă lucrare asupra acestei forme de magie, încercând să vedem ce s-a păstrat din tradiţiile chaldeene în practicile şi credinţele vrăjitorilor din evul mediu. Dar, fiindcă acest tip de magie nu mai are nimic primitiv în esenţă şi nu apare decât ulterior celorlalte două tipuri, nu avem

nevoie pentru moment decât să o semnalăm în trecere, fără a insista prea mult asupra caracterului ei.

II

După cum am mai spus, pentru antichitatea greacă şi latină, la fel ca şi pentru tradiţia iudaică şi arabă, Egiptul şi Chaldeea sunt cele două surse ale oricărui tip de magie. Dar, fără a preciza cu exactitate doctrinele vreunei regiuni, principiile şi metodele de procedură ale şcolilor egipteană şi chaldeeană sunt cât se poate de diferite. Este un lucru cert, demonstrat în urma studiilor documentelor originale provenind din ambele ţări. Magia chaldeeană, aşa cum am înfăţişat-o şi cum ni se prezintă, atât de puternic sudată între diversele ei ipostaze, reprezintă ultimul cuvânt şi sistematizarea cea mai savantă a vechii magii din epoca de aur, bazată pe credinţa în spiritele naturii. Magia egipteană, în schimb, este o teurgie născută din doctrinele unei filosofii teologice deja rafinate. Magia chaldeeană a început prin a fi cultul integral al unei religii naturaliste încă grosiere, care şi-a păstrat amprenta, în ciuda aparenţelor savante pe care a încercat să le confere dezvoltării sale sistematice, în timp ce magia egipteană a fost rezultatul coruperii superstiţioase a unei religii mai elevate şi mai pure în tendinţe.

Este foarte important să precizăm încă de la început aceste diferenţe între cele două tipuri de magie. Pentru a înţelege mai bine deosebirile, este util să aruncăm o privire asupra magiei egiptene, să încercăm o trecere în revistă a doctrinelor şi să citărm câteva formule magice, pentru a putea astfel stabili o paralelă cu formulele incantatorii akkadiene pe care le-am citat mai înainte. Acest demers cere însă câteva lămuriri asupra credinţelor religioase fundamentale egiptene, de unde magia şi-a extras substanţa. Dar această digresiune nu va fi inutilă pentru studiul de faţă, căci va lămuri caracterul singular al concepţiilor pe care se bazează magia chaldeeană, concepţii care, trebuie să o spunem, diferă atât de religia chaldeo-asiriană, cât şi de religia Egiptului, apropiindu-se în consecinţă de un alt strat etnic.

Oricât de departe am coborî în timp cu studiul documentelor privitoare la religia egipteană, vom regăsi întotdeauna drept fundament generoasa noţiune de *unitate divină*. Herodot afirmă că egiptenii din cetatea Tebei credeau într-un zeu unic, ce nu avea început şi nu trebuia să aibă un sfârşit. Această afirmaţie a Părintelui istoriei este confirmată şi de lectura textelor sacre scrise cu caractere hieroglife, în care se spune despre acest zeu că este:

> Singurul zămislitor din ceruri şi de pe pământ, că nu a fost născut... că este singurul Dumnezeu care trăieşte întru adevăr, cel care se autozămisleşte... cel care există de la începuturile lumii... care a creat totul, dar nu a fost creat de nimeni.

Însă această sublimă noţiune a zeului unic şi necreat, chiar dacă s-a menţinut întotdeauna în doctrina esoterică, a fost eclipsată rapid şi desfigurată de concepţiile preoţilor, dar şi de ignoranţa mulţimii. Ideea de Dumnezeu s-a confundat cu manifestările puterii sale; atributele şi calităţile sale au fost personificate într-o mulţime de agenţi secundari, structuraţi într-o ordine ierarhică, ce concurau împreună la organizarea generală a lumii şi la păstrarea statutului fiinţelor. Astfel a luat naştere politeismul care, prin varietatea şi bizareria simbolurilor sale, a început să pună stăpânire pe cugetul oamenilor.

Spiritul egiptenilor era preocupat înainte de toate de soarta ce-l aşteaptă pe om în viaţa de apoi. În ceea ce priveşte existenţa viitoare, egiptenii construiau imagini şi simboluri din miile de fenomene naturale pe care le observau, însă, cel mai frecvent, existenţa viitoare li se părea egiptenilor prevestită de traseul cotidian al soarelui pe cer. Acest astru li se părea că reproduce în fiecare zi, prin mersul său celest, transformările rezervate sufletului omenesc.

Pentru un popor care ignora adevărata natură a corpurilor cereşti, o asemenea concepţie nu avea nimic straniu în conţinutul ei. Soarele, sau, după cum îl denumeau egiptenii, Ra, trecea alternativ din sălaşul tenebrelor, al întunericului sau morţii, în casa luminii sau vieţii. Căldura sa binefăcătoare zămislea şi întreţinea viaţa. Soarele joacă, deci, prin raportare la univers, rolul de generator, de tată; el dă naştere vieţii, deşi el nu a fost născut sau creat de nimeni; existând prin sine, el îşi este sieşi propriul generator. Acest simbolism odată acceptat, s-a dezvoltat din ce în ce mai puternic, iar imaginaţia egiptenilor căuta în succesiunea fenomenelor solare indicaţii cu privire la diversele faze ale existenţei umane. Fiecare etapă a drumului astrului luminos a fost înţeleasă ca un corespondent al diferitelor etape ale existenţei pământenilor.

Însă Ra nu era înţeles doar ca fiind prototipul celest al omului care se naşte, trăieşte şi moare, pentru a renaşte iarăşi; la fel ca şi în cazul altor popoare ale antichităţii, Ra era considerat a fi o divinitate, în speţă divinitatea supremă, întrucât era cel mai strălucitor, cel mai mare dintre astre, cel a cărui acţiune binefăcătoare însufleţea lumea. Dar concepţia teologică a egiptenilor nu se oprea aici; ea îl subdiviza pe zeul suprem, dacă putem spune aşa, în mai multe divinităţi. Văzut sub diferite aspecte, în diversele ipostaze cereşti, el a devenit un zeu diferit de cel iniţial, căpătând nume speciale, trăsături distincte şi un cult specific. Acest fapt reprezintă o trăsătură a mitologiei egiptene comună cu aproape toate celelalte mitologii. Astfel se face că soarele aflat în existenţa sa nocturnă se numea Tum; atunci când strălucea la amiază era Ra, iar când era înţeles ca zămislitor şi întreţinător al vieţii, era Kheper (sau Khepri). Acestea sunt cele trei ipostaze principale ale divinităţii solare, însă egiptenii şi-au imaginat multe altele. Noaptea care preceda ziua, în sistemul de măsurare a timpului la egipteni, Tum, era considerat ca fiind născut înaintea lui Ra, fiind zămislit primul şi singurul din adâncurile haosului. Toate cele trei manifestări sau ipostaze ale puterii solare au fost reunite într-o triadă divină, care a devenit astfel prototipul unei mulţimi de alte triade, alcătuite şi ele din divinităţi ce

personificau diversele relaţii ale soarelui cu natura sau diversele influenţe asupra fenomenelor cosmice.

Antropomorfismul, de care nicio religie antică nu a ştiut să se apere, s-a insinuat în aceste prime forme de cult sabeiste (culte ale astrelor), iar egiptenii îşi reprezentau genealogia zeilor operându-se pe căi identice genealogiei umane. Procedând astfel, au subîmpărţit esenţa divină într-un principiu masculin şi activ şi un principiu feminin şi pasiv, transferând în teogonia lor ideile pe care şi le făceau despre rolul sexelor în actul misterios al naturii, prin care se perpetuează specia. În acelaşi timp, ceea ce se petrecea cu Soarele se petrecea şi cu Divinitatea, concepută într-o manieră mult mai generală şi mai elevată; fiecare dintre acţiunile sale a fost personificată printr-un zeu separat şi printr-o nouă persoană divină. Iată de unde vine întreaga galerie a zeilor care beneficiază de o concepţie mai abstractă şi mai filosofică, fiind mai puţin legaţi de un anume fenomen al naturii, cum ar fi Ammon, Num sau Ptah.

Întrucât navigaţia pe Nil constituia, în Egipt, modalitatea obişnuită de transport, pe o barcă erau reprezentaţi în cursa lor cotidiană fie triada solară, fie Soarele emisferei inferioare, simbol al celeilalte vieţi. Acest Soare infernal era desemnat cu numele de Osiris. Drept tovarăşi sau însoţitori i se desemnaseră cele douăsprezece ore ale nopţii, personificate şi ele în tot atâtea zeităţi, deasupra cărora trona Horus, adică ipostaza Soarelui răsare. Mitul povestea mai departe că acest din urmă zeu, sau ipostază solară, împungea cu suliţa sa pe şarpele Apophis sau Apap, personificare a vaporilor crepusculari pe care astrul ce se năştea îi disipa cu dogoarea sa. Această luptă a lui Osiris, sau a lui Horus, fiul său, contra tenebrelor, a fost în mod firesc apropiată şi confundată cu lupta dintre bine şi rău, de către un simbolism pe care îl vom regăsi de altfel în toate mitologiile. A rezultat o poveste devenită extrem de populară în Egipt, la care fac aluzie o mulţime de înscrisuri şi care a devenit punctul de pornire a unei stufoase religii. Răul a fost personificat printr-un zeu anume, Set sau Sutekh, denumit uneori şi Baal, care era zeul suprem al populaţiilor asiatice vecine şi care a devenit mai târziu zeul păstorilor; grecii îl confundau cu al lor Typhon şi se spunea

că Osiris fusese răpus de către el. Fiind reînviat de rugăciunile şi invocaţiile zeiţei Isis, sora şi soţia sa, Osiris, adică zeul bun, şi-a găsit răzbunătorul în persoana fiului său Horus. Moartea lui Osiris, suferinţa zeiţei Isis, lupta finală cu Set, toate aceste episoade i-au oferit legendei o temă inepuizabilă de creaţii, care amintesc de ceea ce întâlnim de altfel în diversele religii ale Orientului, în special când vorbim despre povestea lui Cybele şi a lui Attis, a zeiţei Venus şi a lui Adonis.

În momentul în care mersul soarelui era văzut ca fiind prototipul existenţei în lumea infernală, doctrina vieţii de apoi a egiptenilor, atunci când s-a constituit, nu a făcut decât să reproducă acelaşi simbolism. Omul nu coboară în mormânt decât pentru a avea de unde învia; după înviere, el va duce o viaţă nouă alături sau în sânul astrului luminos. Se credea că sufletul este nemuritor precum Ra şi trebuie să înfăptuiască acelaşi pelerinaj. De aceea vom întâlni pe capacul multor sarcofage sufletul simbolizat printr-un şoim cu cap de om, care ţine în ghearele sale cele două inele ale eternităţii, deasupra lui fiind pictat, ca un simbol al noii vieţi rezervate defunctului, Soarele răsărind, fiind însoţit pe parcursul său de zeiţele Isis şi Nephtis. Acest lucru explică de ce perioada solară, simbolizată prin pasărea bennu (nagâţul), pe care grecii o denumeau phoenix, a devenit imaginea ciclului vieţii omeneşti. Pasărea misterioasă, phoenixul, era văzută ca fiind cea care-l însoţeşte pe om în drumul său prin lumea inferioară. După acest pelerinaj în infern, defunctul învia, iar sufletul trebuia să reintre în trup, pentru a-i reda mişcare şi viaţă, sau, ca să vorbim în limbajul mitologiei egiptene, defunctul ajungea în sfârşit în barca Soarelui. Aici era întâmpinat de Ra, zeul scarabeu, şi strălucea cu lumina pe care acesta i-o dăruia. Mormintele şi sarcofagele cu mumii abundă în picturi care zugrăvesc diverse scene ale acestei existenţe invizibile. Una dintre vignetele din *Ritualul funerar* (cap. LXXXIV) reprezintă mumia culcată pe patul funerar, iar sufletul sau şoimul cu cap de om zboară spre ea, aducându-i crucea cu ansă, care era simbolul vieţii.

Această doctrină egipteană a reînvierii coboară departe în timp, într-o străveche antichitate. Ea a inspirat în mod necesar un mare respect şi un cult

pentru toţi morţii, căci şi aceştia trebuiau într-o zi rechemaţi la viaţă, doctrina fiind cea care a fost la originea ideii îmbălsămării cadavrelor. Egiptenii ţineau să păstreze intact şi să protejeze corpul contra oricărei distrugeri, căci el era destinat cândva unei existenţe mult mai perfecte decât cea pământeană. Egiptenii îşi imaginau că, înconjurate de diverse învelişuri, mumiile nu erau astfel lipsite cu totul de viaţă, iar Ritualul funerar ne arată faptul că se presupunea că defunctul se slujeşte în continuare de organele şi de membrele sale. Dar, pentru a asigura mai bine conservarea căldurii vitale a corpului, se recurgea la folosirea formulelor mistice pronunţate în momentul funeraliilor, cât şi la anumite amulete ce se puneau peste mumie. În general, cea mai mare parte a ceremoniilor funerare, a diverselor învelişuri ale mumiilor, a subiectelor pictate atât în interiorul, cât şi în exteriorul sarcofagelor, au legătură cu diferitele faze ale învierii, cum ar fi dispariţia rigidităţii cadavrului şi noua funcţionare a organelor, reîntoarcerea sufletului etc.

Credinţa în nemurire nu a fost nicicând separată de ideea unei recompense viitoare a faptelor omului, lucru pe care îl observăm îndeosebi în Egiptul antic. Chiar dacă toate corpurile coborau în lumea infernală, în Ker-neter, după cum era denumită, nu toate îşi câştigau dreptul la reînviere. Pentru a o merita, trebuia ca omul să nu fi comis nicio greşeală gravă, atât prin actele sale, cât şi prin gândire. Defunctul trebuia să fie judecat de către zeul Osiris şi de cei patruzeci şi doi de asistenţi ai săi. Inima sa era cântărită pe un taler al balanţei, pe care o ţineau Horus şi Anubis; pe celălalt taler, scenele de psihostazie ne înfăţişează imaginea Justiţiei, iar zeul Toth înregistra rezultatul cântăririi. Tocmai de această judecată, înfăptuită în „sala dublei justiţii”, depindea soarta irevocabilă a sufletului. Dacă defunctul era găsit vinovat de greşeli grave, devenea iute prada unui monstru infernal cu cap de hipopotam; era decapitat de Horus sau de Smu, una din ipostazele lui Set, pe *nemma* sau eşafodul infernal.

Anihilarea totală a sufletului era înţeleasă de egipteni drept una dintre pedepsele rezervate răufăcătorilor. În ceea ce-l priveşte pe cel drept, purificat de păcatele sale obişnuite de către un foc pe care-l păzeau patru

genii cu faţă de maimuţă, intra *în pleroma* sau beatitudinea şi, devenit tovarăş al lui Osiris, fiinţa bună prin excelenţă (Un-Nefer), era hrănit de acesta cu mâncăruri delicioase. Dar chiar şi cel drept, care, în calitatea sa de om, trebuia să fi păcătuit oarecum, nu ajungea la starea de beatitudine finală decât după ce trecea prin destul de multe încercări. Defunctul, în drumul său spre Ker-neter, se vedea obligat să treacă de cincisprezece piloni sau porticuri păzite de genii înarmate cu paloşe; nu putea trece de acestea decât făcând dovada bunelor sale acţiuni şi a cunoştinţelor lucrurilor divine, adică trecând printr-un proces de iniţiere. Era supus astfel celor mai aspre încercări, ce fac subiectul unei însemnate părţi din ritualul funerar. Sufletul trebuia să lupte împotriva unor monştri, contra animalelor fantastice aţâţate de puterea typhoniană îndârjită a răului, trebuia să ducă cumplite bătălii şi nu triumfa decât dacă se înarma cu formule sacramentale şi cu exorcisme, care umplu unsprezece capitole în cartea *Ritualul funerar*.

Printre alte mijloace particulare la care trebuia să recurgă defunctul pentru a alunga aceste fantome diabolice, se număra şi cel de a asemui fiecare dintre membrele sale cu membrele similare ale diverşilor zei, divinizându-şi astfel, într-o oarecare măsură, propria substanţă (*Ritualul funerar*, cap. XLII). Răufăcătorul, la rândul său, înainte de a fi aneantizat complet, era condamnat să îndure mii de torturi şi, sub forma unui duh vătămător, revenea pe pământ pentru a-i tulbura pe oameni şi a-i induce în eroare. De asemenea, se considera că spiritul răufăcătorului intra în corpul animalelor necurate.

Soarele, personificat prin Osiris, oferea deci tema oricărei forme de metempsihoză egipteană. Din zeul care însufleţeşte şi întreţine viaţa, el devenise zeul recompenselor şi al mântuirii. S-a ajuns până acolo încât Osiris era văzut ca fiind însoţitorul mortului în pelerinajul său infernal, drept cel care-l preia pe om atunci când acesta coboară în Ker-neter, pentru a-l conduce apoi pe calea către lumina eternă. Fiind primul care a înviat din morţi, el îi reînvia la rândul său pe cei dreptcredincioşi, după ce îi ajuta să iasă biruitori din toate încercările. Defunctul sfârşea astfel prin a se identifica complet cu Osiris, prin a se contopi în substanţa sa, dacă ne

putem exprima astfel, până a-şi pierde orice individualitate proprie. Încercările la care era supus deveneau cele ale zeului însuşi; astfel, din momentul pieirii sale, orice defunct era denumit „asemănător lui Osiris” sau „totuna cu Osiris”.

III

Magia egipteană este strâns legată de doctrinele escatologice ale religiei şi de evoluţia miturilor osiriene, care i-au şi dat naştere de altfel. În pelerinajul său prin viaţa de apoi, care reproduce încercările la care a fost supus Osiris, sufletul defunctului dă piept cu aceiaşi duşmani ca zeul. Pentru a-i combate şi a-i învinge, în afara purităţii conştiinţei sale, care îi va asigura la final judecata favorabilă, sufletul obţine ajutor doar din partea riturilor sacre celebrate în preajma mormântului său şi din rugăciunile liturgice care se recită pentru el. Însă eficacitatea acestor rugăciuni este considerată a fi capitală. Nu numai că acestea îl fac pe zeul Osiris şi pe zeii săi să devină aliaţii sufletului defunct, dar mai au şi calitatea de a-i conferi în mod direct sufletului meritele eforturilor şi suferinţelor zeului morţilor, stabilind astfel identificarea completă exprimată de locuţiunea „totuna cu Osiris”. Anumite capitole din Ritualul funerar sunt însoţite de formule referitoare la eficacitatea lor directă în peripeţiile sufletului prin lumea de apoi şi de prescripţii asupra folosirii lor talismanice, ceea ce le conferă deja caracterul unor adevărate incantaţii magice. Astfel stau lucrurile cu incantaţia din Ritualul magic (cap. XXX) gravată pe toţi scarabeii de piatră dură ce erau depuşi pe abdomenul mumiilor.

> Pronunţaţi cuvinte asupra scarabeului de piatră dură care trebuie acoperit cu aur şi pus în locul inimii omului. Faceţi un talisman uns cu ulei sfinţit şi rostiţi asupra acestui obiect magic următoarele vorbe: «Inima mea este mama mea; inima mea este în transformările mele».

La sfârşitul unui alt capitol din Ritualul magic (LXIV), unul dintre cele mai obscure şi mai mistice din carte, putem citi următoarele:

> Dacă textul acestui capitol va fi cunoscut, el [defunctul] va fi socotit admis în ţinutul Ker-neter; va face exact ceea ce fac cei vii. Aici [în acest capitol] stă scris ceea ce a consemnat un mare zeu. Acest capitol a fost găsit la Sesenu (Hermopolis), scris cu albastru pe un cub de hematită aflat sub picioarele acestui zeu; a fost descoperit în zilele regelui Mycerinus, zis şi cel adevărat, de către prinţul regal Harduduf, atunci când inspecta veniturile templelor. Textul include un imn în faţa căruia prinţul a căzut în extaz; a luat cu el cubul în carul regal, de îndată ce a descifrat ceea ce stătea scris acolo. E un mare mister. Recitând acest capitol pur şi sfânt, nu mai vezi şi nu mai auzi nimic altceva. Nu te mai apropii nici de femei, nu mai mănânci nici carne, nici peşte. Fă un scarabeu sculptat în piatră, suflat în aur, pune-l în locul inimii individului; după ce ai făcut şi o amuletă unsă cu ulei sfinţit, recită deasupra ei incantaţia magică: «Inima mea este mama mea; inima mea este în prefacerile mele».

Rezultă din aceste exemple, cărora le putem adăuga o mulţime de alte mostre similare, că unele dintre cele mai importante capitole din *Ritualul funerar* erau rostite deasupra anumitor obiecte care se depuneau în sarcofag odată cu mumia, transformându-le pe acestea în talismane ce aveau rostul de a proteja defunctul cu maximă eficacitate contra pericolelor ce-l aşteptau în lumea de apoi, înainte de a ajunge la reînvierea mult aşteptată.

Alte texte se citeau pentru consacrarea anumitor simboluri fabricate din materii prescrise de liturgia sacră, urmând să fie agăţate la gâtul mumiilor. Lucrurile nu se făceau la voia întâmplării, ci existau „clauze” precise, care

stabileau modul de fabricaţie a acestor amulete protectoare, precizând natura efectului lor (a se vedea *Ritualul funerar*, cap. CLVI-CLXI). În sfârşit, un impresionant număr de capitole din *Ritualul funerar* au caracteristicile unor adevărate exorcisme magice, cu rol de îndepărtare a monştrilor prin care se manifesta puterea zeului Set, monştri care căutau să piardă şi să devoreze sufletul defunctului.

Nu există vreo diferenţă esenţială reală între capitolele acestei importante cărţi hermetice ce se referă la soarta oamenilor în lumea de apoi, carte căreia i se atribuia o origine divină, şi anumite formule magice înscrise pe foi de papirus, uneori puse în sarcofage alături de mumii, foi ce îndeplinesc rolul de amulete. În fond, sunt texte de aceeaşi natură, cu diferenţa că doar unele dintre ele au fost admise în culegerea de scrieri divine şi liturgia oficială a morţilor, în timp ce altele, compuse probabil ceva mai târziu în timp, nu şi-au găsit locul acolo.

Mai trebuie să remarcăm faptul că incantaţiile şi exorcismele adoptate în *Ritualul funerar* sunt destinate protecţiei defunctului de-a lungul călătoriei sale subpământene, în timp ce formulele magice independente, cărora nu li s-a făcut onoarea de a fi inserate în carte, au în special scopul de a-l pune pe defunct la adăpost de fiarele răufăcătoare şi de a-i apăra mumia depusă în hipogeu de o eventuală distrugere. De altfel, păstrarea intactă a corpului mumificat avea o mare importanţă pentru destinul viitor al sufletului defunctului. Textele magice independente mai aveau de asemenea menirea de a împiedica ca trupul defunctului, atâta vreme cât sufletul era separat de el, să devină cumva prada vreunui spirit răufăcător care ar fi putut pătrunde în interiorul lui, l-ar fi însufleţit şi l-ar fi înviat în starea de vampir. Căci, în credinţa egiptenilor, spiritele posesoare şi spectrele ce tulburau liniştea celor vii şi îi înspăimântau erau suflete ale damnaţilor care s-au întors pe pământ înainte de a fi supuse procesului de anihilare a celei de „a doua morţi”. Iată o formulă de acest gen:

O, oaie, fiu al oii! Mielule, fiu al oii, care sugi sângele mamei tale, oaia, nu îngădui ca defunctul să fie muşcat de niciun şarpe mascul sau femelă, de niciun scorpion, de nicio reptilă; nu îngădui ca veninul să-i cuprindă membrele! Fie ca defunctul să nu fie locuit de niciun mort, de nicio moartă! Fie ca nici măcar umbra vreunui spirit să nu-l bântuie! Fie ca gura şarpelui Am-kahu-ef să nu aibă putere asupra sa! El, el este oaia!

O, tu, care pătrunzi, nu intra în niciunul dintre membrele defunctului! O, tu, care te înmulţeşti, nu te spori şi cu trupul acesta! O, tu, care prinzi în laţuri, nu-l înlănţui şi pe acesta!

Nu îngădui să-l bântuie influenţa niciunui şarpe mascul sau femelă, a niciunui scorpion, a niciunei reptile, a niciunui mort sau vreunei moarte! O, tu, care pătrunzi, nu intra în trupul lui! O, tu, care respiri, nu sufla într-însul aerul tenebrelor! Fie ca umbra ta să nu-l bântuie atunci când soarele apune şi câtă vreme nu a răsărit din nou!

Am pronunţat aceste cuvinte peste ierburile sacre amplasate în toate colţurile casei; apoi am stropit întreaga casă cu băutura *haq* şi cu ierburi sacre, seara şi la răsăritul soarelui. Cel care sporeşte va rămâne la locul său.

În general, în capitolele din *Ritualul funerar* care au trăsăturile unei incantaţii, cât şi în alte formule magice pentru protecţia defuncţilor, cuvintele sunt scrise şi puse în gura mortului. Astfel, ele devin cel mai important mijloc de apărare contra atacurilor principiului dezlănţuit al răului. După cum am amintit mai înainte, pentru a birui răul, cuvintele au rolul ca defunctul să-şi divinizeze trupul, asimilându-se prin întreaga sa persoană sau printr-un membru anume cu vreunul sau altul dintre zeii cereşti, proclamând că este el însuşi cutare sau cutare zeu. Avem de a face în acest caz cu o credinţă formală a vechiului Egipt, atestată de nenumărate pagini ale textelor religioase, cum că ştiinţa lucrurilor divine are menirea de a-l înălţa pe om în rândul zeilor, identificându-l cu aceştia, contopindu-se în

final în substanţa lor. Anumite cuvinte misterioase, anumite formule, a căror cunoaştere le este interzisă oamenilor de rând, fiind deţinută doar de iniţiaţi, operează această identificare, această fuziune cu esenţa zeilor, printr-o virtute specială şi invincibilă, a cărei revelaţie îi este atribuită lui Toth, zeul inteligenţei. Era suficient să pronunţi aceste formule magice în numele mortului, asupra mumiei sale, şi să le scrii pe o foaie de papirus, pe care o depuneai în sarcofag, pentru a-i asigura defunctului beneficiul efectelor favorabile în mijlocul pericolelor pe care sufletul le avea de trecut în lumea inferioară.

Dar, din moment ce anumitor formule şi cuvinte sacre li se atribuia o asemenea putere în lumea de apoi, suntem nevoiţi în mod logic să credem că li se recunoştea aceeaşi putere şi în existenţa terestră. Deoarece viaţa după moarte era socotită drept o prelungire a vieţii pământene, un drum ce conducea către o nouă înviere, concepţiile care se formaseră despre lumea de apoi au fost extinse şi asupra vieţii pământeşti. Dacă una dintre existenţe avea drept model drumul nocturn al soarelui în emisfera inferioară, pentru cealaltă existenţă s-a luat ca model drumul diurn al soarelui. De atunci, încercările şi pericolele prin care trece sufletul în ambele existenţe au fost asimilate, contopite şi raportate la aceeaşi putere duşmană, explicate prin acelaşi simbolism, ceea ce făcea ca acestor duşmani să li se opună aceleaşi mijloace magice. Set a început să personifice tot ceea ce natura avea mai dăunător şi mai vătămător. A fost interpretat ca zeul distrugerii, al războiului şi violenţei. Flagelurile catastrofale, animalele feroce şi reptilele veninoase au fost considerate ca fiind aliaţii şi subordonaţii săi. A fost instaurat obiceiul ca zeul Set să fie invocat, la fel şi întreg cortegiul său de rele personificate, făcându-se apel la evenimentele bătăliei mitice în care, după ce principiul ordinii şi al vieţii este distrus, principiu simbolizat de Osiris, acesta va triumfa în final. Este ceea ce se şi întâmplă, de exemplu, în această incantaţie împotriva muşcăturilor şerpilor veninoşi, formulă înscrisă pe un mic papirus, care, rulat şi băgat într-un mic tub, se purta ca talisman[91]:

> Este precum Set, aspida, şarpele răufăcător, al cărui venin este arzător. Cel care vine pentru a se bucura de lumină să stea ascuns! Cel care locuieşte în Teba şi se apropie de tine se lasă prins, rămâne în locuinţa ta! Eu sunt Isis, văduva sfâşiată de durere. Vrei să te ridici contra lui Osiris; el stă culcat în mijlocul apelor în care mănâncă peştii, unde beau păsările, unde plasele îşi ridică prada, în timp ce Osiris este culcat în suferinţă.
>
> Tum, domn al Heliopolisului, cugetul tău este mulţumit şi triumfă. Cei din morminte aplaudă, cei din sarcofage se bucură atunci când îl văd pe fiul lui Osiris omorându-i pe duşmanii tatălui său, primind coroana albă din mâinile tatălui său şi zdrobindu-i pe cei răi. Vino, ridică-te, Osiris-Sap, căci duşmanii tăi au fost biruiţi!.

Ideea fundamentală a tuturor formulelor magice contra flagelurilor pământene şi a fiarelor vătămătoare (iar acestea erau foarte multe) rămâne întotdeauna asimilarea cu zeii, consecinţă a puterii cuvintelor magice care-l pun pe om la adăpost de pericole. Astfel, formula magică folosită nu constă în vreo invocaţie adresată puterii divine, ci în faptul de a proclama că defunctul este cutare sau cutare zeu. Atunci când defunctul cheamă în ajutorul său câteva figuri ale Panteonului divin este ca şi cum unul din zei face acest lucru, având dreptul la ajutorul tovarăşilor săi întru divinitate. Lucrul acesta este stabilit cu claritate în formulele unui papirus magic celebru[92], manuscris aparţinând celei de a XIX-a dinastii (fondată de Ramses I), care reprezintă probabil un fragment din culegerea de texte ce i se atribuiau zeului Toth, fapt ce-l plasează în colecţia de cărţi hermetice. Iată una dintre incantaţiile din acest papirus, destinată a pune defunctul la adăpost de ferocitatea crocodililor:

Să nu te ridici contra mea! Eu sunt Ammon. – Eu sunt Anhur, paznicul cel bun. – Eu sunt marele maestru al paloşului. – Nu te ridica! Eu sunt Month. – Nu încerca să mă iei prin surprindere! Eu sunt Set. – Nu-ţi îndrepta cele două braţe împotriva mea! Eu sunt Sothis. – Nu mă atinge! Eu sunt Sethu.
Atunci cei care se află în apă nu vor ieşi; – cei care au ieşit nu vor mai intra în apă; – cei care rămân să plutească pe ape sunt precum cadavrele pe valuri; – gurile lor se închid, la fel cum închise (tainice) sunt cele şapte arcane, cu garduri veşnice.

În altă incantaţie, îndreptată împotriva diverselor animale dăunătoare, cel care doreşte să se pună la adăpost de relele lor prin incantaţii magice invocă ajutorul unui zeu, dar situându-se pe sine în postura de zeu:

Vino la mine, o, stăpân al zeilor! – Alungă departe de mine leii care vin de pe pământ, – alungă-i pe crocodilii ieşind din fluviu, – îndepărtează gura tuturor reptilelor veninoase ieşite din găurile lor subpământene!
Opreşte-te, crocodil Mako, fiu al lui Set! – Nu îţi mai vântura coada; – nu mai da din braţele tale; – nu-ţi mai deschide gura. – Fie ca apa să devină un foc arzător în faţa ta! – Ţepuşele celor şaptezeci şi şapte de zei sunt în ochii tăi; – armele celor şaptezeci şi şapte de zei sunt în ochii tăi, – tu, care ai fost legat cu sârme de metal în faţa bărcii lui Ra.
Opreşte-te, crocodil Mako, fiu al lui Set! – Căci eu sunt Ammon, fecundatorul mamei tale!

La fel se întâmplă şi în cea de a treia formulă pe care o oferim mai jos, unde incantatorul se identifică cu Horus, cerând sprijinul zeiţelor Isis şi

Nephtys contra tuturor pericolelor ce l-ar putea ameninţa pe un egiptean care locuia într-o casă izolată, la ţară:

> O, tu, care reaminteşti de vocea paznicului, – Horus a pronunţat cu voce gravă invocaţia: „La ţară!” – Odată pronunţată, animalele care ameninţau casa s-au tras îndărăt.
> Fie ca Isis, buna mea mamă, să rostească pentru mine invocaţia, ca şi Nephtys, sora mea! – Fie ca ele să rămână pentru salvarea mea, – în partea de sud [a casei], – în partea de nord, – la vest, – la est! – Pentru ca închisă fie gura leilor şi hienelor, – gura tuturor animalelor cu coadă lungă, – care se hrănesc cu carne şi beau sângele; – pentru a le vrăji pe acestea; – pentru a le face surde; – pentru a mă ţine pe mine în întuneric pentru ochii lor; – pentru a nu mă arăta în lumină în faţa lor; – pentru a nu mă face văzut la orice clipă a nopţii!

Vorbele magice pot transmite virtuţi divine nu doar omului, ci şi animalelor, care participă astfel la protejarea oamenilor, la fel cum aceste spuse magice pot conferi unui obiect neînsufleţit puteri invincibile, transformându-l într-un talisman. Iată şi o formulă care se pronunţa asupra unui câine de pază, pentru a-i spori forţele cu ajutorul puterii descântului:

> În picioare, câine rău! – Vino! Îţi voi spune ce trebuie să faci astăzi. – Erai legat, nu eşti tu acum dezlegat? Horus îmi porunceşte să-ţi spun ce să faci: – Fie ca faţa ta să fie ca cerul deschis! – Ca maxilarele tale să fie necruţătoare! – Ca puterea ta să sfârtece precum cea a zeului Har-schefi! – Ucide precum zeiţa Anata! – Fie ca părul de pe capul tău să se preschimbe în ţepuşe de fier! Fie pentru acesta Horus şi pentru acela Set!

> Du-te la sud, la nord, la vest, la est; – întregul ţinut este al tău; – nimic nu te va opri să mergi unde vrei. – Nu-ţi îndrepta faţa către mine; îndreaptă-ţi-o împotriva animalelor sălbatice. – Nu-ţi arăta chipul în calea mea; – arată-ţi-l în calea celui străin.
> Te învestesc cu puteri vrăjitoare; ia auzul celorlalţi! – Căci tu eşti paznicul cel curajos, de temut.
> Mântuire! Vorbă de mântuire!

În aceste texte putem observa limpede două lucruri semnalate de autorii greci, care îi confereau magiei egiptene un caracter aparte. Avem de a face mai întâi cu absenţa unei evoluţii demonologice. Egiptenii nu admiteau decât în lumea sufletelor un anumit număr de genii aflate pe poziţii opuse, antagonice, unele însoţitorii sau servitorii lui Osiris, altele alcătuind cortegiul lui Set. Pe pământ, doar flagelurile naturale şi animalele dăunătoare erau cele care, împreună cu sufletele damnaţilor care reveneau pe pământ ca vampiri, serveau drept instrumente ale puterii zeului răului. Exorcismele magice nu combăteau demonii, dacă este să vorbim aşa. La fel, nu asupra spiritelor favorabile şi inferioare zeilor se exercita puterea incantaţiilor împăciuitoare. Acestea erau folosite în slujba omului pentru a-l apăra chiar de acţiunea zeilor înşişi.

Cât priveşte raportul pe care aceste formule îl stabileau între om şi zei, acesta este de asemenea conceput într-o manieră cât se poate de proprie doctrinelor egiptene. La alte popoare, puterea magică nu le porunceşte decât spiritelor secundare şi nu are acţiune coercitivă decât asupra demonilor răufăcători. Acestora din urmă, exorcistul le impune o voinţă imperativă, atunci când le porunceşte să se retragă; dar faţă de zei, chiar în practicile magice, nu li se adresează decât prin intermediul rugăciunilor şi al implorărilor. În Egipt, lucrurile stau cu totul altfel. Admiţând faptul că folosirea anumitor formule sacramentale îl înălţa pe om până în empireul zeilor, ajungând chiar să se identifice cu fiecare dintre ei, s-a ajuns inevitabil până la a se înţelege aceste formule ca ascunzând în sine o putere

asupra zeilor, chiar şi asupra celor mai elevaţi dintre ei, putându-le astfel comanda orice. Astfel, unii autorii din Alexandria (Iamblichos, în *De Mysterie Aegyptus*, VII, 4, 5) ne spun faptul că egiptenii pretindeau că îi constrâng pe zei cu evocările şi formulele lor magice, poruncindu-le să asculte dorinţele şi să se manifeste în faţa ochilor lor. Aceştia susţineau că, fiind chemat pe numele său adevărat, zeul respectiv nu putea rezista efectului invocaţiei. Papirusul Harris ne oferă textul unei invocaţii de acest gen, care nu se adresează altcuiva decât lui Ammon, zeul suprem al Tebei:

> Coboară! Coboară! Coboară! De-a-ndoaselea din cer, de-a-ndoaselea pe pământ! Ammon se înalţă în chip de rege, viaţă, sănătate, vigoare; – el şi-a pus pe cap coroana lumii întregi. Nu-ţi astupa urechile.
> Şerpilor cu târâş ondulat, – fie ca el să le închidă gurile. – Şi ca orice reptilă să rămână în ţărâna în care se târăşte – asta datorită ţie, o, Ammon.

Credinţa egipteană pe care am semnalat-o a persistat până în vremurile din urmă ale religiei faraonice. Ea se află consemnată în scrierile hierogramatului Cheremon care, sub Ptolemei, a scris un tratat despre ştiinţa sacră a egiptenilor[93]. Alfred Maury remarcă următoarele:

> Nu numai că zeul era chemat cu numele său, dar, dacă refuza să apară, atunci era ameninţat. Aceste formule de constrângere la adresa zeilor erau denumite de greci θεῶν ἀνάγχαι.

Porfirios, în a sa Scrisoare către Anebon, este indignat de pretenţiile vrăjitorilor egipteni şi de credinţa lor atât de oarbă în puterea cuvintelor:

> Sunt profund indignat la ideea că trebuie să cred că cei pe care îi invocăm ca fiind cei mai puternici pot fi mustraţi ca ultimii oameni şi că, cerându-li-se slujitorilor lor să fie drepţi, se arată cât se poate de dispuşi să facă ei înşişi lucruri nedrepte, atunci când primesc poruncă. Aceştia nu resping rugăminţile celor care nu s-au înfrânat de la plăcerile lui Venus şi nici nu refuză a-i sluji pe oamenii fără moralitate sau pe primul venit întru satisfacerea voluptăţilor ilicite.[94]

În sfârşit, această putere conferită de incantaţiile magice, care îi forţa pe zei să se supună, devenea teribilă şi periculoasă chiar şi pentru cel care o exercita, dacă nu se arăta demn prin puritatea morală şi prin cunoaşterea lucrurilor divine. Romanul lui Setna, acest curios text al vârstei decadenţei egiptene[95], vorbeşte în mare parte despre catastrofele supranaturale ce îl copleşesc pe cel care, fără a fi pregătit şi iniţiat suficient, se află dintr-o dată în posesia cărţii de magie scrise de zeul Toth.

Putem înţelege faptul că, odată cu ideea despre care vorbim, folosirea numelor a căpătat în magie şi chiar în religia egipteană o importanţă aparte. Zeii egipteni erau esenţialmente de factură mirionimă (zei care aveau mai multe nume), aşa cum au procedat grecii atunci când au denumit-o pe zeiţa Isis cu mai multe nume.

Două capitole speciale din *Ritualul funerar* (CXLI şi CXLII) au drept scop de a-l pune în temă pe defunct cu numeroasele nume ale lui Osiris, zeu care îi asigura răposatului un ajutor de nădejde în călătoria sa subpământeană. Orientalistul Samuel Birch afirmă următoarele:

> Nu numai că pe câteva monumente ale celei de a XII-a dinastii este indicat faptul că formulele sunt dedicate anumitor zei „sub toate numele lor”, dar întâlnim de asemenea tăbliţe cu numele zeului Ptah,

demiurgul, şi ale zeului Ra, principiul solar, gravate şi pe monumente din timpul domniei lui Ramses. Gnoza sau cunoaşterea numelor divine, în sensul lor exoteric şi esoteric, reprezenta în fapt marele mister religios sau iniţierea, la egipteni.[96]

Formulele aflate în papirusul Harris sunt pline de aluzii cu privire la importanţa magică a numelor zeilor:

Eu sunt alesul milioanelor de ani, – ivit din cerul inferior, – cel al cărui nume nu este cunoscut. – Dacă se pronunţă numele său pe malul fluviului, – da, îl va consuma. – Dacă se pronunţă numele său pe pământ, – da, va face să ţâşnească scântei. – Eu sunt Schu, sub chipul lui Ra, – aşezat în mijlocul ochiului tatălui său[97].
Dacă ceea ce este în apă[98] deschide gura sau apucă cu braţele sale, – voi arunca pământ peste heleşteul cu apă, – punând sudul în locul nordului – în lumea întreagă.

Iată o altă formulă magică, ce conţine o invocare formală:

Vino la mine, vino la mine! O, tu, care eşti veşnic de milioane şi milioane de ani, – o, Num, fiu unic, – conceput ieri, născut astăzi! – Cel care cunoaşte numele tău este cel care are şaptezeci şi şapte de ochi şi şaptezeci şi şapte de urechi. – Vino la mine! Fie ca vocea mea să fie auzită aşa cum a fost auzită vocea marii gâşte Nakak[99], în timpul nopţii. – Eu sunt Bah cel mare [100].

Am întâlnit de asemenea în magia chaldeeană doctrina eficacităţii numelui suprem şi misterios al zeilor, dar mi s-a părut a avea un caracter extrem de diferit pe malurile Nilului, faţă de cel de pe malurile Eufratului. În Chaldeea, ca de altfel în toate religiile Asiei interioare, numele misterios este privit ca o veritabilă ipostază divină, care are o existenţă personală şi, drept urmare, o putere proprie asupra altor zei de un rang inferior, dar şi asupra naturii sau a lumii spiritelor. În Egipt nu găsim decât urme extrem de rare ale unei asemenea puteri atribuite numelui divin, iar acest lucru destul de târziu în timp, sub influenţa contactului cu religiile semite. Concepţia egipteană, care are particularităţile şi originalitatea proprie, afirmă că doar asupra zeului căruia îi aparţine poate exercita putere numele mistic; fiind chemat pe acest nume, zeul se simte obligat să se supună. De aceea numele mistic al zeului rămâne secret, din teama de a nu se abuza de farmece, şi doar iniţiaţii sunt cei care ajung să-l cunoască.

În magia egipteană veche, aşa cum o înfăţişează neoplatonicienii, „era indispensabil să păstrezi acest nume sub forma sa primordială, căci alt cuvânt nu ar fi avut aceeaşi virtute, chiar dacă magul ce îl pronunţa nu mai cunoştea limba din care numele zeului fusese împrumutat”.[101]

Autorul tratatului *Misterele egiptene*[102], carte atribuită lui Iamblichos, pretinde că „numele barbare, numele extrase din idiomurile egiptenilor şi asirienilor au o virtute mistică şi inefabilă care ţine de marea vechime a acestor limbi, de originea divină şi revelată a teologiei acestor popoare”. Folosirea numelor bizare, neinteligibile vulgului, străine limbii egiptene şi împrumutate din alte idiomuri sau pur şi simplu imaginate, folosirea unor asemenea vocabule drept nume misterioase ale zeilor s-ar datora, cel puţin în Egipt, unei perioade extrem de îndepărtate în timp, lucru care este însă puţin credibil. Întâlnim nume de acest gen, dintre care niciunul nu este egiptean, care-i desemnează pe Set şi Osiris, în imprecaţia magică de natură funerară pe care o putem citi într-un papirus ce datează din timpul domniei lui Ramses al II-lea[103]:

> O, Ualbpaga! O, Kemmara! O, Kamalo! O, Karkhenmu! O, Aamagaaa! Clanul Uana! Clanul Remu! Clanul Uthun, [duşmani] ai Soarelui! [Această imprecaţie] este făcută pentru a vă porunci vouă şi celor care sunt printre voi, duşmanii[104]. A murit prin violenţă asasinul fratelui său[105]; şi-a încredinţat sufletul crocodilului. Nu există nimeni care să-l plângă. Dar sufletul său a fost adus în faţa tribunalului dublei justiţii, în faţa lui Namuremukahabu[106] şi a stăpânilor absoluţi care sunt împreună cu el[107]. Acesta îi răspunde fratelui său: „O, leule, faţă neagră, ochi sângeroşi, cu gura plină de [venin], distrugător al propriului nume... al tatălui său, obiceiul de a muşca încă nu l-a părăsit pe acesta.

Numele mistice şi magice de provenienţă barbară ce îi desemnează pe zei ocupă un loc important în cele patru ultime capitole aflate la sfârşitul cărţii *Ritualul funerar*, în exemplare aparţinând aceleiaşi familii, cum ar fi cel de la Torino, ce par a fi compuse spre sfârşitul epocii celei de a XXVI-a dinastii[108]. În aceste nume misterioase, cercetătorii au descoperit că există în mod cert un anumit număr de radicale semitice. Se spune în termeni formali că numele din capitolul CLXV sunt împrumutate din limba populaţiei Anu din Nubia. În altă parte, nume de aceeaşi factură sunt indicate a fi preluate din idiomul negrilor (*nahasi*) din Arabia meridională. Acest fapt este de natură a întrevedea o influenţă exercitată asupra magiei egiptene, într-o anumită epocă şi în anumite limite, de către magia populaţiilor africane. Magia egipteană diferea profund, fără îndoială, de alte tipuri de magie, prin doctrinele sale esenţiale şi prin origine, dar în practică ea a împrumutat de la vracii nubieni şi negri anumite rituri şi anumite nume de zeităţi şi demoni.

IV

După citatele de mai sus, care oferă suficiente comparaţii între formulele magice egiptene şi chaldeene, nu mai este nevoie să insistăm prea

mult asupra diferenţei profunde dintre cele două sisteme de gândire, căci diferenţa se manifestă în toate privinţele. Credinţele fundamentale şi ideile generatoare ale superstiţiilor magice, în Egipt şi în Chaldeea, se diferenţiază chiar şi prin forma incantaţiilor.

În textele egiptene nu întâlnim nicio urmă a acestor spirite elementare, înzestrate cu o personalitate atât de distinctă, pe care magia chaldeeană le vede răspândite peste tot în univers, unele spirite fiind benefice, altele malefice, adresându-le unora incantaţii împăciuitoare, iar altora exorcismele cele mai cumplite. În schimb, chaldeenii nu-şi imaginează în niciun fel că ar putea, prin formulele lor, să facă din om un zeu şi să-l identifice cu personajele cele mai înalte ale ierarhiei celeste. În plus, chaldeenii nu au pretenţia că, prin intermediul acestor formule magice, pot ajunge să le poruncească celor mai puternici zei şi să-i oblige să asculte de cuvintele lor. Magia lor se mărgineşte să-şi exercite acţiunea în lumea intermediară a spiritelor. Atunci când urmează să se ceară ajutorul zeilor supremi, acest lucru este făcut prin intermediul rugăminţilor şi al implorărilor adresate acestora, şi nu printr-o constrângere, ba chiar putem spune că rugăminţile oamenilor nu sunt complet eficace pe lângă aceşti zei, decât dacă trec prin filiera unui mediator, fapt despre care vom mai vorbi ceva mai încolo.

Astfel, numele suprem a cărui putere le porunceşte chiar şi zeilor şi exercită asupra lor o virtute coercitivă rămâne întotdeauna secretul zeului Ea. Iniţiatul nu are pretenţia de a cunoaşte acest nume, aşa cum se întâmplă în Egipt. El îi poate cere lui Ea, în anumite cazuri de gravitate excepţională, să pronunţe acest nume, prin intermediul lui Silik-mulu-khi, fiul său, pentru a restabili ordinea în lume şi a zdrobi forţele abisale. Dar acest nume nu este cunoscut de către magician, în consecinţă acesta nu îl poate folosi în formula sa, care trebuie să rămână absolut misterioasă. Nu el este cel care se slujeşte de acest nume; el nu face decât să i-l ceară zeului care-l cunoaşte să-l folosească, fără a căuta el însuşi să pătrundă misterul.

Ceea ce frapează în plus la incantaţiile magice chaldeene, comparativ cu cele ale magiei egiptene, şi ceea ce le conferă o pecete clară de anterioritate este simplitatea lor cât se poate de primitivă. Totul este aici de

o remarcabilă limpezime, exprimat simplu şi direct, fără a se recurge la ambiguităţi şi complicaţii voite. Credinţa în spirite se manifestă aici în forma cea mai veche şi absolută, fără vreun rafinament filosofic asupra problemelor substanţei divine, fără urmă de misticism şi, mai ales, fără vreuna dintre acele aluzii de care sunt pline formulele egiptene, făcându-le complet neinteligibile fără un comentariu avizat şi amănunţit.

Dimpotrivă, inteligibilitatea formulelor magice în limba akkadiană, care s-a păstrat în Chaldeea până la sfârşitul şcolilor sacerdotale de pe malurile Eufratului şi pe care Asurbanipal, în secolul VII î.H., le-a copiat pentru biblioteca palatului din Ninive, aceste formule, deci, erau accesibile pentru toată lumea. Ele nu ascundeau niciun mister, iar secretul sacerdotal, dacă exista unul, consta doar în cunoaşterea precisă a sensului termenilor consacraţi prin vechimea lor şi, fără îndoială, prin ideea unei revelaţii divine care a stat la originea lor. Formulele magice chaldeene sunt opera unui popor care nu dispunea încă nici de doctrină esoterică, nici de iniţieri, la care ştiinţa preoţilor magicieni nu consta decât în cunoaşterea practică a anumitor rituri şi cuvinte, cu ajutorul cărora ei credeau că se poate intra în comunicare cu lumea spiritelor, fără ca modul lor de folosire să difere de superstiţiile populare decât poate printr-o uzanţă ceva mai sistematică, prin ierarhizarea şi desemnarea atribuţiilor specifice fiecărui spirit.

Prin acest fapt magia akkadiană, chiar în secolele de strălucire a Babilonului şi Asiriei, şi-a păstrat pecetea unei extreme antichităţi, spiritul vârstelor primitive supravieţuind alături de religia cultă care s-a dezvoltat mai târziu pe aceleaşi meleaguri. Aceasta din urmă a acceptat existenţa acestei magii şi a găzduit-o în cărţile sfinte canonice, incluzând vechile incantaţii ale Akkadului, oferind un loc în sistemul său teologic geniilor invocate în aceste incantaţii, dar un loc inferior. De altfel, după cum vom observa mai încolo, magia nu decurgea în Chaldeea din religia oficială a secolelor care s-au scurs. Magia era ramura unei cu totul alte plante, grefată mai bine sau mai puţin bine pe un trunchi nou, din moment ce a fost tolerată şi i s-a recunoscut existenţa, în loc să fie abolită. Dar faptele ne vor obliga totuşi să recunoaştem vestigiile unui sistem religios anterior, ale unui

naturalism cât se poate de rudimentar şi grosier, şi chiar ale unui strat aparţinând unei populaţii primitive, unei rase total diferite de cea a cărei operă a fost religia chaldeo-asiriană. În civilizaţia care s-a născut treptat pe malurile Tigrului şi Eufratului, din fuziunea sumerienilor şi akkadienilor, a semito-kuşiţilor şi a turanienilor, religia şi magia au ajuns să se contopească în mod paşnic, dar ele proveneau la origine din două elemente opuse ale populaţiei. Este, cred, ceea ce şi rezultă din studiul despre doctrinele cărţilor magice, compuse la început în limba akkadiană. Aceste cărţi magice au fost comparate cu cele ale religiei oficiale şi ale cultului public, existând numeroase documente în acest sens, pentru a putea trage concluzii pertinente.

90 Marin, *Vit. Procl*., 32.
91 Th. Deveria, *Catalogue des manuscrits egyptiens du Louvre*, p. 171 şi urm.
92 Papirusul magic Harris, Chalon-sur-Saone, 1860.
93 Porphyrus, ap. Eusebius, Praepar. evang., V, 10.
94 Porphyrus, ap. Eusebius, *Praepar. evang*., V, 17.
95 Publicat de Brugsch în *Revista arheologică* din 1867, după un papirus demotic.
96 În volumul V al traducerii engleze a lucrării baronului Bunsen asupra Egiptului (pag. 151).
97 În simbolistica egipteană este vorba despre discul soarelui.
98 Este vorba despre crocodili sau hipopotami.
99 Gâsca zeului Seb, care a ouat oul pământ.
100 Personaj asimilat cu Hapi, zeul Nil.
101 Alfred Maury, *Magia şi astrologia*..., pag. 42.
102 IV, 4.
103 Deveria, *Catalogue des manuscrits egyptiens du Louvre*, pag. 174.
104 Am tradus astfel expresia *aabui*, care cred că este împrumutată din limbile semitice.
105 Este vorba despre Set.
106 Este vorba despre Osiris.
107 Cei patruzeci şi doi de judecători ai tribunalului lui Osiris.
108 663-525 î.H., denumită şi epoca saită, întrucât faraonii au avut reşedinţa în oraşul Sais - n. trad.

Animale mitologice,
basorelief steatit, 2650 î. Cr.

Capitolul III

Religia chaldeo-babiloniană şi doctrinele sale

I

Pentru a putea compara în deplină cunoştinţă de cauză ceea ce se găseşte în textele magice akkadiene, să începem prin a expune sistemul religios babilonian în epoca deplinei sale maturităţi, în vremea întregii perioade istorice denumită *asiriană*, şi chiar mai înainte de aceasta, urmărind învăţătura şcolilor sacerdotale aflate în plină activitate în vremea regilor Sargon I (2371-2315 î.H.) şi Hammuragas (sau Hammurabi, 1792-1750, î.H.). În acest capitol nu voi face decât să rezum unele lucruri, completând ceea ce am expus altundeva mai în detaliu, cu citate şi dovezi, şi anume în lucrarea intitulată *Comentariu asupra fragmentelor cosmogonice ale lui Berosius*.

Religia babiloniană, adoptată de către asirieni cu o singură modificare importantă, era, în principiul şi în spiritul ce au stat la baza creerii ei, o religie de aceeaşi natură ca cea din Egipt, dar se asemăna, în general, cu toate marile religii păgâne. Dacă răzbatem dincolo de aspectul exterior al politeismului grosier cu care religia se înveşmântase prin superstiţii populare; dacă accedem la conceptele elevate ce au constituit punctul de plecare, vom regăsi noţiunea fundamentală a unităţii divine. Această noţiune a unităţii divine a fost însă desfigurată de monstruoasele reverii ale panteismului, care confundă creatura cu Creatorul şi transformă Fiinţa divină într-un zeu lumesc, toate fenomenele naturii fiind manifestări ale sale. Sub acest Zeu suprem şi unic, căci el este Marele Tot în care toate lucrurile se confundă şi se absorb, există o ierarhie de zei secundari, pe o scară ce corespunde importanţei fiecăruia, zei care nu sunt altceva decât atributele şi manifestările personificate ale Zeului suprem şi unic. Tocmai prin aceste personaje divine secundare şi prin natura lor reciprocă se

reliefează diferenţele între principalele religii păgâne, al căror principiu primordial este întotdeauna acelaşi.

Imaginaţia egiptenilor, după cum am amintit în capitolul precedent, a fost exaltată în special de întâmplările succesive survenite pe drumul zilnic sau anual al soarelui. Egiptenii vedeau în acest drum manifestarea cea mai importantă a Divinităţii, cea care revela cel mai bine legile structurale ale lumii, făurindu-şi pe acest calapod personificările lor divine. Chaldeo-babilonienii, dimpotrivă, fiind preocupaţi într-un mod cu totul special de ştiinţa astronomiei, au văzut în ansamblul sistemului sideral şi, mai ales, planetar, revelaţia fiinţei divine. La fel ca în cazul popoarelor siriano-feniciene, cu ale căror religii chaldeenii au cea mai strânsă înrudire, au considerat astrele ca fiind adevăratele manifestări exterioare ale acestei fiinţe divine, făcând din acestea, în sistemul lor religios, aparenţa vizibilă a ipostazelor emanate din substanţa fiinţei absolute, pe care le identificau cu lumea fizică, ce era o creaţie a fiinţei supreme. Doar atât că, în forma sa definitivă, religia chaldeo-babiloniană a clasificat aceste emanaţii într-o ierarhie filosofică şi savantă, rezultat al unui intens efort de gândire, lucru care nu s-a întâmplat în cazul Siriei şi Feniciei.

Zeul suprem, primul şi unicul principiu de unde derivă toţi ceilalţi zei, era Ilu (în akkadiană Dingir), al cărui nume semnifică practic „zeu”, adică zeul prin excelenţă. El era considerat Unul şi cel Bun, zeul despre care filosofii neoplatonicieni spun că a fost izvorul comun al tuturor zeilor în teologia chaldeeană[109]. De altfel, regăsim acest prim principiu denumit „Zeul Unul” în câteva documente ale epocii tardive, în care, dat fiind că limbajul filosofic era complet constituit în şcolile sacerdotale, se spunea[110] că, la începuturi, din Abis (Apsu) şi din Marea primordială (Tamti) se născuse Fiinţa existentă (Auv kinuv), adorată sub acest nume chiar de Nabucodonosor[111]. Dar acestea aparţin unei evoluţii filosofice mult mai recente. Vorbind despre religia vârstei clasice din bazinul Eufratului, conceptul despre zeul Ilu era prea comprehensiv, prea vast, pentru a primi o formă exterioară bine determinată şi pentru a fi astfel adorat de către popor. Din acest punct de vedere, grecii i-au găsit o oarecare analogie cu zeul lor

Cronos, cu care l-au asimilat. În Chaldeea, se pare că acestui zeu suprem nu i-a fost dedicat niciun templu în mod special, chiar dacă Babilonul îi datorează numele de Bab-Ilu (în akkadiană Ka-Dingir). Personalitatea zeului Ilu nu a fost multă vreme înţeleasă cu claritate; rolul său şi calificativul de „Zeul Unul” i-au fost mai întâi conferite lui Anu, „strămoşul zeilor”, primul personaj din triada supremă care a emanat din Ilu. În acele vremuri, nu se făcea distincţie între principiul primordial şi şeful acestei triade, care a apărut ca o primă emanaţie. De-abia odată cu asirienii, unde cultul unui *deus exsuperantissimus*, izvor şi principiu suprem de unde decurgeau toţi ceilalţi zei, a luat o importanţă aproape egală cu cea a lui Ahura Mazda la persani, prin persoana zeului lor naţional Assur, de unde şi-a luat ţara lor numele.

Sub zeul Ilu, izvorul universal şi misterios, urma o triadă alcătuită din primele sale trei manifestări exterioare şi vizibile, care ocupau vârful ierarhiei zeilor în cultul popular: Anu, Oanes al grecilor, haosul primordial, zeul lumii şi al timpului (crÒnoj şi cÒsmoj), materia necreată, reieşită din principiul fundamental şi unic al tuturor lucrurilor; apoi Nuah, inteligenţa, Verbul creator care animă materia şi o face să devină fecundă, care penetrează universul, îl dirijează şi îl face să trăiască, fiind în acelaşi timp şi regele elementului umed, într-un cuvânt, acel „Duh ce mergea pe ape”. În sfârşit, a treia persoană a triadei este Bel, demiurgul, ordonatorul universului structurat. Aceasta este marea triadă a chaldeenilor, remarcată de către Damascius[112], care desemnează aceste personaje prin denumirile akkadiene de Anna (AnÕj), Ea (AÕj) şi Enu (Il-inoj). Aceste trei personificări divine, egale în putere şi consubstanţiale, nu erau plasate pe aceeaşi treaptă a emanaţiei, ci, dimpotrivă, văzute ca reieşind unele din altele: Nuah din Anu şi Bel din Nuah.

Fiecăruia dintre zeii triadei supreme îi corespundea o divinitate feminină, care era dublul zeităţii masculine, forma pasivă şi, pentru a mă servi de o expresie întâlnită în mai multe inscripţii, era „reflectarea” zeului masculin. Aşa stau lucrurile, de pildă, şi în India, unde Trimurti (Triada sau Treimea) masculină are un corespondent în Śakti-Trimurti, triada feminină.

La chaldeeni, Anat sau Nana îi era alocată lui Anu, Belit lui Bel, iar Davkina, lui Nuah, însă distincţia dintre aceste trei personaje feminine este şi mai puţin clară decât cea dintre cei trei zei masculini. Aceste trei zeităţi se confundă unele cu altele, reducându-se în realitate la una singură, Belit, pe care invocaţiile din ciclul marilor zei o menţionează aproape întotdeauna, excluzându-le pe celelalte două, Anat şi Davkina.

Belit reprezintă principiul feminin al naturii, materia umedă, pasivă şi fecundă, în sânul căreia are loc zămislirea nenumăratelor generaţii de zei şi de alte fiinţe. O inscripţie a lui Sargon al II-lea Asirianul spune că „ea zdrobeşte precum pulberea de fard elementele acestei lumi". Principalele ei calificative sunt cele de „zeiţă suverană, stăpână a abisului de sub pământ, mamă a zeilor, regină a pământului, regină a fecundităţii". În calitate de umiditate primordială de unde a reieşit totul, ea este Tamti, „marea"; ca zeiţă chtoniană şi infernală, este Allat sau Um-Uruk, „Mama oraşului lui Erek", marea necropolă a Chaldeei. În sfârşit, în lumea stelară, ea se manifestă ca Iştar; dar această din urmă manifestare capătă un caracter de personalitate mult mai distinct decât celelalte şi primeşte un loc special în ierarhia Panteonului.

După prima triadă care reprezenta geneza lumii materiale, emanată din substanţa fiinţei divine, seria emanaţiilor se continua şi producea o a doua triadă. Personajele din această a doua triadă, abandonând de acum încolo caracterul general şi nedeterminat al celor din prima triadă, aveau o fizionomie clar siderală, reprezentând corpuri cereşti bine determinate, prin care chaldeo-babilonienii vedeau manifestările cele mai strălucitoare ale Divinităţii. Ca să le citǎm în ordine ierarhică, aceste personaje erau următoarele: Sin, zeul-lună, fiu al lui Bel; Şamaş, soarele, fiu al lui Nuah; în sfârşit, Bin, zeul atmosferei şi al tuturor fenomenelor de acest gen, al vânturilor, ploilor, fulgerelor şi tunetelor, fiu al lui Anu.

Acestea sunt cele trei Triade divine (sau Treimi), „alcătuite fiecare din tată sau prim principiu, din putere şi din inteligenţă", *pater, potentia et mens*, pe care filosofii şcolii neoplatoniciene, care erau cât se poate de informaţi cu privire la religiile asiatice, afirmă că erau înţelese de chaldeo-

babilonieni ca fiind emanate din Unul şi Cel Bun, *unum et bonum*, şi care constituiau baza fundamentală a religiei lor[113]. În plus, întrucât chaldeo-babilonienii, ca şi popoarele siriano-feniciene de altfel, nu admiteau vreun zeu fără dublura substanţei sale în principiul masculin şi feminin, fiecare dintre personajele triadei principalelor corpuri cereşti era însoţit de soţia sa. Pentru Sin, perechea era denumită „Doamna supremă”, al cărui nume nu ştim să-l citim fonetic cu certitudine; pentru Şamaş exista zeiţa Gula, triformă în calitatea sa de personificare a lunii şi înlocuită uneori de un grup de trei soţii, egale între ele: Malkit, Gula şi Anunit; în sfârşit, tovarăşa lui Bin era Sala.

Ierarhia descendentă a emanaţiilor în supremul Panteon ceresc se continua apoi cu zeii celor cinci planete: Adar (Saturn), Marduk (Jupiter), Nergal (Marte), Iştar (Venus) şi Nebo (Mercur). Fiindcă planetele Venus şi Mercur aveau fiecare câte două apariţii, una seara, alta dimineaţa, au fost inventaţi, în vremurile din urmă, o dublă Iştar, iar Nebo a fost divizat în două personaje: Nebo şi Nusku. Aceia dintre zeii care sunt consideraţi a fi de esenţă masculină, Iştar fiind zeiţă, au toţi alături de ei o tovarăşă de sex feminin, însoţirea fiind de tip conjugal. Zarpanit este soaţa lui Marduk, Laz, a lui Nergal, iar Tasmit, a lui Nebo. În ceea ce-l priveşte pe Adar, era reprezentat deopotrivă ca fiind fiul şi soţul marii zeiţe Belit. La rândul ei, zeiţa Iştar posedă un soţ misterios, Duzi sau Duwazi (Tammuz), care a fost răpit în tinereţe pasiunii sale şi pe care-l va căuta tocmai pe Tărâmul încremenit, acolo unde îşi au sălaş morţii, ceea ce nu o va împiedica să aibă multe alte iubiri, asupra cărora mitologia ne oferă poveştile cu tot cu detaliile scandaloase. Aceşti zei ai planetelor nu sunt, în fond, decât forme, manifestări secundare ale zeilor de ordin superior, iar acest punct de vedere este indicat cu claritate într-un mare număr de texte. Astfel, Adar-Samdan este manifestarea lui Anu; Marduk, a lui Bel; Nebo, a lui Nuah; Iştar, a lui Belit, iar relaţia lui Nergal este mai puţin clară.

Odată cu aceste personaje planetare se încheie seria celor doisprezece zei care constituia adevăratul Olimp chaldeo-babilonian, ordinul superior al ierarhiei divine, cei pe care Diodor din Sicilia[114], care ne-a oferit cu precizie

sistemul astronomico-teologic al acestora, îi denumea „stăpânii” sau „domnii zeilor” şi despre care credea că prezidează cele douăsprezece luni ale anului şi cele douăsprezece semne ale zodiacului[115]. Ei sunt cei care, aproape singurii, erau numiţi în inscripţii ca fiind obiectul unui cult public, oficial şi general în orice ţară, ale căror apelative intrau în compoziţia majorităţii numelor proprii. Dar, sub aceşti mari zei, teologia şi mitologia Babilonului şi Asiriei admiteau o puzderie de *dii minores*, reprezentanţi ai ordinii inferioare a emanaţilor care, după câte se pare, nu erau distribuiţi la fel de precis şi cu atribute exacte, precum zeii aflaţi în vârful ierarhiei. Aveam astfel de a face cu o populaţie confuză de zei minori, „exilată” în mare măsură în cultele locale. Erau divinităţi minore dintr-acelea pe care povestirea cosmogonică a lui Berosus le introduce alături de Bel şi care-i execută ordinele, ajutându-l în opera sa de demiurg. Tăbliţele mitologice şi astrologice ne oferă un mare număr de nume divine care trebuie categorisite în această clasă. S-ar cuveni studiate din acest punct de vedere mai ales tăbliţele care conţin genealogiile zeilor. Mai mult, ar trebui analizat un preţios fragment al unui text unde erau enumerate, de la templu la templu, divinităţile sintrone ale marilor zei, în principalele sanctuare din Babilon şi Asiria[116].

Fără îndoială că multe dintre numele oferite de aceste documente, ca şi cele ale personajelor separate, se regăsesc şi pe alte tăbliţe cu caracter mitologic, ca un fel de calificative acordate marilor zei. Doar cultul popular le conferea o existenţă distinctă, în timp ce, în sistemul general şi ştiinţific al religiei, aceştia erau consideraţi doar formele diverse ale unei aceleiaşi divinităţi. Însă există şi unii dintre aceşti *dii minores* care contează ca personaje cu trăsături individuale distincte, având un rol de o anumită importanţă. În această categorie îi putem plasa pe Serakh, denumit şi Nirba, zeul recoltelor; Manu cel mare, care hotăra soarta oamenilor, la fel ca şi zeiţa Mamit; Akh-sukkali, mesagerul marilor zei; Bau, haosul personificat; Martu, apusul, fiul lui Anu; Asmun; Samila; Usu; şi mulţi alţii a căror enumerare ar fi prea lungă. Alături de aceştia există o pleiadă de zei locali, ai fluviilor sau oraşelor, a căror adorare nu s-a generalizat în întreaga ţară şi

cărora nu li s-a asigurat un loc de frunte în categoria definitivă a zeilor din panteonul chaldeo-babilonian. Printre aceştia pot figura Subulal, zeul Eufratului, Turtak, zeul Tigrului[117], Sarrakh din Kiş, Kanisurra din Cutha. Unii dintre aceştia au chiar origine străină, astfel stând lucrurile în provinciile orientale, de-a lungul frontierei cu Elamul, unde vor fi adoraţi câţiva zei împrumutaţi din acele ţări, cum ar fi Laguda la Kissik, iar în alte localităţi, Susinka şi Lagamar sau Lagamal.

În această magmă confuză de *dii minores* au fost „exilaţi" şi anticii zei ai epocii akkadiene, al căror cult a căzut complet în desuetudine mai târziu, dar care au continuat să fie menţionaţi în cărţile magice păstrate de către tradiţie. Aceşti zei sunt vestigiile unei alte faze religioase, despre care vom discuta imediat.

Dar trebuie să facem o distincţie între zeii grupaţi pe treapta inferioară ca fiind puteri şi emanaţii de rangul doi şi numeroasa serie a personificărilor stelare, reprezentând „casele celeste şi întreaga armată a cerului"[118], adică vorbim despre constelaţiile şi stelele izolate. Acestea corespundeau concepţiilor astrologice şi apotelesmatice care, încă dintr-o epocă foarte veche, pătrunseseră în religia chaldeo-babiloniană mai mult decât orice alt sistem religios al lumii antice. În rest, aceste personificări erau savant distribuite în clase şi ierarhizate după importanţa lor şi după atribuţii, printr-un sistem a cărui structură ne-o expune cu mare precizie Diodor din Sicilia[119], sistem asupra căruia vom reveni cu amănunte atunci când vom vorbi despre astrologie. Toate aceste personificări nu erau însă socotite în rândul zeilor propriu-zişi, iar multe stele erau privite ca fiind însufleţite doar la porunca marilor zei, de către fiinţe supranaturale, continuându-se astfel în jos lanţul emanaţilor care participă la esenţa divină, dar care se apropie de umanitate, amestecându-se şi mai mult în sânul ei şi în destinele oamenilor.

În această nouă categorie erau situate cele patru clase principale de genii protectoare: Sed, Alap sau Kirub, taurul cu faţă umană; Lamas sau Nirgal, leul cu cap de om; Ustur, care avea o înfăţişare umană pe de-a întregul; Natig, cu cap de vultur sau de percnopter (specie de vultur).

Acestea sunt de altfel şi geniile adoptate drept exemplu de profetul Ezechiel (I, 10; X, 14), ca fiind cele patru fiinţe simbolice care, în viziunile sale, sprijineau tronul lui Iahve. În clasa superioară erau situaţi îngerii sau spiritele, divizate în două grupe: Igili sau spiritele celeste şi Anunnaki sau spiritele terestre. O tăbliţă de argilă descoperită în biblioteca din Ninive enumeră şapte zei magnifici şi supremi[120], cincizeci de mari zei ai cerului şi pământului, trei sute de spirite ale cerului şi şase sute de spirite ale pământului[121]. Păstrarea acestor legiuni de genii şi de îngeri, situaţi sub clasa zeilor, ne permite să oferim un loc important în demonologie vechilor cărţi ale Akkadului şi să acceptăm printre ştiinţele sacerdotale magia epocilor străvechi. Vorbim despre o magie care nu-i cunoştea încă pe zeii ce urmau să ocupe mai târziu prim planul şi care, sprijinindu-se pe un sistem religios anterior, nu avea ca teologie decât un sistem de divinităţi şi de spirite elementare, unele bune, altele rele.

II

Este suficient să observăm dispunerea acestui sistem complicat, dar structurat cu abilitate, sistem pe care l-am înfăţişat pe scurt, după indicaţiile precise ale textelor şi fără să facem apel la improvizaţii sau imaginaţie, pentru a ne convinge că el nu avea cum să fie primitiv, ci rezumă un neîncetat efort al gândirii religioase şi filosofice, pentru care au fost necesare mai multe secole de elaborări succesive în şcolile sacerdotale. Chiar dacă incomplete, în ciuda documentelor destul de numeroase, cunoştinţele noastre despre istoria antică a Chaldeei de dinainte de cucerirea asiriană sunt suficiente pentru a ne permite să afirmăm că sistemul definitiv al religiei chaldeo-babiloniene, cu ierarhia sa divină şi seria de emanaţii succesive, este rezultatul unei mari evoluţii sacerdotale. A fost aproape vorba de o revoluţie religioasă, care ne oferă mult mai multe asemănări decât s-ar crede cu transformările pe care le-a suferit vechea religie vedică în India, sub acţiunea şcolilor brahmanice. Ca şi în acel caz, religia chaldeo-babiloniană a fost de asemenea opera unui sacerdoţiu puternic constituit, obişnuit cu speculaţiile cele mai abstracte şi cu meditaţii asupra marilor

probleme religioase, aşa cum se prezentau ele pe atunci unor spirite nutrite cu preocupări cât se poate de panteiste. Vorbim despre o clasă sacerdotală a cărei origine este extrem de îndepărtată în timp şi care a sfârşit prin a-şi instaura supremaţia religioasă. Putem încă de pe acum să fixăm o dată aproximativă pentru evoluţia religioasă de care vorbim, şi anume cam cu 2000 de ani înaintea erei noastre, dată a instaurării dinastiei Agane, în Babilon, dinastie a cărei figură importantă a fost Sargon I[122]. În această epocă, evoluţia religioasă pe care am semnalat-o aproape că îşi încheiase complet sistematizarea şi a început să se impună în toată ţara. Instaurarea unei dominaţii unice asupra provinciilor de sud şi de nord, asupra Chaldeii şi a Babilonului, la început de către dinastia Agane, mai apoi de altă dinastie ce a întemeiat-o prin cucerire Hammurabi, a uşurat cu siguranţă triumful şi instituirea religiei despre care vorbim.

De altfel, avem date despre starea anterioară a religiei. În inscripţiile destul de numeroase ale primelor dinastii ale vechiului imperiu chaldeean care ne-au parvenit nu se întrevede încă nicio urmă a sistematizării savante a Olimpului chaldeo-babilonian. Aceasta va fi făcută mai târziu şi o vom întâlni în cărţile a căror redactare este situată oficial în epoca primului rege Sargon. Numele zeilor sunt aceleaşi care vor dăinui şi mai târziu, dar aceste personaje divine nu sunt încă legate unele de altele prin firele sistemului teogonic pe care tocmai l-am expus mai sus, nu sunt încă grupate şi subordonate conform importanţei şi structurii unei ierarhii obişnuite. Însuşirile acestor zeităţi sunt mai puţin clare şi distincte decât urmau să fie mai târziu; se aseamănă mult mai mult între ele şi au mai degrabă un caracter aproape exclusiv local. Fiecare dintre aceşti zei este adorat singur sau împreună cu soţia într-un oraş, unde continuă să-şi aibă sanctuarul principal, iar în acel oraş este văzut ca primul între zei. De exemplu: Anu (în akka-diană Anna) domneşte în Erek împreună cu Nana (akkad. Dingiri); Bel (akkad. Mul-ge) domneşte împreună cu Belit (akkad. Nin-ge) în Nippur; Nuah (akkad. Ea) stăpâneşte Eridu împreună cu Davkina; Sin (akkad. Hurki) împreună cu Nana sunt zeităţile principale din Ur; Şamaş (akkad. Ud) domneşte în Larsa, Chaldeea, şi Sippara, în Babilonia, unde

este însoţit cu Anunit; Marduk şi soaţa sa Zarpanit sunt zeii Babilonului, Nebo îşi are sediul în Borsippa, unde o are pe Nana drept soţie, ca o excepţie; Nergal şi soaţa Laz sunt adoraţi la Cutha. Atunci când dinastia din Ur va exercita o supremaţie efectivă peste toată Chaldeea, această dominaţie se va traduce şi prin ierarhia religioasă, printr-o preeminenţă recunoscută a zeului Sin, zeul particular al oraşului. Dar aceeaşi preeminenţă va trece în favoarea lui Şamaş, atunci când puterea şi hegemonia vor aparţine regilor veniţi din oraşul Larsa. Nicio inscripţie din această epocă (între 3000 şi 2000 î.H.) nu reuneşte ciclul marilor zei adoraţi deopotrivă, aşa cum vom întâlni adeseori în epocile ulterioare.

La aceeaşi stare de fapt şi la aceeaşi perioadă istorică se referă colecţia de imne liturgice redactate în limba akkadiană şi însoţite de o traducere interliniară asiriană, pe care am avut ocazia să o studiez într-o altă lucrare[123]. Cercetările fructuoase pe care le-a întreprins contele de Vogué au dovedit faptul că, tot în această formulă, au funcţionat mereu religiile popoarelor din Siria şi Palestina, care nu au suferit influenţa vreunei corporaţii sacerdotale unice şi puternice, aşa cum s-a întâmplat în ţinutul aflat pe cursul Eufratului inferior[124]. Iar formula pe care ne-a oferit-o eminentul academician nu are nevoie să fie modificată cu nimic pentru a i se aplica formei religiei chaldeo-babiloniene anterioare sistematizării sale, care, sub diferite aspecte, a fost în realitate destul de artificială. Avem de a face aici cu un grup de religii strâns înrudite între ele, care pot fi denumite kuşito-semitice sau eufrato-siriene, care prezintă toate aceleaşi trăsături fundamentale, cu nume comune de zei în marea lor majoritate. Este una dintre familiile cele mai bine caracterizate şi mai definite care pot fi studiate din perspectiva ştiinţei religiilor.

Concepţia unei fiinţe divine unice şi universale care se confundă cu lumea materială, emanată din esenţă, şi nu creată de această lume fizică, stă pretutindeni la baza religiilor şi a reprezentat cu siguranţă noţiunea primordială. Dar esenţa acestui zeu, ca în toate tipurile antice de panteism, este de a fi deopotrivă unul şi mai mulţi. Este vorba despre un zeu-natură, care acţionează în şi asupra întregului univers, fiind creatorul vieţii fizice,

distrugându-şi an de an opera, pentru a o reînnoi apoi prin schimbarea anotimpurilor. Aceste acte succesive de distrugere şi reînnoire, datorită concepţiei panteiste a esenţei sale, erau înţelese ca fiind produse de zeu nu într-o lume distinctă de acesta, ci în propria-i substanţă, printr-o acţiune asupra lui însuşi. Ei bine, fiecărei faze a acestor acţiuni de distrugere-reînnoire le corespundea un nume divin specific şi o ipostază distinctă, care devenea în formă exterioară o personificare anume, particulară. Prin această caracteristică, apare o dezvoltare primitivă a mitologiei, care a dobândit trăsături locale, chiar pe malurile Eufratului şi Tigrului, până în momentul marii opere de unificare şi sistematizare, fapt necunoscut de sirieni sau fenicieni. Fiecare trib şi fiecare oraş au înveşmântat fiinţa divină cu unul dintre aspectele plauzibile ce corespundea vreunui fenomen determinat al naturii sau vreunuia dintre principiile de fizică grosieră a acelor vremuri. Au rezultat tot atâţia zei în aparenţă distincţi, dar care au tendinţa de a se confunda între ei şi a se asimila cu unitatea primordială a substanţei divine.

Cauză şi prototip al lumii vizibile, un zeu-natură are obligatoriu o dublă esenţă; el deţine şi rezumă cele două principii ale oricărui act de zămislire pe pământ, principiul activ şi principiul pasiv, masculinul şi femininul. Avem de a face cu o dualitate în unitate, concepţie care, în urma dedublării simbolurilor, a dat naştere noţiunii de divinităţi feminine. Zeiţa, în religiile aparţinând grupului eufrato-sirian, este calificată drept o „manifestare” a zeului masculin căruia îi corespunde. Ea nu diferă deci prin esenţă de acesta. Reprezintă, ca să spunem aşa, o formă subiectivă a divinităţii primitive, o a doua persoană divină, destul de distinctă de prima pentru a-i putea fi asociată conjugal, dar, cu toate acestea, nu e altceva decât divinitatea însăşi în manifestarea sa exterioară.

Această concepţie generală a divinităţii feminine se subdivide, la fel ca şi în cazul divinităţii masculine, într-o mulţime de personificări locale sau atributive. Astfel se face că, în Chaldeea şi în ţinutul Babilonului, ca şi în Siria sau Fenicia, orice zeu este însoţit obligatoriu de zeiţa corespunzătoare. Persoanele divine nu sunt concepute izolat, ci în cuplu; fiecare dintre aceste cupluri constituie o unitate completă, reflectare a unităţii primordiale. De

unde rezultă că cele două persoane care constituie cuplul sunt reciproc complementare, unul faţă de celălalt. Atunci când zeul are caracter solar, zeiţa are natură lunară; dacă unul este stăpânul zilei, celălalt este stăpânul nopţii; dacă zeul personifică elemente considerate a fi active, precum focul sau aerul, atunci zeiţa personifică elemente pasive, precum apa şi pământul.

În acest fond comun al religiilor eufrato-siriene, formele divine au ceva vag, indecis şi nesigur. Zeii din Chaldeea şi Babilon, aşa cum îi percepem din cele mai vechi inscripţii şi din colecţia de imne liturgice scrise în limba akkadiană, înainte de sistematizarea ce i-a fixat definitiv în rang şi cu atribuţii specifice, sunt asemănători cu acei zei ai Siriei, despre care s-a spus cu justeţe că

> nu au nicio fermitate în trăsăturile lor, nicio determinare importantă, nimic care să amintească despre viaţa şi personalitatea zeilor homerici; aceşti zei seamănă mai degrabă cu primii zei ai rasei ariene, cu acele divinităţi aproape inconsistente din Vede, în care Varuna, Indra sau Agni se confundau adeseori şi în care zeul invocat, fie el Indra, Savitri sau Rudra, era considerat întotdeauna cel mai mare şi mai puternic dintre zei.[125]

Mai târziu, prin redistribuirea acestor zei într-o bine structurată ierarhie a emanaţilor, pe care am studiat-o mai înainte, conferindu-i fiecăruia o personalitate mai distinctă şi un rol bine determinat, localizându-i, ca să spunem aşa, fiecare primind câte un corp ceresc, s-a modificat întrucâtva natura lor primitivă într-un mod profund care, în anumite cazuri, este de apreciat. Cred că am reuşit să demonstrez[126] – de altminteri, acesta este un fapt admis la modul general – că Adar-Samdan, eroicul Hercule al chaldeo-asirienilor, care a fost transformat după aceea în zeul planetei Saturn, era la origine o personificare solară. Chiar în noul său rol, el încă mai păstrează numeroase trăsături ale primei sale fizionomii, iar tăbliţele mitologice încă-l

mai denumesc „Soarele din Sud”. În general, putem afirma că, în străvechea religie chaldeo-babiloniană, cât şi în religiile Siriei, marea majoritate a zeilor masculini era formată înainte de toate din zei solari, oricare ar fi fost după aceea modalitatea prin care s-a ajuns la a se perverti fizionomia lor, individualizându-i pe fiecare, pentru a intra în cadrele sistemul ierarhic conceput. Dimpotrivă, punctul de vedere planetar, care a jucat un rol capital în faza următoare de constituire a religiei, pare aproape absent în prima epocă, iar influenţa ideilor astrologice de care se leagă pare să nu fi început pe atunci a predomina în religie, până în momentul în care s-a produs evoluţia ce a sistematizat-o definitiv, în mare parte sub inspiraţia acestor noi idei. Singura divinitate care, încă din cele mai străvechi timpuri, prezintă o fizionomie planetară bine determinată este Iştar. Dimpotrivă, nimic mai puţin clar şi mai vag decât caracterul solar al soţului ei, Douzi sau Tammuz. De altfel acesta este cunoscut mai degrabă, de multă vreme, în religia feniciană, unde juca un rol mult mai important decât în mitologia babiloniană. Aceşti zei care mor şi renasc periodic, proprii cultelor din Asia anterioară, nu sunt decât personificări ale soarelui aflat în faze succesive ale drumului său diurn sau anual. Aşa a fost la origine şi Marduk, zeul tutelar al Babilonului, localizat după aceea în planeta Jupiter, căci şi el murea pentru a reveni apoi în lumină, iar mormântul său era arătat tuturor în Piramida din Babilon. De altfel, vechiul său nume akkadian, Amar-utuki, alterat în limbajul semitic în Marduk, însemna „ciclul Soarelui”. Şi zeul Bin este denumit în câteva documente astrologice „Soarele Sudului de deasupra Elamului”. Epopeea principală a Babilonului se sprijinea pe un fundament asemănător; principalul erou, Izdubar, era o personificare solară, iar cele douăsprezece aventuri ale sale corespundeau celor douăsprezece semne ale zodiacului[127].

Cu toate acestea, existau câţiva zei masculini care, încă din epocile străvechi ale religiei chaldeo-babiloniene, făceau excepţie de la acest caracter solar general. Sin este luna (al cărei nume îl poartă şi în limba asiriană), văzută ca fiind de genul masculin şi înzestrată cu putere activă, deci considerată în raport cu pământul, Terra, căci îndeobşte luna este

concepută ca principiu feminin în raport cu soarele, după cum vedem în cuplul Şamaş şi Anunit sau Gula. Astfel, în marele său sanctuar din Ur, Sin o are pe soţie pe Nana, zeiţă esenţialmente chtoniană, personificând pământul, iar acest raport este exprimat limpede prin numele său akkadian de Hur-ki, nume alocat în mod special cultului din Ur, care înseamnă „cel care iluminează pământul[128]”. În rest, în urma acestui dublu aspect pe care luna îl poate lua, în funcţie de cum o priveşti, zeul Sin, în multe povestiri mitologice, dintre care cea mai importantă a fost culeasă de Ctesias, este reprezentat ca un zeu androgin, la fel ca şi Mên, zeul lunar al religiilor din Asia Mică, cu care se aseamănă foarte mult.

În ceea ce-l priveşte pe Anu, din perioada cea mai veche a religiei eufratice, el este întruchiparea conceptului de zeu uranic şi cosmic, deopotrivă cer, timp şi lume, concept pe care grecii îl redau prin Eon, atunci când vorbeau despre cultele asiatice, iar romanii îl desemnau prin termenul Saeculum. Acest zeu se numea, în Fenicia, Ulom sau Eschmun; în Gaza, Marna; în alte părţi ale Palestinei, Baal-Haldim; iar în Arabia, Audh sau Hobal[129]. Acesta este „Cel bătrân de zile”, una dintre personificările divine admise în religiile eufrato-siriene cele mai de înţeles şi mai aproape de noţiunea de unitate primordială, dar în acelaşi timp şi una dintre cele mai vagi personificări, ceva precum Varuna din Vede şi Uranus al vechilor greci. Astfel, încă din vremurile străvechi ale dinastiilor chaldeene, până pe la începuturile fazei în care religia a fost complet sistematizată, atunci când se stabilea un raport între Anu şi ceilalţi zei, acesta era zeul primului principiu, autor al tuturor emanaţilor. Acest rol i se va rezerva mai târziu lui Ilu, atunci când se va face distincţie între acesta şi Anu, printr-un nou efort spre o conceptualizare abstractă a fiinţei divine. De aceea Anu este denumit „Cel bătrân” sau „Zămislitorul” sau „Tatăl zeilor”.

Observaţii de acelaşi gen s-ar putea face şi asupra unor personaje precum Bel sau Nuah, apoi să se treacă succesiv în revistă toţi zeii din Panteonul chaldeo-babilonian, căutând cele mai vechi informaţii existente pentru fiecare dintre ei. Dar acest lucru ar cere un tratat complet al mitologiei bazinului Eufratului şi Tigrului, lucru pe care nu ni l-am propus

în această carte în care am vorbit despre aceste probleme pe scurt şi doar în legătură cu subiectul principal. Exemplele oferite până acum sunt suficiente, cred, pentru a cunoaşte natura şi spiritul religiei chaldeo-babiloniene încă din cele mai vechi timpuri, cât şi identitatea cu religiile care vor continua să existe fără modificări în Siria, Fenicia şi ţările cu populaţie de aceeaşi rasă.

Documentele descoperite de arheologi, inscripţiile regale şi imnele liturgice păstrate în mod tradiţional în sanctuarele Chaldeei ne-au permis astfel să aruncăm o privire mult mai îndepărtată în timp decât sistematizarea religiei chaldeo-babiloniană, făcută cu aproximativ 2000 de ani înaintea erei noastre, şi să înţelegem această religie încă din vremea în care se afla într-o stare relativ primitivă. Vechile formule magice din Akkad ne trimit însă şi mai departe în timp, în mijlocul unui mediu cât se poate de diferit de credinţe religioase implantate pe acelaşi sol, atât de diferit încât suntem nevoiţi să recunoaştem că avem de a face cu concepţiile unui alt neam.

109 Anonym., *Compend. de doctr. Chaldaic*., ap. Stanley, *Histor. philosoph*., vol. II, p. 1125.
110 Damasc., *de Princip*., 125, p. 381, ed. Kopp.
111 Inscripţia de la Borsippa, col. 1, 1.2, W.A.I. r. 51, d.
112 Damasc., *de Princip*., 125, p. 384, ed. Kopp.
113 Anonym., *Compend. de doctr. Chaldaic*., ap. Stanley, *Histor. philosoph*., vol. II, p. 1125. – Damasc., *de Princip*., 111 p. 345, ed. Kopp. – Lyd., *de Mensib*., IV, 78, p. 121.
114 II, 80.
115 Cei doisprezece erau număraţi astfel: Anu, Bel, Nuah, Belit, Sin, Şamaş, Bin, Adar, Marduk, Nergal, Iştar, Nebo.
116 W. A. I. III, 66.
117 Este acel Tartak din Biblie (II, Regi, XVII, 31).
118 IV Regi, XXIII, 5.
119 II, 30 şi 31.
120 Este vorba, în mod evident, despre cele două triade superioare, plus Belit, după cum putem observa pe mai multe inscripţii.
121 G. Smith, „North British review", ianuarie 1870, p. 309.
122 Istoricii de astăzi oferă ca ani de domnie pentru Sargon I: 2371-2315 î. H. (n. trad.)
123 *O Veda chaldeeană*, în vol. II din *Les premières civilisations*.
124 De Vogué, *Mélanges d'archeologie orientale*, p. 51-57. A se vedea *Manuel de l'histoire ancienne de l'Orient*, ed. 3, vol. III, p. 127 şi urm., 303, 352 şi urm. În vol. II din *Lettres assyriologiques*, am demonstrat că vechea religie a Arabiei avea acelaşi caracter.
125 J. Soury, în „Revue des Deux-Mondes", 1.02. 1872.

126 *Essai de commentaire des fragments cosmogoniques de Bérose*, p. 110 şi urm.
127 Vezi *Le Déluge et l'Epopée babylonienne*, în vol. II al cărţii mele, *Premières civilisations*.
128 Cel puţin aşa a fost tradus în asiriană; dar sensul primitiv al numelui de Hur-ki pare a fi şi mai expresiv: „cel care îşi extinde acţiunea asupra pământului" sau „cel care acoperă pământul".
129 Despre aceste lucruri, vezi *Lettres assyriologiques*, vol. II, p. 164-178.

Capitolul IV

Sistemul religios al cărţilor magice din Akkad

I

După ce am studiat vechea religie din Babilon şi Chaldeea pe baza numeroaselor documente care au rezistat timpului, fie după marea reformă sacerdotală care a introdus o ierarhie stufoasă şi filosofică, fie în starea anterioară, nestructurată - ei bine, după ce am studiat toate aceste aspecte, făcând cunoştinţă cu vechile cărţi magice ale Akkadului, ne simţim imediat transportaţi în altă lume.

Nu mai avem de a face cu aceeaşi zei. Există nume care joacă un rol de prim ordin în textele magice, nume care, mai târziu, aveau să dispară complet din invocaţii şi din mitologie, nume cărora nici măcar nu le putem acorda un echivalent valabil şi cunoscut în versiunile asiriene. Zeii ale căror nume se regăsesc în Panteonul religiei publice şi oficiale, ori traducătorii asirieni i-au asimilat de bine, de rău cu personajele acestei religii, ori sunt înfăţişaţi în aceste texte cu roluri şi atribuţii cât se poate de diferite, cel puţin majoritatea dintre ei. În sfârşit, în afara Soarelui, personificările siderale, zeii atmosferei şi ai planetelor, care au un rol important în sistemul definitiv şi raţional al teologiei marilor şcoli sacerdotale, divinităţi cărora această teologie le atribuie guvernarea lumii şi conducerea evenimentelor, nu-şi mai găsesc niciun loc în incantaţiile şi imnele din culegerile de magie. Cel mult, despre aceştia vom găsi menţiuni pasagere şi cât se poate de neînsemnate, într-un foarte mic număr de formule magice, printre invocaţiile finale, de genul: „Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!”

Printr-o circumstanţă bizară pe care vom încerca s-o explicăm mai încolo, circumstanţă ce conferă un caracter particular acestor menţiuni, nu zeii siderali sunt cei invocaţi, în general, ci spiritele lor, cărora se pare că li

se acordă o existenţă distinctă. Astfel, la sfârşitul unei incantaţii împotriva ciumei (Namtar), bolilor, demonilor şi sortilegiilor de tot felul[130], putem citi următoarele: „Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!”

> Spirit al lui Mul-ge[131], domn al ţinuturilor, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Nin-gelal[132], stăpână a ţinuturilor, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Nin-dar[133], războinic atotputernic al lui Mul-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Paku[134], inteligenţă sublimă a lui Mul-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui En-zuna[135], fiu mai vârstnic al lui Mul-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Tisku[136], stăpână a armelor, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Im[137], regele a cărui impetuozitate este binefăcătoare, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirit al lui Ud[138], rege al justiţiei, aminteşte-ţi de toate acestea!
> Spirite Anunna-ge[139], zei mari, amintiţi-vă de toate acestea!

În alte invocaţii de acelaşi gen, aceste spirite ale zeilor siderali sunt amestecate cu cele ale zeilor necunoscuţi de religia publică a secolelor clasice ale Babilonului şi Ninivei, dar şi cu alte spirite, în mare parte cât se poate de elementare, ca fiind fiinţe de aceeaşi natură şi de acelaşi rang. Iată, de pildă, o enumerare de acest gen, cea mai lungă ce poate fi întâlnită în marea culegere magică, copiată din ordinul lui Asurbanipal[140]:

De febră, Spirit al cerului, aminteşte-ţi! Duh al pământului, aminteşte-ţi!
Spirite masculine şi feminine, stăpâni ai pământului, vă amintiţi de toate acestea?
Spirite masculine şi feminine, stăpâni ai stelelor, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirite masculine şi feminine, duşmani (ai răului), amintiţi-vă de toate acestea!
Spirite masculine şi feminine ale muntelui măreţ, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirite masculine şi feminine ale luminii vieţii, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirite masculine şi feminine ale regiunii inferioare, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirite domnitoare ale tatălui şi mamei lui Mul-ge, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirite feminine ale tatălui şi mamei lui Mul-ge, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirit al lui Hur-ki (zeul Lună)... , aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al lui Ud, rege şi arbitru al zeilor, aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al lui Tiskhu, cel care le porunceşte zeilor Anunna-ge, aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al Zeiţei-undă, mamă a lui Ea, aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al lui Ninuah, fiică a lui Ea (Nuah), aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al zeiţei Nin-si[141]... , aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al zeului Foc, pontif suprem pe suprafaţa pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit al lui Nin-iz-zida[142], care produci distrugeri pe suprafaţa pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Spirite ale celor şapte porţi ale lumii, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirit al celor şapte ţarcuri ale lumii, amintiţi-vă de toate acestea!
Spirit al zeului Negab, mare paznic al lumii, aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit Rus-bi-sakh[143], soţie a lui Namtar[144], aminteşte-ţi de toate acestea!
Spirit Gan-dim-kur-ku[145], fiu al Oceanului, aminteşte-ţi de toate acestea!

Aceste lungi litanii sunt, însă, foarte rare. Deocamdată ne lipseşte un criteriu precis pentru a stabili vechimea bucăţilor de diverse naturi, adunate laolaltă în marea culegere de texte magice, dar este evident faptul că există scrieri ce datează din epoci diferite, la fel ca în colecţia de texte vedice. Tot evident este faptul că făurirea acestor incantaţii, formule şi imne s-a întins pe mai multe secole, înainte de culegerea şi consemnarea lor în scris, fapt care ne duce cu gândul la o perioadă extrem de veche. Doar un studiu aprofundat, minuţios, care să facă apel la toate metodele ştiinţifice ale criticii, poate stabili în timp anumite date cronologice; dar încă nu este vremea pentru o muncă atât de laborioasă. Cu toate acestea, ne pare evident încă de acum faptul că, prin comparaţie cu simplitatea formulelor ce poartă în ele însele pecetea manifestă a unei antichităţi cât se poate de străvechi, putem afirma că formulele în care întâlnim enumeraţii cu aspect de litanie, după cum am citat un exemplu mai sus, trebuie clasificate a fi mult mai recente. Acestea reprezintă o ultimă fază a elaborării documentelor magice, o epocă în care fuziunea elementelor kuşito-semitice şi turaniene ale populaţiilor dăduse deja naştere concepţiilor religioase care au sfârşit prin a domina exclusiv în cultul exterior şi public.

Vechea religie a Spiritelor, pe care magia era bazată în exclusivitate, încă mai dăinuia în acea epocă, dar independent, fiind doctrina preoţilor-magi care continuau să compună incantaţii şi să le alăture fondului tradiţional primit de la predecesorii lor. Acest lucru însă nu-l vor mai face

mai târziu. Dar, dacă doctrina lor nu se schimbase şi încă rezista influenţelor venite din noua religie ce se contura, magii au ţinut seama de popularitatea zeilor acestei religii rivale şi le-a fost extrem de uşor să le găsească un loc în lumea nemăsurată a spiritelor, un loc pe măsura Panteonului, propriu felului lor de a înţelege lucrurile.

Poate că, la o primă vedere, asemenea ipoteze au un caracter prea îndrăzneţ, mulţi fiind tentaţi să vadă în cele afirmate mai sus doar ipoteze fără un fundament prea solid. Cu toate acestea, consider că oricine ar studia în viitor imensa culegere de texte magice descoperite de sir Henry Rawlinson ar constata fapte şi lucruri ce legitimează cele afirmate, cât şi modul de interpretare.

Putem oferi şi alte incantaţii şi formule magice din această culegere de texte, dar în special imnele ce alcătuiesc cel de-al treilea volum şi care se constituie într-un sistem religios complet ce a servit drept fundament doctrinei magice. Acest sistem este cât se poate de diferit de cel al religiei publice şi oficiale, căci se sprijină pe alte coordonate, iar cele două au fost cu siguranţă independente unul de celălalt, atât prin origine, cât şi prin dezvoltarea ulterioară. Sunt religiile a două popoare diferite, dualitate corespunzătoare celeia pe care istoria o recunoaşte astăzi în elementele constitutive ale populaţiei Chaldeei şi Babiloniei. De aceea cred că va fi posibil să stabilim faptul că textele magice, în sistematizarea lor religioasă, ne oferă credinţe ale celui mai vechi strat etnic ce a trăit pe pământurile acestui areal geografic.

Oricum ar fi stat lucrurile, în ciuda diferenţelor profunde ale celor două sisteme şi a independenţei lor, în virtutea faptului că au coexistat o bună bucată de timp, fară îndoială într-un climat de ostilitate şi opoziţie, a trebuit cu necesitate, în ciuda acestui antagonism, să se producă o influenţă reciprocă, într-o anumită doză, cum se întâmplă de altfel întotdeauna în cazuri asemănătoare.

Astfel se explică, pe de o parte, admiterea numelor zeilor care ţin de concepţiile proprii religiei rivale, nume ce sunt străine fundamentului original, şi introducerea lor în litaniile câtorva formule magice, care nu

trebuie să fi fost dintre cele mai vechi. Pe de altă parte, aşa se explică introducerea în Panteonul religiei chaldeo-babiloniene – căci astfel trebuie denumită religia care a sfârşit prin a acapara cultul public, în opoziţie cu ceea ce denumim religia akkadiană, adică cea a cărţilor magice – a anumitor personaje mitice ce aparţin esenţialmente celuilalt sistem de gândire şi care nu se regăsesc în niciun fel în cultele strâns înrudite ale Feniciei şi Siriei.

Influenţa reciprocă nu a fost însă decât puţin considerabilă. Cele două doctrine ale celei mai antice religii, păstrată de corporaţiile de preoţi magicieni, şi ai noii religii care a înlocuit-o treptat pe cea veche în ceremoniile publice, pe măsură ce sporeau elementele kuşito-semitice ale populaţiei, au rămas, după toate probabilităţile, independente şi în opoziţie, până la marea reformă sacerdotală ce poate fi denumită brahmanismul de pe malurile Eufratului şi care s-a petrecut cam cu 2000 de ani înainte de Christos, cam în epoca înscăunării primului rege Sargon.

Această reformă nu a avut ca obiect şi ca rezultat doar sistematizarea într-o ierarhie precisă a emanaţiilor zeilor din filosofia naturalistă şi a mulţimii de divinităţi adorate până atunci în diferitele oraşe. Reforma a urmărit şi absorbţia într-un acelaşi ansamblu a tuturor ramurilor şi şcolilor de ştiinţe supranaturale existente în ţinut, oricare ar fi fost originea lor, la fel cum brahmanismul a amestecat cu vechiul fond de credinţe vedice şi cu ideile proprii un mare număr de superstiţii preluate de la populaţiile prearіene ale Indiei. A fost o veritabilă operă sincretică, în care cultul akkadian al spiritelor elementare a luat loc alături de venerarea zeilor chaldeo-babilonieni, dar subordonându-se acestei religii şi văzând cum spiritele pe care le invoca au fost „exilate” în clasa inferioară a emanaţiilor, un fel de intermediari între zei şi umanitate. Atunci, cei care continuau tradiţia preoţilor magicieni ai vârstei primordiale au fost admişi în marele corp sacerdotal, la fel cum în India au fost admise printre brahmani un anumit număr de familii preoţeşti din rasa brună, anterioară arienilor. Primiţi în corpul sacerdotal, preoţii magicieni au format în sânul acestuia colegii speciale şi de ordin inferior, cele pe care Cartea lui Daniel le denumeşte *Khartumim, Hakamim* şi *Asaphim*. Culegerea lor de formule

tradiţionale şi de incantaţii, a căror elaborare şi compilare pare să fi fost încheiată în acea epocă, a fost inclusă în rândul cărţilor sacre, imprimându-i-se un caracter canonic. A devenit astfel cartea de căpătâi a acestor colegii de preoţi specializaţi în magie, la fel cum, în India, *Atharva-Veda*, contrară în multe privinţe credinţelor ariene şi chiar unei ortodoxii brahmanice riguroase, a fost acceptată printre textele sacre, ca fiind Veda proprie familiilor de preoţi denumite Goptris sau Angiras.

II

Să încercăm acum să ne facem o idee despre sistemul religios din scrierile magice ale Akkadului, bazându-ne analiza pe citate împrumutate în principal din imnele celei de a treia cărţi a culegerii, din care nu am oferit până acum decât puţine texte. Acest sistem religios nu e altul decât cel al spiritelor elementare, la fel de des întâlnit la populaţiile altaice, până în China vremurilor străvechi. Magia akkadiană se bazează pe credinţa în nenumăratele spirite personale răspândite peste tot în natură, confundate încet-încet cu obiectele pe care se credea că le însufleţesc, sau văzute separat de acestea. Avem de a face aici, cu siguranţă, cu una dintre cele mai grosiere concepţii despre supranatural şi despre puterile necunoscute care guvernează lumea, dar avem de a face, de asemenea, şi cu una dintre cele mai primitive concepţii, căci are legătură cu fetişismul, din care chiar păstrează o însemnată parte, prin această încredere oarbă în talismane şi în puterea lor misterioasă.

În concepţia oamenilor din acele vremuri, spiritele care sunt răspândite pretutindeni produc toate aceste fenomene naturale, dirijează şi însufleţesc toate fiinţele rezultate în urma creaţiei. Spiritele sunt acelea care produc binele sau răul, care stau la baza mişcărilor cereşti, ordonează succesiunea anotimpurilor, fac ca vânturile să sufle, ca ploile să cadă, produc prin acţiunea lor tot felul de fenomene atmosferice, binefăcătoare sau distrugătoare. Tot spiritele ar fi acelea care îi oferă pământului fecunditatea, fac să germineze plantele şi să apară cerealele şi fructele, sunt cauza naşterii şi conservării vieţii la fiinţele însufleţite, sau care, dimpotrivă, pot cauza

moartea şi trimite bolile. Spirite de genul acesta existau peste tot, în cerul înstelat, în şi pe pământ, sau în regiunile intermediare, adică în aer. Toate elementele naturale erau pline de spirite, aerul, focul, pământul şi apa; nimic nu exista decât prin aceste spirite, în concepţia vechilor akkadieni. Ba, mai mult, existau spirite speciale pentru fiecare element, pentru fiecare corp ceresc, pentru fiecare fiinţă sau obiect din natura înconjurătoare. Li se conferea o personalitate extrem de netă şi de determinată.

Deasupra acestui popor infinit de fiinţe superioare umanităţii, dar inferioare noţiunii pe care şi-o făceau despre zei religiile bine structurate, nu exista nicio urmă a ideii vreunui zeu suprem, a vreunui principiu primordial care să servească de legătură şi din care spiritele să acceadă la existenţă. Tocmai prin acest fapt naturalismul, la fel ca cel al popoarelor tătare şi mongole, se distinge de cel al raselor mai nobile, precum vechii arieni, la care vom regăsi întotdeauna o concepţie fundamentală a monoteismului, chiar dacă vagă şi nedeterminată, aşa cum putea să existe în acele vremuri. Această concepţie vagă şi imprecisă se situa totuşi deasupra adorării fenomenelor cosmice, personificate prin zei şi spirite.

Fiindcă în natură răul se întâlneşte peste tot alături de bine, flagelurile alături de influenţele favorabile, moartea alături de viaţă, distrugerea alături de creaţie, a existat o idee de dualism, la fel de evidentă ca în religia lui Zoroastru, care a influenţat felul în care preoţii magicieni din Akkad concepeau lumea supranaturală, dar aceştia se temeau mai degrabă de actele distrugătoare decât se aşteptau la binefaceri. Pentru ei, existau spirite bune prin esenţă şi altele rele prin natura lor. Legiunile acestor spirite antagoniste alcătuiau un vast dualism care cuprindea întreg universul şi declanşa în orice colţişor al naturii o luptă neîncetată, eternă. Spiritele rele, ca şi cele bune, erau răspândite peste tot în natură: în cer, pe pământ şi în atmosferă, se aflau unele în faţa celorlalte şi se luptau între ele cu îndârjire. Tocmai această alternanţă de triumfuri şi înfrângeri făcea ca flagelurile să succeadă binefacerilor naturii şi întrerupeau cursul normal al lucrurilor prin catastrofe subite. La fel cum fiecărui corp ceresc, fiecărui element, fenomen, obiect sau fiinţă îi era ataşat un spirit bun, exista şi unul rău, malefic, ce se ataşa

deopotrivă de acestea, căutând să-l înlocuiască, să-l submineze pe cel bun. Discordia se afla astfel pretutindeni în univers şi nimic nu era la adăpost de această luptă, reînnoită mereu, dintre bine şi rău, înţeleasă în special din punct de vedere fizic, căci aspectul moral al dualismului rămâne întotdeauna în planul secund şi aproape că nu apare în scrierile magice, nici măcar în imnele în care ar fi putut să se dezvolte cu uşurinţă. Aceste scrieri dau impresia că par să nu cunoască alt păcat decât cel de a neglija riturile de împăcare sau cel de a intra în relaţie cu spiritele rele, făcând apel la magia neagră, în loc să li se adreseze spiritelor bune prin intermediul riturilor considerate sfinte şi pioase şi prin mijlocirea magicienilor autorizaţi.

Dar tocmai pe concepţia dualistă se sprijină întreg edificiul magiei sacre, al magiei văzute ca un schimb sacru şi legitim, stabilit de riturile de origine divină, între om şi fiinţele supranaturale care-l înconjoară din toate părţile. Fiind prins în mod fatal la mijloc în această luptă veşnică dintre spiritele bune şi cele rele, omul simte în fiecare clipă consecinţele, chiar propria soartă depinzând de rezultatul acestei lupte. Tot ceea ce i se întâmplă bun este opera unui gen de spirite, iar tot ceea ce i se întâmplă rău este opera celuilalt gen de spirite. De aceea, omului îi trebuia un ajutor împotriva atacurilor spiritelor rele, contra bolilor şi flagelurilor dezlănţuite împotriva sa. Acest ajutor îl regăsea în incantaţii, în cuvintele misterioase şi atotputernice al căror secret era deţinut de preoţii-magicieni, în riturile şi în talismanele lor. Prin toate acestea, omul credea că demonii vătămători sunt alungaţi, iar spiritele favorabile pot acţiona cu eficienţă, fiind chemate în ajutorul personal. Lumea îşi făcea o idee atât de tranşantă faţă de puterea şi eficacitatea acestor formule magice, practici vrăjitoreşti sau amulete, încât aceste artefacte erau chiar privite ca întărindu-le puterea spiritelor bune în lupta lor contra demonilor, ca oferindu-le un preţios ajutor, furnizându-le arme invincibile care să le asigure victoria. Astfel, credinţa populară considera că puterea supranaturală a magicianului nu era doar un scut pentru omul de rând, ci avea menirea să oprească cele mai mari catastrofe naturale, să influenţeze cursul evenimentelor şi să intervină cu maximă eficacitate în discordia din lumea spiritelor.

Aceste trăsături fundamentale se întrevăd la fiecare pas în marea culegere de texte magice şi în formulele de aceeaşi natură, culese de alţi cercetători. Ele mi se par că reies cu claritate chiar din citatele pe care le-am oferit până acum, nemaifiind necesar să le confirmăm prin noi exemple.

Doctrina magică, dezvoltându-se în timp şi evoluând spre constituirea unui sistem pe care îl dorea riguros ştiinţific, a făcut ordine şi a stabilit o ierarhie în această mulţime de spirite în care credea. A repartizat spiritele bune în clase sau categorii paralele celor pe care le-am întâlnit deja în cazul demonilor. Din nefericire însă, indicaţiile din texte sunt şi mai puţin precise asupra distribuţiei şi rangului legiunilor de spirite favorabile, decât erau în cazul categoriilor de demoni. Putem să ne dăm seama doar de faptul că, şi în oastea binelui, ca şi în cea a răului, putem recunoaşte genii, categorii denumite *mas* şi *lamma*, şi demoni, denumiţi *utuq*. „Mas cel favorabil”, „Lamma cel favorabil” şi „Utuq cel favorabil” erau adeseori opuşi în formulele incantatorii unor „Mas cel rău”, „Lamma cel rău” sau „Utuq cel rău”. Mai avem de a face cu spiritele propriu-zise (*zi*), cât se poate de elementare, sau ataşate anumitor fiinţe şi obiecte, şi cu îngerii, mult mai independenţi, cu forme naturale bine precizate, printre care îi putem remarca pe îngerii Anunna, aproape întotdeauna tereştri, şi pe îngerii Igili, care îşi au sălaşul în ceruri.

Pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei era situat un anumit număr de zei (*an, dingir sau dimir*). Dar natura lor nu diferă în mod esenţial de alte spirite, prin numele care li se dă, ori zi, ori cel al zeilor. Sunt fiinţe de aceeaşi esenţă, care se disting doar printr-o anume trasătură, pentru că se credea că puterea lor e mai mare decât a altora şi pentru că li se atribuia un câmp de acţiune mai larg. Căci, cel puţin atât cât se întrevede, ceea ce distinge în credinţa religioasă zeul de simplul spirit era faptul că primul era mai bine localizat, era privit ca însufleţind şi stăpânind asupra unei mari părţi a lumii, sau asupra unui ansamblu de fenomene, categorii de fiinţe sau obiecte asemănătoare, care, şi ele, aveau fiecare spiritul personal.

Aceşti „zei”, aşadar, erau tot un fel de spirite din categoria fiinţelor naturale sau fenomenelor, concepuţi, dacă putem să spunem aşa, ca fiind

distincţi de spiritele individuale şi superiori acestora. În rest, personalitatea lor era determinată la fel ca cea a spiritelor inferioare şi nu găsim o legătură de substanţă între aceştia şi principiul primordial. Doi dintre cei mai mari zei, care guvernează asupra celorlalţi, Anna şi Ea, nu au titluri mai înalte decât cele de „Spirit al cerului” (Zi *anna*) şi „Spirit al pământului” (Zi *kia*). Astfel li se adresază invocaţiile cele mai solemne ale muritorilor, iar lucrul acesta caracterizează cu fermitate natura lor originară şi fundamentală.

Zeii concepuţi în acest fel par să fi fost foarte mulţi la număr. Multora dintre ei li se dă numele, în incantaţiile contra demonilor sau bolilor şi în imnele magice. Dar, pentru mulţi alţii, nu există decât menţiuni izolate şi în asemenea condiţii încât nu putem afla nimic precis despre rolul şi atribuţiile cutărui zeu, cu atât mai mult cu cât adeseori imperfecţiunea cunoştinţelor noastre despre limba akkadiană nu ne permite să explicăm numele vreunui zeu, care are întotdeauna o semnificaţie. Ca să nu mai vorbim despre faptul că, referitor la numele vreunui zeu sau altul, traducătorul asirian l-a copiat pur şi simplu, fără a încerca să-l asimileze cu cel al unui zeu din propriul Panteon, în mod evident mult mai bogat în personaje divine. Ce înseamnă de fapt zeul Zi, zeul Nin-zi-zida, „domnul arborelui cel bun” sau „al copacului mâinii drepte”; zeiţa Ninka-si, „doamna cu faţa cornută”; zeul Nin-akha-quddu, şi încă multe alte divinităţi, ale căror nume apar pe ici, pe colo, în textele magice? Doar noi texte ce urmează a fi descoperite şi descifrate ne vor lămuri. Poate că unele dintre aceste apelative nu sunt decât atribute ale personajelor divine pe care noi le cunoaştem mai bine sub alte denumiri.

Dacă nu suntem încă în stare să definim cu precizie caracterul şi rosturile unei părţi a zeilor, această incertitudine este valabilă doar pentru personificările divine de rang secund. Dimpotrivă, informaţiile abundă asupra principalilor zei, datorită modului în care aceştia figurează în incantaţii şi mai ales în imnele ce le sunt adresate. Încă de pe acum putem să-i categorisim într-un mod complet, ceea ce vom şi încerca să facem.

Înainte de aceasta, însă, trebuie să aruncăm o privire asupra concepţiei specifice despre lume în care zeii erau integraţi. Diodor din Sicilia (II, 31)

ne spune:

> Chaldeenii au o părere cât se poate de specială asupra formei pământului; ei cred că acesta are forma unei bărci răsturnate şi că este scobit pe dinăuntru.

Această credinţă s-a păstrat până în ultimele zile ale şcolilor sacerdotale chaldeene, astronomii lor îndrăgeau această perspectivă şi se părea că - tot Diodor ne relatează faptul - încercau să o justifice prin argumente ştiinţifice. Dar această idee avea rădăcini mult mai vechi în timp, era o moştenire a concepţiilor din perioada akkadiană. Chiar dacă nu am lua această concepţie drept jalon, ceea ce ne spun textele magice despre forma şi transformările universului ar fi lucruri de neînţeles, cum la fel de confuză rămâne repartizarea diferitelor colţuri ale universului sub stăpânirea diverşilor zei.

Să ne imaginăm deci o barcă răsturnată, dar nu o barcă de formă obişnuită, ci un soi de skif, o barcă rotundă, care, încă şi în zilele noastre, sub numele de *kufa*, mai poate fi întâlnită în lagunele Tigrului sau Eufratului de jos. Există şi sculpturi pe pereţii palatelor din Asiria ce ne oferă imaginea acestor bărci rotunde, *kufa*. Aceasta era deci reprezentarea pământului în viziunea autorilor formulelor magice din Akkad, ca şi pentru astrologii chaldeeni de mai târziu. Suprafaţa superioară convexă constituia ceea ce denumim de obicei pământul (*ki*), pământul locuit sau suprafaţa terestră (*ki-a*), desemnată şi prin expresia colectivă a „ţinuturilor” (*kalama*). Concavitatea inferioară era abisul terestru (*ge*), locul în care sălăşluiau geniile pământului, unde se afla de altfel şi tărâmul morţilor (*kur-nu-de, arali*). Punctul central era nadirul (*ur*), fundamentul oricărui edificiu din lume, şi în această regiune tenebroasă îşi împlinea soarele călătoria sa nocturnă.

Deasupra pământului se întindea, „ca o cuver-tură”[146], cerul (*anna*), împodobit cu stelele sale fixe (*mul*), învârtindu-se în jurul muntelui Orientului (*kharsak kurra*), coloană care unea cerul cu pământul şi servea drept ax bolţii cereşti. Punctul culminant al cerului, zenitul (*paku*), nu era altceva decât acest ax sau pol, căci se afla imediat deasupra ţării Akkadului, fiind privit ca centrul pământului, iar muntele pe vârful căruia pivota cerul cu stelele lui fixe era situat în nord-estul ţării. Astrologia chaldeeană a admis mai târziu un cer sferic ce înfăşura complet pământul, dar se pare că, în unele expresii specifice, cel puţin în epoca scrierii celor mai multe texte magice, ei îşi reprezentau bolta cerească asemeni unei calote semisferice, ale cărei margini inferioare se sprijineau pe extremităţile pământului, dincolo de marele bazin sau rezervor al apelor (*zuab*), ce înconjurau din toate părţile suprafaţa continentală, precum Oceanul lui Homer. Îi vom spune şi noi Ocean, în loc de rezervor al apelor (*zuab* sau asirianul *apsu*), păstrând însă denumirea de abis, care desemnează cavitatea subterană sau *ge*.

Mişcările periodice ale planetelor (*lubat*[147]), pe care numele akkadian le asimilează animalelor înzestrate cu viaţă, se petrec dedesubtul cerului şi stelelor fixe. Mai târziu, astrologii le-au atribuit şapte sfere concentrice şi succesive, deasupra cărora se întindea bolta cerească, dar nu regăsim nimic asemănător în textele magice. Între pământ şi cer exista zona în care se produceau fenomenele atmosferice, locul în care suflau vânturile (*im*) şi făceau ravagii furtunile (*im-kab*), pe unde circulau norii (*im-dir*), care, fiind străfulgeraţi de fulgerele (*amaktu*) planetei, lăsau loc ploii (*a-an*) să se scurgă, prin picături de apă (*ganul*).

Există deci trei zone ale universului: cerul; suprafaţa terestră cu atmosfera; abisul inferior. De aceste trei zone răspund cei trei zeu supremi – Anna, Ea şi Mul-ge – care le şi guvernează. Mai apoi, aceştia au fost asimilaţi cu zeii din triada supremă a religiei chaldeo-babiloniene – Anu, Nuah şi Bel – numele acestora din urmă devenind denumirile akkadiene ale zeilor din această triadă. Dar, în realitate, mai puţin în cazul lui Ea, în

textele magice, concepţia primitivă era profund diferită de cea a zeilor din religia posterioară, cu care au fost identificaţi.

În textele colecţiei magice care au supravieţuit timpului, încă nu există vreun imn special adresat zeului Anna, dar el este cel invocat, în formulele sacramentale ale tuturor incantaţiilor, sub numele de Spiritul cerului (*Zi anna*). După cum indică şi numele, acesta nu se deosebea de cerul material, fizic; este deopotrivă acest cer, la fel cum este şi sufletul lui. Anna este, poate, dintre toate spiritele supranaturale, cel care se identifică cel mai tare cu obiectul de care este ataşat. Anna, în cele mai vechi texte magice akkadiene, este cât se poate de asemănător cu Tian al Chinei primitive. Dar, în cea mai antică religie a Chinei, Tian, „cerul”, este de asemenea şi Chang-ti, „stăpânul suprem”; el sălăşluieşte deasupra spiritelor naturii, în calitate de stăpân suveran şi prim principiu, încoronând edificiul cultului spiritelor printr-o noţiune esenţial monoteistă. Probabil că aşa au stat lucrurile la începuturi şi în cazul poporului din Akkad, lucru sugerat de două indicii: mai întâi, în limba akkadiană, unul din două cuvinte care exprimă noţiunea absolută de divinitate, *an* (cu emfaticul *anna*), este acelaşi cuvânt care înseamnă „cer”; în al doilea rând, hieroglifa antică a semnului care, în scriitura cuneiformă a akkadienilor, redă ideea de „zeu” este imaginea unei stele. Această noţiune a trebuit cu necesitate să existe şi să stea la originea numelui şi, dacă reapare în religia chaldeo-babiloniană, ea este deja complet pecetluită în textele care alcătuiesc culegerea de magie. Anna nu le este cu nimic superior celorlalţi doi mari zei din celelalte zone ale universului şi nici nu le este acestora principiul primordial de unde să fi emanat.

Numele de Ea înseamnă „locuinţă” (ê, êa, casă); acest nume este asociat deci zonei care servea drept locuinţă oamenilor şi fiinţelor însufleţite, în epoca în care zeul a fost mai întâi înţeles ca o entitate ce se confundă cu partea de univers pe care o stăpâneşte. Dar, faţă de ceea ce s-a întâmplat cu zeul Anna, noţiunea de „zeul Ea” s-a detaşat mai apoi de obiectul material precis. El este stăpânul suprafeţei terestre (*mul-ki*), iar acest titlu devine pentru el un al doilea nume, folosit la fel de frecvent ca şi cel de Ea. El este deci cel care, în formulele sacramentale ale incantaţiilor,

este invocat drept Spiritul pământului, sau, ca să fim mai preciși, Spiritul suprafeței terestre (*Zi ki-a*). Ea este în același timp stăpânul regiunii atmosferice. Este spiritul acestei părți a universului, sufletul care însuflețește totul, care pătrunde peste tot, care face să trăiască și să se miște tot ceea ce există.

Akkadienii – și această idee le-a fost transmisă chaldeo-babilonienilor din epocile mai recente – considerau elementul umed ca fiind vehiculul întregii vieți, izvorul oricărei zămisliri; ei vedeau, de altfel, acest element circulând peste tot în spațiul ce cuprindea suprafața terestră și atmosfera. Ea, care reprezenta sufletul și spiritul acestei zone, era deci pentru akkadieni intim asociat cu elementul umed. În special, era considerat regele apelor, venerate în realitatea lor materială, iar spiritele care prezidau fiecare dintre aceste ape erau considerate ca fiind copiii zeului. Nu i se atribuia vreun tată, dar, fiindcă se auto-zămislea veșnic, în sânul acestui element umid, se spunea uneori[148] că a fost născut dintr-o zeiță Ria, al cărei nume înseamnă „undă", sau, mai exact, „fluid" (*ria* înseamnă *a curge*). Reședința obișnuită a zeului era în marele rezervor de ape (*zuab*) care, după cum am mai spus, înconjura pământul. De aici nu a mai fost decât un pas în a-l reprezenta sub forma previzibilă a unui zeu-pește, iar acest pas a fost făcut, căci unul dintre titlurile cel mai des întâlnite era „Marele pește al Oceanului" (*gal khanna zuab*) sau „Peștele sublim" (*khan makh*).

În calitate de spirit al lumii locuite, de suflet care dirija toate fenomenele, Ea era considerat a fi depozitarul tuturor științelor. Întrezărim aici felul în care s-au înlățuit ideile ce au condus la această noțiune bizară că zeul-savant este un zeu ihtiomorf. Devenită o noțiune simbolică generală și aplicându-se de aici încolo în afara cazului special care a produs-o, ea a fost preluată de religia chaldeo-babiloniană posterioară și aplicată propriilor concepții, care erau totuși de origine cât se poate de diferită. Așa se face că, atunci când tradiția mitologică a dorit să-l înfățișeze pe zeul Anu în calitate de mare legislator, care stabilește primilor oameni fundamentele religiei și ale organizării sociale, ea l-a reprezentat și pe el în acea postură specială, inedită, adică sub forma unui pește.

În calitate de suflet al părţii de lume locuite de fiinţele însufleţite, al „locuinţelor” prin excelenţă, Ea era zeul care veghea la liniştea casei, care apăra sălaşurile oamenilor contra distrugerilor venite neîncetat din partea spiritelor rele. În calitate de zeu depozitar al ştiinţelor, Ea cunoştea toate şiretlicurile demonilor, ştiind astfel să le dejoace planurile. El singur deţinea secretele magice cu ajutorul cărora putea să învingă şi să alunge demonii. De aici şi importanţa sa covârşitoare în magia invocatoare, al cărei mare zeu este. De altfel, citatele pe care le-am oferit mai înainte subliniază din plin caracterul său de zeu suprem protector al oamenilor, cât şi natura luptei produse de antagonismul dintre bine şi rău. Zeul Ea are deci atributul unui *deus averruncus,* adică cel care anulează şi alungă influenţele funeste, fiind autorul unei acţiuni teurgice. Pe lângă el îşi căutau muritorii de rând ultimul ajutor, el era ultima lor speranţă, atunci când niciun cuvânt magic, niciun ritual sau talisman, nici măcar intervenţia altui zeu nu puteau birui puterea demonilor.

În timp ce textele magice nu menţionează deloc vreo soţie a lui Anna, ele îi alocă zeului Ea o tovarăşă de viaţă, denumită Damkina sau Davkina. Conform chiar propriului nume, pe care nu-l putem traduce cu precizie decât în limba latină, *uxor ex terra* (*dam-kina*), ea părea a fi la origine o personificare a suprafeţei pământului, pe care zeul o stăpâneşte şi o fecundează. Tocmai din această însoţire a lui Ea cu Davkina se nasc apele care curg pe suprafaţa pământului[149].

Ea este singurul zeu din antica mitologie akkadiană pe care religia învingătoare l-a adoptat fără a-i modifica în vreun fel trăsăturile, împreună cu tovarăşa sa de viaţă, Davkina, care nu a primit niciodată vreo denumire semitică şi şi-a păstrat, chiar la Ninive, numele ei akkadian. De asemenea, Ea rămâne singurul zeu al chaldeo-babilonienilor care nu îşi are omolog sau pereche în Siria şi Fenicia. Pur şi simplu i s-a tradus numele în limba asiriană semitică, sub forma Nuah, care vine din rădăcina *navah*, ce înseamnă „a rămâne, a locui”. Continuându-şi rolul de protector şi de salvator, el este cel care, în povestirea babiloniană a Potopului, îl salvează pe Sisithrus şi îi pilotează corabia prin mijlocul cataclismului.

Şi, cu siguranţă că nu este o coincidenţă faptul că Biblia, la capitolul despre Potop, printr-o naraţiune extrem de apropiată de varianta babiloniană, îi conferă patriarhului salvator un nume aproape asemănător cu cel pe care i l-au dat chaldeenii zeului mântuitor, Nuah (Noe), provenit din rădăcina înrudită *navahh*, „a se odihni, a locui”, după cum ne spune versiunea din Septanta, versetul 29 din capitolul V al Genezei. Astfel putem înţelege astăzi cum tradiţia evreiască a amestecat întotdeauna numele lui Noe cu cel al zeului chaldeo-asirian Nisroch – una dintre denumirile lui Nuah – într-o manieră inexplicabilă până în prezent. „Nisroch, spune celebrul rabin Raschi[150], este o scândură din arca lui Noe”. Astfel, ne putem da seama de modul în care s-a făurit legenda populară ce-l făcea să spună pe Berosus[151] următoarele cuvinte, după ce a povestit cum s-a oprit vasul lui Sisithrus pe un munte înalt:

> O parte din această corabie mai există şi astăzi în munţii Gordieni, în ţinutul Armeniei, iar pelerinii aduc uneori smoala pe care au râcâit-o de pe resturile corăbiei, slujindu-se de ea pentru a alunga influenţa spiritelor vătămătoare.

Legenda nu a făcut decât să transfere corăbiei lui Sisithrus, din care li se arătau credincioşilor pretinsele relicve, ideile ce se refereau iniţial la vasul simbolic pe care zeul Ea sau Nuah se urcau pentru a traversa regatul lor plin de umezeală. Unul dintre imnele din această culegere de texte magice, extrem de greu de înţeles, căci nu avem decât textul akkadian, fără versiunea asiriană, şi este plin de termeni tehnici intraductibili, se referă în întregime la această corabie a lui Ea, pe care se află „de şapte ori câte şapte lei ai deşertului”, în care navighează „Ea, care hotărăşte destinele, împreună cu Davkina, ale cărei cuvinte însufleţesc, cu Silik-mulu-khi, care profeţeşte de bine, cu Mun-abge[152], cel care-l povăţuieşte pe stăpânul pământului, şi cu Nin-gar[153], marele cârmaci al cerului.” Acest imn enumără toate părţile

corăbiei, indică semnificaţiile invocatoare şi se încheie cu următoarea dorinţă:

> Fie ca barca dinaintea ta să navigheze pe canale! – Ca barca din spatele tău să navigheze pe suprafaţa (apelor)! – Cu tine, a cărui bucurie a inimii se vădeşte a fi în toată plinătatea ei!

Un alt imn[154] celebrează în termeni pompoşi „Marea armată glorioasă a regalităţii” lui Ea, „rege al Oceanului”, „armata pe care o ridică pentru întărirea regalităţii sale”, cât şi „arcul sublim şi lancea” cârmaciului corăbiei sale, care este denumit, cu o variantă a numelui, Nin-si-gar. Se invocă ajutorul armelor sau oştilor atotputernice şi există de asemenea o lungă enumerare a tuturor pietrelor preţioase ce împodobeau această oaste sau arme.

În concluzie, zeul Ea era reprezentat ca un războinic gata să-i învingă pe demoni, atunci când străbătea pe corabia sa apele din marele bazin ce înconjura pământul, stând de pază împrejurul Terrei. Fără îndoială că, în gura zeului Ea, văzut sub acest aspect războinic, era pus ditirambul[155] plin de mândrie, atât de curios prin numeroasele sale aluzii mitologice, prin care un zeu celebrează puterea armelor sale şi, în particular, a discului său cu cincizeci de ţepuşe şi cu şapte raze concentrice, similar acelui *chakra* al eroilor indieni şi „Paloşului de foc” cu care Geneza îi înarma pe heruvimii ce păzeau porţile paradisului terestru[156].

> În faţa groazei imense pe care o răspândesc, la fel ca cea a zeului Anna, cine îndrăzneşte să ţină capul ridicat?
> Eu sunt stăpânul. Munţii crestaţi ai pământului tremură cu putere, din vârf până la poale.

Eu ţin în mâinile mele muntele de alabastru, muntele de lapislazuli şi muntele de marmură.
Spirit divin..., precum o pasăre de pradă care se năpusteşte asupra păsărelelor, – în munţi, prin viteaza-mi vigilenţă, eu decid soarta bătăliei.
În mâna mea dreaptă ţin discul de foc; – în mâna mea stângă ţin discul ucigaş.
Soarele cu cincizeci de feţe, arma supremă a divinităţii mele, eu o deţin.
Viteazul care sfarmă munţii, soarele pe care nu-l poţi abate, în mâinile mea sunt.
Arma uriaşă care, asemeni paloşului, sfârtecă cadavrele luptătorilor, în mâinile mele se află.
Cea care sfarmă munţii, arma ucigaşă a zeului Anna, în mâinile mele se află.
Cel care apleacă munţii, peştele cu şapte înotătoare, în stăpânirea mea se află.
Spada înflăcărată a bătăliei, care distruge ţinutul ce se răzvrăteşte, în mâinile mele se află.
Uriaşul paloş care spulberă armata celor viteji, paloşul divinităţii mele, în mâinile mele se află.
Cea de care nici piatra munţilor nu scapă, care este ţinută de bărbaţii puternici în bătălii, în mâinile mele se află.
Bucuria eroilor, lancea care înseamnă puterea în bătălie, în mâinile mele se află.
Plasa care-i prinde pe oameni şi arcul cu fulgere, în mâinile mele se află.
Ciomagul care zdrobeşte casele din ţinuturile răzvrătite şi scutul bătăliei, în mâinile mele se află.
Fulgerul războiului, arma cu cincizeci de ţepuşe, în mâinile mele se află.

Asemănător uriaşului şarpe cu şapte capete, ... cel cu şapte capete, în mâinile mele se află.
Asemănător şarpelui care spulberă valurile mării, [atacând] duşmanul în faţă, – devastator în miezul bătăliilor, întinzându-şi puterea în cer şi pe pământ, arma cu şapte capete, în mâinile mele se află.
Cel care-şi arată strălucirea precum lumina zilei, zeul arzător al orientului, în mâinile mele se află.
Creator al cerului şi pământului, zeul Foc, al cărui braţ nu are asemănare, în mâinile mele se află.
Arma care-şi împânzeşte spaimele asupra ţării, – care se află puternică în mâna mea dreaptă, proiectilul de aur şi de marmură... – care îi dau întreaga putere zeului ce răspunde de viaţă, prin miracolele sale, în mâinile mele se află.
Arma care, precum... luptă contra ţinutului răzvrătit, arma cu cincizeci de ţepuşe, în mâinile mele se află.

Dar dacă zeul Ea, chiar dacă i s-a tradus numele în Nuah, a trecut în mitologia chaldeo-babiloniană fără să i se fi schimbat rolul şi natura, în schimb Mul-ge, cel din textele mitologice, nu seamănă deloc cu Bel demiurgul, de care a fost apropiat mai târziu, pentru a i se găsi un echivalent în noua religie. Asimilarea s-a făcut însă mai judicios între soţia sa Nin-ge şi Belit, atunci când aceasta din urmă este înţeleasă prin aspectul chtonian. De altfel, Mul-ge şi Nin-ge sunt, după cum numele o arată, Stăpânul şi Stăpâna abisului inferior şi ai măruntaielor terestre. Ei nu erau cunoscuţi altfel în textele formulelor magice akkadiene. Când înţeles ca un al doilea nume a zeiţei Nin-ge, când ca denumire a unei zeiţe distincte, numele de Nin-ki-gal, „Marea stăpână a pământului”, este identificat în listele bilingve ale zeilor cu semitica Allat, regina infernului în religia chaldeo-babiloniană. Această denumire de Nin-ku-gal caracterizează o personificare a pământului în integralitatea sa, cu toată masa lui, în timp ce Damkina era la

origine doar o personificare a suprafeţei Terrei. În rest, Mul-ge şi Nin-ge erau stăpânii masei terestre, dar posesia întregului pământ era uneori văzută ca fiind partea de suprafaţă, întinderea, ei fiind denumiţi „Stăpânul” sau „Domnul”, iar ea, „Doamna ţinuturilor”. Din acest punct de vedere, graniţa imperiului zeului Ea şi a lui Mul-ge nu era bine definită.

După cum am spus mai înainte, locul în care coborau morţii se afla în abisul inferior (*ge*), stăpânit de zeul Mul-ge. Aceest lăcaş se numea Tărâmul încremenit (*kur-nu-de*), Mormântul (arali) sau, prin extensie eufemistică, Templul (*e-kur*), care înlocuia uneori expresia mult mai directă de Templu al morţilor (*e-kur-bat*, ce avea ca sinonim cuvântul *arali*). În vremea scrierii epopeii chaldeo-babiloniene, povestea coborârii zeiţei Iştar în infern descrie Tărâmul încremenit (în asiriană *mat-la-nakir*) în culori sumbre, la fel ca în literatura ebraică, atunci când vorbeşte despre *sheol* (tărâmul morţilor):

> Spre Tărâmul Încremenit, ţinutul [de unde nu se mai întoarce nimeni]. – Iştar, fiica lui Sin, şi-a aplecat urechea; ea, fiica lui Sin, a ciulit urechea. – . . .– spre lăcaşul în care intri fără ca să mai ieşi, – spre drumul pe care-l cobori fără ca să mai urci, – spre lăcaşul în care se intră ca într-o închisoare, – locul în care nu găseşti decât ţărână ca să-ţi ostoieşti foamea, decât noroi ca să te hrăneşti, – unde nimeni nu poate vedea lumina şi toţi zac în întuneric, – unde umbrele, ca păsările, [umplu] bolta.

Şi în textele magice akkadiene infernul este zugrăvit la fel de sumbru. Un imn din care, din nefericire, lipseşte sfârşitul propoziţiilor, ceea ce face imposibilă o traducere îngrijită, caracterizează acest sălaş al morţilor denumindu-l „Templul, locul în care nu există sentimente... abisul interior (*gi-de*), locul în care nu există binecuvântare... Mormântul, locul în care nu vedem... Templul cel de temut...”, tărâm peste care „domneşte Nin-ge care stă pe înalt altar”, cât şi soţul ei, Mul-ge.

Alt aspect care ţine de acest tărâm infernal, ce reiese atât din textele mitologice chaldeo-babiloniene, cât şi din cele magice ale epocii akkadiene, se referă la faptul că nu există referiri la eventuale recompense sau pedepse. Tristeţea din Tărâmul încremenit pare a fi aceeaşi pentru toţi oamenii, indiferent care a fost conduita lor în viaţa pământeană. Singurele recompense despre care se aminteşte, în cazul celor pioşi şi virtuoşi, sunt cele acordate pe pământ, în viaţa de aici. Cu toate acestea, epopeea coborârii zeiţei Iştar în infern situează undeva în fundul Tărâmului încremenit locul în care se află izvorul apelor vieţii, păzite cu străşnicie de puterile infernale. Doar prin porunca zeilor cereşti se poate acorda cuiva accesul, iar cel care a băut apă din acest izvor se reîntoarce viu către lumină. Se pare că o asemenea idee exista deja atunci când s-a elaborat concepţia despre infern, în epoca scrierii textelor magice, căci descoperim un imn închinat mediatorului Silik-mulu-khi[157] ce îi atribuie acestuia puterea „de a readuce pe morţi la viaţă”. Nu cunoaştem însă în ce condiţii avea loc această înviere; se prea poate să fi fost admisă doar pentru a justifica pretenţia preoţilor magi de a face minuni, cu ajutorul incantaţiilor. Trebuie însă remarcat faptul că Diogene Laertius (*Din viaţa filosofilor*) atribuia în mod formal şcolilor filosofice din Chaldeea credinţa într-o înviere finală, după care oamenii urmau să devină nemuritori. Este însă ultima etapă de dezvoltare a acestei idei, al cărei fundament îşi are originea în textele mitologice.

În povestea aventurilor zeiţei Iştar în infern, Tărâmul încremenit este împărţit în şapte cercuri, ca şi în Infernul lui Dante mai târziu, după modelul celor şapte sfere planetare. Acesta este rezultatul influenţelor doctrinelor astrologice asupra religiei şi nu se remarcă nimic asemănător în informaţiile străvechi pe care le avem din cărţile magice. Se vorbeşte totuşi acolo de „şapte porţi şi şapte închizători ale lumii”[158], porţi care par să fi fost cele care duceau de la suprafaţa pământului către regiunile inferioare, dar care erau mai degrabă imaginate ca răspândite în jurul circumferinţei terestre. Oricum ar fi stat lucrurile, intrarea principală a infernului, cea la care stătea zeul Negab, „marele paznic al lumii”[159], era dispusă la vest, lângă marele

munte care era opusul „muntelui Orientului”, care se află mai precis către nord-est, considerat a fi leagănul spiţei omeneşti, „tată al ţinuturilor”, pol al revoluţiilor cereşti, tărâm în care mitologia babiloniană situa locul de întrunire al zeilor. Muntele Occidentului, adică cel de la vest, locul în care se culca soarele, era un ţinut funebru prin excelenţă; aici s-a născut de faptul mitul zeului Mul-ge. Un fragment dintr-un imn[160] vorbeşte despre toate acestea:

> Marele munte al lui Mul-ge a cărui creastă atinge cerul, – rezervorul sublim de ape [îi scaldă] poalele; – între ţinuturi [el, muntele] este ca un bivol atotputernic ce se odihneşte; – cornul, ca o rază de soare, străluceşte, – ca steaua cerului care anunţă ziua[161], completându-şi strălucirea.

Intrarea în infern se afla deci în apropierea acestui munte din vest, dar dincolo de marele rezervor de ape, sau Oceanul. Cel puţin aceasta era credinţa oamenilor în vremea în care a fost compus poemul despre coborârea zeiţei Iştar în infern, căci, atunci când zeiţa îl cheamă pe uşierul sumbrului lăcaş, îi spune acestuia: „Paznic al apelor, deschide poarta”, iar când acesta o vesteşte pe Allat despre cererea zeiţei Iştar, care era dornică să intre în infern, el se exprimă în aceşti termeni:

> Aceste ape, sora ta Iştar vrea [să le străbată, să treacă peste ele]; ea vrea să aibă revelaţia marilor cercuri.

Această situaţie o vom regăsi într-unul dintre cele mai curioase şi mai stranii fragmente din cea de a treia carte a colecţiei de scrieri magice[162]. Acest fragment care, din nefericire, ne-a parvenit foarte deteriorat, şi căruia

îi lipsesc începutul şi sfârşitul, conţine o serie de invocaţii ce ne amintesc de cele din *Ritul funerar* egiptean şi care se referă la toate etapele sau fazele unei coborâri în infern. Erau oare acestea folosite într-un fel de liturgie funebră sau în ritualuri de invocaţie? Nu am şti să răspundem, dar asta nu înseamnă că informaţiile conţinute aici sunt mai puţin preţioase. Este vorba mai întâi de „şapte zei, fii ai Stăpânului infernului”[163] şi de „doisprezece zei de bronz aflaţi în interiorul incintei de bronz, susţinând această incintă de bronz.” Invocaţia care urma după aceea îi era adresată unui taur situat „la dreapta incintei de bronz, înspre intrarea care duce spre rezervorul apelor”, căci chaldeenii îşi reprezentau poarta infernului străjuită de tauri cu faţă umană, la fel cum se întâmpla şi cu taurii amplasaţi la porţile palatelor, cu singura diferenţă că aceştia din urmă erau consideraţi a fi genii însufleţite:

> O, mare taur, taur măreţ, care străjui la porţi înalte, – care dai voie înăuntru, care deschizi larg canalele, – care eşti temeiul zeului Serakh, cel care seamănă câmpurile[164], – mâinile mele ridicate au înfăptuit sacrificiul cerut, în faţa ta.

Taurul din stânga, de la aceeaşi poartă, era invocat la rândul său:

> Tu eşti taurul zămislit de zeul Zi; – tu străjui ţinutul Mormântului (ki-gina) unde sălăşluiesc morţii; – acolo, pentru veşnicie, zeul Nin-iz-zida te-a pus de pază. – Marile porţi, incintele, barierele, uşile, – ... care fac hotarul dintre cer şi pământ, – ... el să le păzească!

Se mai evocă de asemenea „interiorul incintei de bronz” şi muntele care domină intrarea, căruia preotul invocator i se adresa ca unui zeu personal şi activ:

> O, tu, care ţii umbră, stăpânule care îţi alungeşti umbra peste ţări, – mare munte, tată al zeului Mul-ge, care îţi alungeşti umbra peste ţări, – păstor care hotărăşti destinele, care îţi alungeşti umbra peste ţări, –...

Odată ce poarta este trecută definitiv, rugăminţile celui care a pătruns îi sunt acum adresate zeului Mul-ge. Ele încep astfel:

> Păstor adevărat, păstor [sublim]. – Mul-ge, păstor [adevărat], – domn al tuturor ţinuturilor, păstor [adevărat], – domn al tuturor îngerilor, păstor [adevărat]!

În continuare, calificativele zeului nu se mai pot distinge pe tăbliţa prea deteriorată; textul rămâne lacunar până la dorinţa finală:

> Condu-mi mâna, [întăreşte-mi] mâna, – călăuzeşte-mi mâna, [dirijează-mi] paşii, – îndreaptă această invocaţie, [fă ca ea] să aibă sorţi de izbândă.

Alături de Mul-ge, în aceeaşi rugăminte, erau invocaţi diferiţi zei: Ea, regele oceanului; Silik-mulu-khi; Im, cel care inundă; Ud, stăpânul vigilent; în sfârşit, Dunpauddu, personificarea planetei Mercur, desemnată prin numele ei sideral, în loc să fie prin denumirea zeului pe care religia chaldeo-babiloniană îl considera personificarea acestei planete. În ciuda a ceea ce această ultimă particularitate are original, mi se pare evident faptul

că textul din care am tradus principalele pasaje trebuie să aparţină, după numeroasele sale aluzii mitologice lipsite de simplitatea incantaţiilor primitive, unei epoci recente, în raport cu alte texte din culegerea de magie. Dar informaţiile pe care le cuprinde sunt, fără îndoială, o dezvoltare a ideilor ce existau în vremurile primordiale.

Demonii şi spiritele bolilor „ieşeau din infern”[165], fiind socotite „creaturi ale zeiţei Arali”.[166] Unul dintre cele mai temute spirite malefice era Namtar, adică ciuma personificată, ce era caracterizat drept „fiul preferat al lui Mul-ge, născut de Nin-ki-gal”.[167] Iată deci un zeu care nu aparţine în mod esenţial principiului răului, pe care îl întâlnim adeseori invocat pentru cauze favorabile, care este tatăl unuia dintre cei mai distrugători demoni, care are o mare importanţă în rândul celorlalţi demoni. Să mai adăugăm faptul că „soţia lui Namtar” este invocată drept un spirit bun[168], iar această calitate reiese chiar din numele său, Rus-bi-sakh, adică „şocul [sperietura] ei este de bun augur, fiind propice”. Lucrul acesta face să dispară orice aspect moral în dualismul religiei cărţilor magice akkadiene. Spiritele bune şi cele rele nu aparţineau unor principii diferite, ci puteau să se zămislească reciproc şi să se însoţească între ele. Dacă unele spirite erau bune şi altele rele, lucrul acesta se întâmpla din cauza unei fatalităţi oarbe, iar lupta lor veşnică, mai mult aparentă decât reală, nu era altceva decât lupta interioară a elementelor naturale, condiţie necesară menţinerii şi propagării vieţii în univers.

Astfel, ca un fel de consecinţă logică a acestui punct de vedere, nu numai demonii erau situaţi în imperiul întunericului al zeului Mul-ge; printre spiritele protectoare găsim menţionate „spiritele masculine şi feminine, stăpâne ale regiunii infernale”.[169] Surprinzător este faptul că se naşte din stăpânul infernului, în acelaşi timp cu Namtar, ciuma, şi unul dintre zeii războinici a cărui misiune specială este de a-i combate pe demoni, pe monştri şi flagelurile lor, ca un adevărat Hercule. Vorbim despre Nin-dar, care a fost apoi asimilat cu zeul Adar al chaldeo-babilonienilor şi căruia i-a furnizat o mare parte din trăsăturile caracteristice fizionomiei originare acestui zeu, în noua religie.

Nin-dar este Soarele nopţii, soarele ascuns în lumea inferioară jumătate de vreme din drumul său. Luminos prin esenţa sa, chiar dacă mergător prin tenebrele nopţii, el se luptă cu întunericul ce-l înconjoară şi asupra căruia va ieşi învingător, odată cu răsăritul. Tocmai pentru acest fapt este considerat zeul războinic prin excelenţă. Fiind un regulator al timpului şi ceasurilor în drumul său prin infern, el are influenţă asupra vieţii şi a mişcărilor produse în întreaga natură; de asemenea, precum Ud, soarele diurn, este considerat ca un arbitru, ca un judecător şi un personaj ce reglementează destinele oamenilor. Deţinem un mare imn magic închinat lui Nin-dar[170] care, din când în când, ne oferă ca un refren următoarea invocaţie: „Nin-dar, domnul, fiul lui Mul-ge, măsoară şi judecă”, sau: „Nin-dar, domnul, fiul lui Mul-ge, decide destinul oamenilor.” Imnul, care are trăsături extrem de epice, este axat pe atribuţiile şi pe faptele zeului. Este vorba acolo şi despre intrarea în posesia unor pietre preţioase cărora li se atribuia o valoare simbolică. Antichitatea a atribuit întotdeauna Chaldeei originea credinţelor superstiţioase în valoarea talismanică a pietrelor preţioase. Pliniu (*Istoria naturală*, XXXVI, 10) semnalează o carte cu acest subiect, aparţinând unui anume Zachalias din Babilon, dedicată regelui Mithridate. Era vorba în mod evident despre una dintre scrierile literaturii greco-babiloniene, literatură ce a luat amploare în secolele apropiate erei creştine şi care se afla cu adevăratele doctrine chaldeene în aceeaşi relaţie pe care literatura greacă a Cărţilor hermetice o avea cu doctrinele vechiului Egipt.

Lui Nin-dar, în imnul despre care vorbim, i se spun următoarele cuvinte – „Tu eşti arama solidă (strălucitoare) ca fulgerul” – şi i se atribuie suveranitatea ţării Makkan, adică peninsula Sinai, celebră prin minele sale de cupru, pe care egiptenii le exploatau din epoca celei de a patra dinastii. Astfel, soarele din emisfera inferioară era considerat de asemenea şi zeul comorilor metalice ascunse, care nu aşteptau, ca şi el de altfel, decât clipa prielnică de a ieşi din pământ pentru a străluci ca fulgerul. Lucrul acesta ne introduce într-o categorie specială de idei extrem de caracteristică populaţiilor turaniene, şi anume adoraţia spiritelor care, în sânul

pământului, sunt paznice ale unor comori, un fel de zei ai metalurgiei. După cum s-a remarcat cu justeţe,

> există popoare care îi venerează pe zeii adâncurilor, aflaţi într-o relaţie cu fecunditatea solului, cu produsele agricole, ca în cazul neamurilor pelasgice etc. Dar există şi alte popoare, cum ar fi cele finice, turce, mongole, tunguse, care îi adoră pe aceşti zei dintr-un punct de vedere diferit, întrucât aduc un omagiu splendorilor metalurgiei, apropiind această venerare de cultele magice şi de superstiţiile talismanice.[171]

Urmele acestor noţiuni nu lipsesc în cărţile magice ale Akkadului şi doar astfel se explică invocarea în calitate de protectori, alături de Silik-mulu-khi, a zeului de aur, „cel care purifică aurul”, a zeului de argint, a zeului de cupru, zeu domnitor al Orientului, în cadrul muntelui său de pietre preţioase, alături de zeul cedru, arbore căruia i se atribuia o putere aparte, capabil să alunge influenţele funeste şi vătămătoare.

III

Ieşiţi din abisul inferior, demonii, ca şi vrăjitorii care se folosesc de ei, influenţează în mod special tenebrele din care au luat naştere. Demonii profită de întuneric pentru a se strecura în lumea largă şi a face astfel rău la adăpostul nopţii. Chiar tenebrele în sine sunt o manifestare evidentă a principiului răului, la fel cum lumina este o manifestare a principiului binelui. Akkadienii primitivi par să fi suferit de aceeaşi spaimă faţă de întuneric ca şi arienii epocii vedice, fiind cât se poate de diferiţi prin acest aspect de chaldeo-babilonienii din perioada ulterioară, care se delectau cu spectacolul nopţilor înstelate şi nu cunoşteau o mai înaltă şi mai splendidă expresie a Divinităţii decât adorarea acestor legiuni siderale. De aceea Soarele diurn, străluncind din înaltul cerului şi alungând tenebrele, Ud, era

unul dintre zeii protectori cei mai activi, fiind şi un mare duşman al demonilor şi vrăjitorilor. Iată ce stă scris într-un imn:

> O, tu, care alungi minciunile şi destrami influenţele malefice, minunile, augurii, prezicerile supărătoare, visele, apariţiile de fantome, – tu, care dejoci comploturile răufăcătoare, tu, care duci la pierzanie oamenii şi ţinuturile în care aceştia se dedau vrăjitoriilor şi farmecelor, am închis în faţa ta o grămadă de seminţe (sau de boabe) cu imaginea lor (a spiritelor rele)[172]. – Nu-i lăsa să crească pe cei care fac vrăji şi inima li s-a învârtoşat. –... – Fie ca marii zei care m-au creat să mă ţină de mână! – Tu, care-mi vindeci faţa, ţine mâna mea, – ţine-o, Doamne, lumină a universului, Soare!

Soarele nu este unul dintre cei mai înalţi zei în sistemul religios care a servit drept bază magiei akkadiene. El este departe de a avea puterea celor trei mari spirite ale zonelor din univers. Însă rangul său mai puţin înalt îl făcea mult mai accesibil rugăminţilor oamenilor. Caracterul direct simţit al acţiunii sale asupra umanităţii şi asupra fenomenelor vieţii cotidiene i-a făcut pe oameni să-i atribuie un rol de arbitru al evenimentelor şi al destinului. În sfârşit, ca zeu ce alunga întunericul şi biruia mereu în lupta cu spiritele malefice, a devenit unul dintre personajele supranaturale căruia i se adresau cel mai adesea invocaţiile magice. Colecţia de scrieri magice cuprinde un mare număr de imne ce îi erau adresate, imne care, adeseori, au un caracter de adevărată poezie, cum se întâmplă cu acest început de text, din care, din nefericire, a dispărut continuarea[173]:

> Soare, în cel mai înalt dintre ceruri străluceşti; tu deschizi balamalele cerurilor înalte; – tu deschizi poarta cerului. – Soare, spre suprafaţa

pământului îţi întorci faţa; – Soare, tu întinzi pe suprafaţa pământului, ca o pătură, imensitatea cerurilor.

Iată cum începe un alt imn de mare amploare[174]:

Doamne preamărit, din mijlocul cerurilor înalte (vie) [splendoarea] ta; – erou care veghează, Soare, din mijlocul cerurilor înalte (vie) [splendoarea] ta; – în faţa cerurilor înalte, minunile ... (sunt) [splendoarea] ta. – Roua care cade din cerurile înalte [este opera ta][175]. – În faţa marii porţi a cerurilor înalte, în deschiderea care este a ta, – în cele mai înalte [piscuri] ale cerurilor superioare, alături de comorile tale, – [Spiritele cereşti] se apropie de tine cu respect şi bucurie, – ... ele exaltă împărăţia ta, te preamăresc în sărbătoare. – ...În sălaşul inimii tale zilele se scurg. – [Spiritele] din toate ţinuturile te înconjoară.

Acest imn era compus în scopul vindecării de o anumită boală, după cum o demonstrează textul de pe tăbliţa originală. Preotul magician vorbeşte pe rând în nume propriu şi în numele bolnavului:

Doamne, în ceea ce mă priveşte [boala] m-a doborât, – Doamne, mare Ea, în ceea ce mă priveşte, [boala] m-a doborât.
Tu, atunci când vei sosi, vindecă răul din capul lui; – tu, care aduci pacea, fă precum te rog, vindecă-i boala. – Omul, fiu al zeului său, îşi pune la picioarele tale amărăciunea şi teama – ... Alină-i boala.

> Soare, atunci când îmi ridic mâinile, răspunde la chemarea mea. – Mănâncă-i alimentele, absoarbe victima, întăreşte-i mâinile. – Fie ca la porunca ta el să fie părăsit de boala sa; fie ca teama să i se risipească; – ...ca el să-şi revină din boală! – Fie ca regele său să trăiască; – ca stăpânului său, prin puterea ta măreaţă, să i se dubleze numărul zilelor!.

În această rugăminte şi invocaţie avem de a face cu o nouă şi importantă idee, pe care nu am mai întâlnit-o până acum, dar care ne poate oferi şi alte indicii, şi anume faptul că boala poate avea uneori caracterul unei pedepse sau ispăşiri ce poate fi, în acest caz, opera voinţei zeilor binefăcători şi cereşti, chiar a voinţei zeului bun prin excelenţă, adică Ea. Dar Ea nu poate fi bănuit că poate face rău prin sine; dacă el poate pedepsi cumva pe cineva, atunci acest lucru se întâmplă prin suspendarea acţiunii lui protectoare şi lăsarea omului fără apărare în faţa acţiunii spiritelor malefice, a demonilor şi bolilor. Astfel, se poate obţine vindecarea răului pe care Ea l-a permis prin retragerea protecţiei, prin intermediul ajutorului unui zeu mai puţin mare ca el, de pildă Soarele, lucru care nu ar fi fost posibil dacă acest rău sau această boală ar fi fost opera personală, directă, a lui Ea.

Rolul protector şi binefăcător atribuit Soarelui, cât şi uşurinţa cu care oamenii puteau să intre în legătură cu el, faţă de dificultatea de a intra în contact cu cei trei zei superiori, reprezintă o situaţie asemănătoare cu rolul şi uşurinţa cu care se putea lua legătura cu elementele pure ale zonei atmosferice, intermediare între pământ şi cer. Acestea erau venerate atât în realitatea lor materială, cât şi prin spiritele ce le însufleţeau.

La fel ca în Vedele hinduse, vânturile se prezentau fie sub persoana unui zeu unic, Vayu, fie sub forma unui colectiv de zei, Marutii. Textele din culegerea akkadiană de magie recunoşteau, în afara spiritelor speciale proprii fiecărui vânt, unele bune, altele rele, şi un zeu sau spirit al vântului în general, denumit Im, adeseori menţionat, deşi într-o manieră incidentală, în textele care au supravieţuit. Acest zeu Im este reprezentat în general ca

fiind cel care aduce ploile fertilizatoare. Mai târziu, Im a fost asimilat cu zeul chaldeo-babilonian Bin, ale cărui atribuţii sunt mult mai vaste, întrucât cuprind toată gama de fenomene atmosferice şi care se pare că a personificat la origine unul dintre aspectele puterii solare.

Un alt imn se adresează apelor care curg pe sub pământ[176]:

> Ape sublime, [ape ale Tigrului] – ape ale Eufratului care [curg] pe la locul lor, – ape care se readună în Ocean, fiice ale Oceanului care sunt şapte, – ape sublime, ape fecunde, ape strălucitoare, – în prezenţa tatălui vostru Ea, – în prezenţa mamei voastre, Soţia marelui peşte[177], – Să fie sublim! Să fructifice! Să strălucească! – fie ca gura rea şi vătămătoare să nu izbândească! Amin!.

Un alt imn invocă fluviul ca pe un zeu special şi personal[178]:

> O, zeu fluviu, care înaintezi ca pintenul unei corăbii[179], – alungă din faţa-i soarta cea rea, asemănătoare unei fiare înspăimântătoare. – ... Fie ca soarele la răsărit să risipească întunericul! Fie ca în casa lui întunericul să nu mai intre niciodată. – Fie ca soarta cea rea să fugă în deşert şi în locuri înalte.
>
> De soarta cea rea, Duh al cerului, aminteşte-ţi! Duh al pământului, de soarta cea rea aminteşte-ţi!
>
> Amin. Soarta cea rea care s-a răspândit pe pământ, o, Zeu Fluviu, dă-o pieirii!.

Se mai cunoaşte încă un imn[180] închinat valurilor Oceanului, personificat ca o divinitate protectoare, întrucât i se celebrează „apele sublime, apele fecunde, apele însufleţitoare”. În sfârşit, între personificările

apelor trebuie situată şi „Gan-dim-kur-ku, fiică a lui Ocean”[181], căci numele ei, pe care mai înainte l-am lăsat fără explicaţie, pare să însemne „izvorul apelor din muntele sublim”.

Cu totul alta este importanţa focului. El este venerat în realitatea sa materială chiar ca un zeu superior Soarelui, sub două denumiri ce înseamnă flacără (*bil-gi*) şi foc (*iz-bar sau bar*)[182], nume care, precedate de semnul ideografic „zeu”, se preschimbau între ele pentru a denumi acest element natural. Modul în care era conceput focul şi atribuţiile sale îl apropie foarte mult de zeul Agni din Vede. Iată ce se spune într-un imn[183]:

> Focule, stăpân care aduni laolaltă, care te înalţi semeţ peste ţinut, – eroule, fiu al lui Ocean, care este stăpânul ţinutului; – Focule, strălucind cu flacăra ta sublimă, – în lăcaşul întunericului, tu aduci lumina; – profet de mare renume, tu ocârmuieşti destinul. – Tu eşti cel care amesteci arama şi cositorul; – aurul şi argintul, tu eşti cel care le purifici. – Tu eşti emanaţia zeiţei Nin-ka-si (cea cu faţă cornută); – Tu eşti cel care-i face noaptea să tremure pe răufăcători.
> Din partea omului, fiu al zeului său, fie ca operele sale să strălucească de puritate! – Ca cerul să fie de sublim! – Să dea rod precum pământul! – Precum mijlocul cerului să strălucească!.

În formula care enumeră diferitele feluri de vrăjitorii[184], am întâlnit deja focul invocat ca un mare disipator al vrăjilor, focul văzut ca eroul ce-i pune pe fugă pe demoni. Astfel stau lucrurile şi într-un fragment de imn, unul dintre cele mai recente ale colecţiei ca dată a alcătuirii, întrucât datează din epoca în care preoţii magicieni admiteau caracterul de demiurg atribuit lui Mul-ge, ca urmare a identificării sale cu zeul chaldeo-babilonian Bel[185]:

> (Tu) care-i alungi pe demonii răi maskim, – care eşti garantul vieţii,.... – care bagi spaima în cei răi, – care protejezi operele zeului Mul-ge, – tu, Focule, distrugător al duşmanilor, – armă înfricoşătoare care alungă ciuma, – fecund, strălucitor, – ... nimiceşte răul.

Acestui zeu îi era atribuită pacea universală, pentru ca oamenii să se pună la adăpost de spiritele răufăcătoare:

> Liniştea zeului Foc, eroul, – cu tine alături, fie să trăiască în pace ţările şi fluviile; – cu tine alături, fie să trăiască în pace Tigrul şi [Eufratul] – cu tine alături, fie să trăiască în pace marea şi [munţii] – cu tine alături, fie să trăiască în pace calea fiicei zeilor[186]... – cu tine alături, fie să trăiască în pace toate lucrurile [naturii] – cu tine alături, fie să trăiască în pace inimile zeului şi zeiţei mele, spirite [pure?]; – cu tine alături, fie să trăiască în pace inimile zeului şi zeiţei oraşului meu, spirite [pure?].
> În aceste zile..., în care inimile zeului şi zeiţei mele se deschid – pentru a hotărî astfel destinul trupului meu.[187]

În colecţia de texte magice, imnele închinate focului sunt foarte numeroase. Era venerat îndeosebi sub forma flăcărilor ce se înălţau din sacrificii şi de aceea era denumit „pontiful suprem de pe faţa pământului”[188]. Acest zeu, însă, era venerat şi prin flacăra ce ardea în căminul casei şi pe care o proteja contra influenţelor malefice şi a demonilor:

> Eu sunt flacăra de aur, măreaţa, flacăra ce se ridică din trestii, semnul ceresc al zeilor, flacăra de aramă, cea protectoare, care îşi înalţă limbile arzătoare; – eu sunt trimisul lui Silik-mulu-khi.
> El revine, înălţându-se, – ... la uşă ... el se înalţă până în înalturi. – Fie ca zeul casei să se instaleze la mine în cămin! – Ca demonul favorabil, zeul cel bun, să intre în casa mea.

> De utuq cel rău, [de alal] cel rău, de gigim cel rău, de telal cel rău, [de zeul cel rău], de maskim cel rău, de fantomă [de spectru, de vampir], – Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!.[189]

Acest zeu care-şi are sălaşul în flacăra sacrificiului şi în cea a căminului conjugal este, de asemenea, şi focul cosmic, răspândit peste tot în natură, atât de necesar vieţii şi care însufleţeşte astrele. Înţeles sub aceste aspecte, focul este

> zeul care se înalţă în tările cerului, marea căpetenie, care întinde puterea supremă a Cerului (Anna), care însufleţeşte pământul pe care-l are în stăpânire, pe care-l încălzeşte.

Tocmai sub aceste aspecte l-am văzut pe zeul Foc luptând uneori zadarnic pentru a împiedica distrugerile înspăimântătorilor demoni maskim, distrugeri care fac rău întregii lumi[190]. Iată încă un început de imn[191] care i se adresează focului, lăudându-i rostul înalt şi vastitatea domeniului său de acţiune:

> Stăpân măreţ, care străjuieşti căile zeilor cei mari, – o, tu, [splendoare] a zenitului, domn preamărit care străjuieşti căile marilor zei, – [splendoare] a lui Mul-ge[192], care străjuieşti căile zeilor, – eroule, Focule, te înalţi, bărbat erou, – care [întinzi] vălul (cerului), care înveşmântezi imensitatea, – Focule atotputernic... – ... care luminezi întunericul.

Aceste citate demonstrează, credem noi, cu destulă claritate care era importanţa zeului Foc în sistemul religios al cărţilor magice din Akkad. Rol care a rămas aproape neschimbat, deşi în textele din perioada asiriană nu-l vedem citat decât o singură dată, printre acei *dii minores*, şi mai degrabă cu titlu de personificare simbolică decât de zeu, atunci când regele Sargon a denumit luna ab (iulie-august) „luna coborârii focului pe pământ, ca să alunge norii plini de umezeală”.[193] Traducătorii asirieni ai imnelor magice îi reproduc cel mai adesea numele pur şi simplu, în versiunile lor. Alteori, încearcă o asimilare a focului cu zeii religiei chaldeo-babiloniene, apropiindu-l când de Nebo, când de Bin. Dar, dacă şi-a pierdut locul în Panteonul zeilor, şi-a găsit în schimb loc în epopei. Îmbrăţişând un caracter solar, a devenit, sub numele de Izdubar (*iz-dhu-bar*, masă de foc)[194], eroul unuia dintre principalele poeme epice, anume cel în care intervine accidental în povestirea potopului.

Focul este cel mai mare şi mai activ dintre zeii cu care oamenii pot intra în mod direct în relaţie, prin intermediul ceremoniilor şi riturilor sacre şi al incantaţiilor magice. El este cel cu care se stabileşte o relaţie dintre cele mai intime, întrucât omul îl poate produce el însuşi sau, cel puţin, îl poate aşeza după voinţă pe altarul casei sau al templului, aprinzând flacăra pentru sacrificii.

În ceea ce-l priveşte pe Ea, *deus averruncuns* prin excelenţă, sufletul zonei supraterestre, protectorul suprem, zeul la care se recurge în ultimă instanţă, în ciuda oricărei puteri atribuite cuvintelor sacramentale şi practicilor magice, este prea sus, prea îndepărtat de umanitate, pentru ca

rugăminţile oamenilor să-i parvină în mod direct şi să aibă vreun efect asupra voinţei sale. De aceea a fost conceput un zeu special, însărcinat cu rolul de mediator între oameni şi Ea, zeu ce nu pare să corespundă niciunui fenomen particular al naturii şi care nu are alt rol decât pe acela de mediator. Această funcţie i-a fost încredinţată lui Silik-mulu-khi, al cărui nume înseamnă „cel care face binele în folosul oamenilor”, adică binefăcătorul. „Eu sunt cel care merg înaintea lui Ea, eu sunt războinicul, fiul cel mare al lui Ea, mesagerul său”, se afirmă într-unul din imnele magice[195].

Silik-mulu-khi este cel care revelează oamenilor voinţa şi ştiinţa zeului Ea. L-am văzut evoluând pe scenă în toate incantaţiile care îmbracă o formă dramatică. El este cel căruia i se încredinţează necazurile oamenilor, confruntaţi cu spiritele malefice sau cu bolile, pentru a i le face cunoscute zeului Ea. Lui i se expun suferinţele oamenilor şi i se cere ajutorul, adică intervenţia pe lângă zeul Ea. Tot lui, zeul Ea îi încredinţează secretul care trebuie să ducă la înfrângerea demonilor şi pe care-l însărcinează cu ritualurile eliberatoare. Mai mult încă: atunci când zei precum Soarele sau Focul doresc să implore ajutorul lui Ea, adică intervenţia zeului suprem, trebuie să recurgă de asemenea la mediatorul Silik-mulu-khi[196]. Nu credem că mai este nevoie de noi probe în sprijinul a ceea ce am afirmat mai sus, întrucât avem drept dovadă toate citatele oferite în primul capitol al studiului de faţă.

Tot lui Silik-mulu-khi i se adresează frumosul fragment de mai jos, ale cărui expresii au multe asemănări cu cele din psalmul CXLVII[197]:

> În faţa grindinii cine poate avea scăpare? – Voinţa ta e o lege sublimă atât în cer, cât şi pe pământ.
> Mi-am întors chipul spre mare, iar marea s-a potolit; – mi-am întors chipul spre plantă, iar planta s-a ofilit; – spre apa Eufratului mi-am întors chipul, iar voinţa lui Silik-mulu-khi i-a mutat albia. – Doamne, tu eşti sublim, cine te poate egala pe tine?

Silik-mulu-khi, zeu printre zei, profet plin de glorie, tu eşti cel care... – eroule, printre zei... – Silik-mulu, duşmanul... – domn al bătăliilor[198]....

Un alt imn, posterior asimilării de mai târziu dintre Silik-mulu-khi şi Marduk al Babilonului, dezvoltă rolul său binefăcător în termeni dintre cei mai exaltaţi:[199]

[Mare] stăpân al ţării, rege al ţinuturilor, – ... fiul cel mare al lui Ea, – ... care readuce (prin mişcări periodice) cerul şi pământul, – ... Mare stăpân al ţării, rege al ţinuturilor, – zeu al zeilor, – [stăpân] al cerului şi pământului, care nu are egal, – [slujitor] al lui Anna şi Mul-ge[200], – cel mai milostiv dintre zei, – cel milostiv care îi readuce la viaţă pe cei morţi, – Silik-mulu-khi, rege al cerului şi pământului, – rege al Babilonului, rege al Casei ce se înalţă semeţ[201], rege al Casei mâinii drepte[202], rege al Casei supreme a vieţii[203], – întăreşte cerul şi pământul! – întăreşte totul în jurul cerului şi pământului! – întăreşte sursa vieţii! – întăreşte moartea şi viaţa! – întăreşte stăvilarul sublim al hăului Oceanului!
Mulţimea oamenilor care îşi adumbresc capul[204], – ceea ce sporeşte viaţa, tot ceea ce aduce belşugul în ţară, – cele patru regiuni în ansamblul lor, – spiritele divine ale legiunilor cerului şi pământului, în ansamblul lor....

[*Aici avem de a face cu o lacună de câteva rânduri.*]

Tu eşti uriaşul [favorabil], – tu eşti cel care însufleţeşte...; – tu eşti cel care face ca totul să prospere...; – cel milostiv printre zei, –

milostivul care-i readuce pe cei morţi la viaţă.
Silik-mulu-khi, rege al cerului şi pământului, – am invocat numele tău, am invocat sublima-ţi figură; – comemorarea numelui tău, pe care zeii [o celebrează]; – supunerea către tine, pe care zeii [o binecuvântează] – Fie ca cel a cărui boală este dureroasă să fie [eliberat] de ea. [Vindecă] ciuma, febra, ulcerul.
De utuq cel rău, [de alal] cel rău, de gigim cel rău, – de telal cel rău, [de zeul cel rău], de maskim cel rău, – de fantomă, de spectru, de vampir, – de incub, de sucub, de slujitorul [demonului], – de ciuma cea rea, de febra dureroasă, de boala cea rea, – ... cea care face răul, cea care produce răul, – [Duh al cerului, aminteşte-ţi de toate acestea! Duh al pământului, aminteşte-ţi de toate acestea!].

În acest imn, Silik-mulu-khi este cât se poate de clar identificat cu zeul Marduk al religiei chaldeo-babiloniene, şi tot prin Marduk traducătorii asirieni ai textelor magice i-au redat numele. Dar această asimilare nu corespunde exact concepţiei primitive asupra atribuţiilor zeului, întrucât nu observăm nimic aici care să-i confere lui Silik-mulu-khi caracterul planetar pe care Marduk îl îmbracă în structurarea definitivă a sistemului chaldeo-babilonian, nici caracterul solar pe care-l avea la origine. Acest fapt a fost probabil stabilit atunci când Marduk a devenit de-a binelea zeul planetei Jupiter, Marea Comoară a astrologilor, ceea ce a permis o apropiere de atributele sale a rolului favorabil şi protector pe care-l avea Silik-mulu-khi. În rest, mai trebuie să remarcăm faptul că vechea ortografiere akkadiană a numelui acestui zeu nu este niciodată folosită în textele religiei care a triumfat, ca o notaţie ideografică sau alofonă a numelui de Marduk.

Ceea ce ne frapează însă este strânsa înrudire a concepţiei primitive asupra zeului Silik-mulu-khi din cărţile magice ale Akkadului cu cea a arhanghelului Sraosha, „sfântul şi puternicul” din cele mai vechi texte ale religiei zoroastriene şi mai ales cu rolul de mediator atribuit lui Mithra încă din vremea Ahemenizilor[205], înrudire care s-a produs, cel mai probabil, sub

influenţa mereu crescândă a magiei mezilor, care, în acele vremuri, au corupt profund antichitatea pură a mazdeismului[206]. Orice cunoscător al istoriei religiilor antice poate sesiza uşor asemănările frapante ce există între doctrina magică akkadiană şi cea a zoroastrismului, mai ales în cărţile mai recente. Asemănări ce se raportează la dualismul fundamental, la cultul focului, la existenţa unui zeu „specializat" în medierea dintre om şi Spiritul pur şi suprem, Ahuramazda. Avem de a face aici cu analogii extrem de semnificative, care se cer a fi analizate şi mai temeinic printr-un studiu aprofundat asupra documentelor akkadiene, dar care deschid încă de pe acum noi perspective şi orizonturi de cercetare. Există deja câţiva savanţi care îşi consacră timpul studiului cărţilor sacre din religia iraniană, şi care au căutat în zona Babilonului sursa unei mari părţi de date şi informaţii străine cărţilor vedice, care se întâlnesc în scrieri atribuite lui Zoroastru. Acest punct de vedere va trebui cu siguranţă modificat, în sensul că influenţa ce s-a resimţit asupra anticului fond al arianismului pur este mai degrabă cea a sistemului akkadian decât cea a religiei chaldeo-babiloniene, soră a religiilor siriene şi feniciene.

Dar, de asemenea, trebuie ţinut cont şi de un alt aspect foarte important al problematicii noastre. Nu este vorba nicidecum de Mithra şi, mai ales, de rolul său de mediator (căci însuşi numele său este dat deja în Vede uneia dintre personificările solare), în textele cele mai vechi ale culegerii denumite Avesta, mai precis în imnele denumite *gathas*.[207] Analogiile pe care tocmai le-am semnalat se referă în special la textele din culegere care reprezintă o dezvoltare posterioară a mazdeismului, iar punctul de vedere al erudiţilor este astăzi unanim în a admite că aceste părţi din Avesta aparţin unei faze mai noi a religiei Persiei, în care spiritul ei originar fusese deja mult modificat de influenţa magismului mezilor. Chiar şi acest magism în sine, care a purtat îndelungi bătălii cu mazdeismul ortodox, era rezultatul unui amestec între vechile doctrine iraniene, exprimate în imnele gathas, cu doctrine străine, cele ale religiei proprii anticei populaţii turaniene din Mezia, înrudită îndeaproape cu akkadienii Chaldeei. Ideile străine primau în magismul iranian. Din mărturiile scriitorilor clasici, cultul iranian al

elementelor şi spiritelor, alăturat importanţei care li se dădea ritualurilor magice, aminteşte mai degrabă de religia profesată în cărţile Akkadului. Este deci cât se poate de posibil ca analogiile semnalate să ţină mai degrabă de o comunitate originară de doctrine şi de rasă între Akkad şi fondul turanian al populaţiei mezilor, decât de acţiunea directă a credinţelor celor mai vechi locuitori ai Chaldeei asupra mazdeismului.

Sir Henry Rawlinson[208] a susţinut cu mare erudiţie faptul că acel cult al focului, ce constituie ritul permanent şi principal al mazdeismului, este doar un împrumut făcut prin intermediul magismului din antica religie a turanienilor, fiind deci un lucru străin sistemului primordial al lui Zoroastru, leagănul acestui sistem fiind în Atropatena.[209] Am combătut această idee, sprijinindu-mă în special pe importanţa cultului lui Agni, în Vede. Astăzi, însă, nu aş mai fi atât de radical, aflând de rolul pe care zeul Foc şi cultul său l-au jucat în religia primitivă akkadiană, în timp ce miturile gathas nu conţin nimic asemănător dezvoltării cultului lui Agni în imnele vedice. De aceea mi se pare normal ca problematica să fie reevaluată, iar soluţionarea sa va depinde în mare parte de studiile ulterioare asupra cărţilor magice din Akkad. Căci va trebui de acum înainte să situăm printre ipotezele favorabile pe cea care constă în a admite că acest cult al focului, mai întâi comun turanienilor şi arienilor, având o origine cât se poate de străveche, a fost repudiat de reforma zoroastriană, după care a fost inclus în mazdeism, fiind deja alterat de influenţa magilor mezi.

Vedem aşadar câte probleme noi şi importante pentru istoria religiei ridică aceste cărţi de magie ale Akkadului, probleme pe care nu facem aici decât să le semnalăm şi care vor constitui cu siguranţă în viitor subiectul unor ample studii şi analize. Acestea reprezintă tot atâtea semne de întrebare ridicate în faţa ştiinţei, al căror răspuns defintiv nu va putea fi oferit decât peste multă vreme. Însă primul pas spre soluţionarea unei probleme este expunerea ei. Dar, printre similitudinile cele mai frapante care există între credinţele din textele magice akkadiene şi anumite aspecte secundare ale religiei mazdeene, nu le-am citat încă pe cele mai vizibile, care reies din doctrina Fravaşilor[210], a perşilor moderni. În cadrul

zoroastrismului, fravaşii sunt formele pure ale lucrurilor, creaturi celeste care corespund creaturilor terestre, ale căror prototipuri nemuritoare sunt. Astrele, animalele, oamenii, îngerii chiar, într-un cuvânt orice fiinţă, îşi are propriul fravaşi, căruia îi cere prin rugăminţi şi sacrificii să-l protejeze, să vegheze neîncetat asupra fiinţei căreia îi este repartizat. Aceştia sunt deci corespondenţii îngerilor noştri păzitori, spiritele proprii oricărei fiinţe sau obiect din natură, care au fost introduşi de concepţiile mazdeene, ocupând un rang inferior în ierarhia celestă a geniilor benefice. Prototipul fravaşi-ului uman se întâlneşte zugrăvit cu aceeaşi claritate ca şi cel al altor fravaşi, pentru alte fiinţe non-umane, în sistemul religios care a servit drept fundament magiei chaldeene, astfel încât, conform anumitor părţi din Avesta care nu sunt dintre cele mai străvechi, fiecare om îşi are propriul fravaşi. La fel se întâmplă şi în cărţile de magie ale Akkadului – iar această doctrină se regăseşte la tot pasul acolo –, în sensul că fiecare individ, încă de la naştere, are un zeu special propriu, un protector, care trăieşte în el sau un cuplu divin, „un zeu cu zeiţa sa, spirite pure”, căci era „la modă” scindarea oricărei fiinţe supranaturale într-o dualitate conjugală.

Iată de unde apar aceste expresii de atâtea ori multiplicate: „omul, fiu al zeului său”, „regele, fiu al zeului său”, pentru a spune: „omul pios”, „regele pios”. Iată de unde provine sursa incantaţiilor în care cel care ia cuvântul îi spune, de exemplu, zeului Foc: „Împreună cu tine, fie ca inimile zeului şi zeiţei mele, spirite pure, să trăiască în pace!” Iată, în sfârşit, de unde provine formula care însoţeşte în multe cazuri rugămintea în favoarea vindecării unui bolnav sau posedat: „Fie ca acesta să fie redat în mâinile benefice ale zeului său!”. În rest, zeul alocat fiecărui om, fie că este unic sau în cuplu divin, este un zeu cu caracter particular, care participă la natura umană, la imperfecţiunile şi slăbiciunile acesteia. El nu este, aşadar, chiar atât de bun, de perfect, de puternic şi de protector pe cât am crede noi, dacă ar fi să ne luăm după formula magică pe care tocmai am oferit-o. Ca şi omul căruia îi este alocat, el poate fi subjugat de către demoni sau genii ale răului, devenind sclavul acestora. Dacă se întâmplă ca acesta să cadă pradă puterii vreunei imprecaţii, el însuşi este cel care îi poate face rău trupului

omului în care sălăşluieşte[211]. Atunci când Namtar, adică ciuma personificată, a pus stăpânire pe un individ, zeul şi zeiţa acestuia se află în stăpânirea spiritului bolii respective, la fel ca şi trupul[212]. Am citat mai înainte texte care se referă la acest lucru. Putem deci afirma faptul că zeul şi zeiţa alocaţi fiecărui om sunt o parte a sufletului său, la fel cum se afirmă despre fravaşii din cărţile mazdeene. Cu singura deosebire că, în acestea din urmă, concepţia s-a rafinat într-un final, desprinzându-se de materialitatea şi de imperfecţiunile omului terestru. Fiinţele pur spirituale, precum Amesha-spentas sau Yazatas[213], şi chiar zeul suprem, Ahura-Mazda în persoană, îşi au proprii fravaşi, care pot fi bine distinşi de aceştia. Dar oare nu avem aici de a face cu distincţia bizară şi subtilă pe care o fac textele magice, prin citatele care încep acest capitol, între cutare sau cutare spirit, văzuţi fiecare ca o entitate separată? Concepţia asupra acestor spirite este complicată şi presupune un mare rafinament speculativ asupra naturii fiinţelor spirituale, însă expresia este formală, permiţând într-o anumită epocă accesul în litaniile incantatorii al spiritelor zeilor planetari ai religiei chaldeo-babiloniene, care nu erau acceptaţi în rangul zeilor naţionali.

După cum am afirmat mai înainte cu ajutorul citatelor, sistemul credinţelor care şi-a pus pecetea în marea culegere de texte akkadiene descoperite de sir Henry Rawlinson nu putea da naştere decât unui cult cu accente magice. Acesta merită un loc special în istoria religiilor, unde rămâne prototipul unei dezvoltări bogate şi complete la care s-a ajuns prin adorarea exclusivă a spiritelor naturii şi a elementelor.

Spirit protector, Nimrud, sec. IX î. Cr.

130 W.A.I. IV, 1, col. 3.
131 Marele zeu, denumit Bel în asiriană.
132 Belit, în asiriană.
133 În asiriană Adar, Hercule al religiei de pe malurile Eufratului şi Tigrului, zeu al planetei Saturn.
134 În asiriană Nebo, zeul planetei Mercur.
135 În asiriană Sin, zeu al lunii.
136 În asiriană Iştar, zeiţa planetei Venus.
137 În asiriană Bin, zeu al atmosferei luminoase şi al fenomenelor atmosferice.
138 În asiriană Şamaş, zeul soarelui.
139 În asiriană Anunnaki, spiritele pământului.
140 W. A. I. IV, 1, col. 2.
141 Această zeiţă, menţionată uneori în tăbliţele astrologice, personifică unul din aspectele planetei Venus.
142 Stăpânul copacului vrăjit.
143 Sperietura ei este de bun augur.
144 Ciuma.
145 Încă n-am reuşit să traducem acest nume, dar ultimele două elemente înseamnă „din muntele înalt”.
146 W.A.I. IV, 20, 2.
147 Lubat însemna la început un soi de patruped carnasier, înrudit întrucâtva cu ursul.
148 W. A.I. IV, 1, col.2, 1. 36.
149 W.A.I. IV, 2, recto, 1. 13 şi 15.

150 Despre Isaia, XXXVII, 38.
151 Extrasul din Abydene (frag. 16) spune de asemenea: „Din lemnul corăbiei, locuitorii ţinutului îşi fac amulete pe care le pun la gât, să alunge relele.”
152 Care se traduce „binefăcător pe valuri”.
153 „Stăpân al cârmei” (?)
154 W.A.I.IV, 18, 3.
155 W.A.I.IV, II, 19.
156 Vezi *Les premières civilisations*, vol. II, p. 193 şi urm.
157 W.A.I. IV, 29,1.
158 W.A.I. IV, col.2, 1, 49.
159 Negab înseamnă paznic, uşier.
160 W.A.I. IV, 27, 2.
161 Este vorba de Dilbat, adică planeta Venus.
162 W.A.I. IV, 23, 1.
163 Aceşti zei sunt enumeraţi într-o tăbliţă mitologică. W.A.I. III, 69, 3.
164 Era un mod de a spune că susţinea pe umerii săi pământul, în care creşte recolta.
165 W. A. I., IV, 22, 1, l. 51.
166 W. A. I., IV, 1, col. 1, l.12.
167 W. A. I., IV,, col. 1, l. 5 şi 6.
168 W. A. I., IV, 1, col. 2, l. 51.
169 W. A. I., IV, 1, col. 2, l. 23, şi 24.
170 W. A. I., IV, 13, l.
171 Baronul de Eckstein, *Atheneum français.*
172 Avem aici un nou indiciu despre folosirea talismanică a imaginilor monstruoase ale demonilor, pentru a-i combate.
173 W. A. I. IV, 20,2.
174 W.A.I.IV, 17, recto.
175 Nu cred că trebuie să mai spun că ceea ce este pus între paranteze sunt reconstituiri şi nu au alt scop decât să completeze sensul general indicat de ceea ce ne-a rămas din text.
176 W.A.I. IV, 14, 2, recto.
177 În versiunea asiriană sintagma este înlocuită prin numele zeiţei Davkina.
178 W.A.I. IV,, 14, 2, recto şi verso.
179 Versiunea siriană omite această comparaţie.
180 W.A.I. II, 18, 6.
181 W.A.I. IV, col. 2, cartea 53.
182 Citirea acestui cuvânt este discutabilă, căci încă nu ştim dacă trebuie pronunţat primul semn sau trebuie privit ca un determinativ ce nu se pronunţă.
183 W.A.I. IV, 14, 2, verso.
184 Muzeul britanic, tăbliţa K, 142.
185 W. A. I., IV, 21, 1, verso.
186 Pare a fi o aluzie la Calea Lactee.
187 W.A. I. IV, 8, col. 3.
188 W.A. I. IV, 1, col. 2, l. 42.
189 W.A. I. IV, 6, col. 5.
190 W.A. I. IV, 15.
191 W.A. I. IV, 26, 3.
192 Acest zeu este văzut aici ca personificând regiunea inferioară, pe care o conduce.
193 Oppert, *Inscripţiile de la Dur-Sarkayan*, p. 18.

194 Ar trebui citit mai degrabă Dhubar, semnul *iz* fiind un determinativ afon.
195 W.A. I. IV, 30, 3.
196 W.A. I. IV, 15.
197 Vezi vol. *Les premières civilisations*, vol. II, p. 169 şi urm.
198 W.A. I. IV, 26, 4.
199 W.A. I. IV, 29, 1.
200 Zei înţeleşi ca fiind Cerul şi Pământul.
201 Este vorba despre piramida (ziguratul) din Babilon.
202 Turnul în etaje (alt zigurat) al lui Borsippa.
203 Alt templu al lui Borsippa.
204 Este vorba despre cei care aveau dreptul de a purta pe cap un soi de umbrelă, semn al puterii.
205 Vezi H. Rawlinson, *The five great monarchies of the ancient eastern world*, vol. II, p. 328; vol. III, pag. 348.
206 Vezi *Lettres assyriologiques*, vol. I, pag. 103.
207 Vezi *Cărţile divine ale lui Zarathustra* (Gathas), trad. rom. Radu Duma, Ed. Herald, Bucureşti, 2009 – n.tr.
208 Memoir on the Atropatenian Ecbatana, în vol. X al Journal of the Royal Geographical Society: Journal of Asiatic Society, vol. XV, p. 254.
209 Sau Aturpatkan, astăzi în Azerbaidjan - n. tr.
210 În doctrina zoroastriană, un *fravashi* sau *fravaşi* reprezintă îngerul păzitor al unui individ, care îi trimite acestuia un *urvan* (tradus în general prin „suflet”) în lumea materială, pentru a-l ajuta în lupta dintre bine şi rău. În dimineaţa celei de a patra zile de după moarte, *urvan*-ul se reîntoarce la al său *fravaşi*, care culege astfel roadele experienţei sale în lumea materială. (n. trad.)
211 W.A.I., IV, 7.
212 British Museum, tăbliţa K 1284.
213 Amesha-spentas este grupul celor şapte divinităţi ce luptă de partea binelui şi a zeului suprem, Ahura-Mazda. Yazatas reprezintă tot un grup de zei apropiaţi lui Ahura-Mazda. (n. trad.)

ANEXE

Mesopotamia.
Scurtă cronologie

În cartea de faţă, François Lenormant vorbeşte despre akkadieni, sumerieni, chaldeeni, babilonieni şi despre ţările în care aceştia locuiau, fără însă a oferi date geografice precise sau vreo cronologie anume. Deşi mulţi cititori sunt la curent cu istoria antică a Mesopotamiei, am considerat necesar să oferim câteva jaloane cu privire la localizarea geografică şi la succesiunea popoarelor care s-au perindat în acest areal geografic.

Mesopotamia, sau „ţara dintre fluvii” este regiunea din Orientul Apropiat cuprinsă între fluviile Eufrat şi Tigru, un teritoriu în care astăzi locuiesc parţial irakienii, sirienii şi turcii din partea de sud. De-a lungul vremii, începând din mileniul al IV-lea î. H., pe acest vast teritoriu care se întindea cam din sudul Turciei de astăzi până la Golful Persic, s-au perindat mai multe civilizaţii: sumerienii, akkadienii, babilonienii şi asirienii, într-o perioadă de timp cuprinsă între mileniul IV î.H., când putem vorbi de Mesopotamia antică şi secolele VII-VI î. H., când se prăbuşeşte Imperiul neo-babilonian.

O cronologie stabilită de cercetători a acestei lungi perioade arată în felul următor:

• Perioada Uruk (urmează perioadei preistorice Ubraid): aproximativ secolele XXXXI-XXXII î.Hr;

• Oraşele-stat sumeriene: aproximativ secolele XXIXIV î.Hr;

• Imperiul Akkadian: secolele XXIV î.Hr.-XXIII î.Hr.;

• Invazia guţilor: secolul XXII î.Hr;

• Cea de-a III-a dinastie Ur: secolele XXII î.Hr.-XX î.Hr;

• Întemeierea regatului asirian: secolele XX î.Hr.-XXVIII î.Hr;

• Prima dinastie babiloniană: secolele XVIII î.Hr.-XVII î.Hr;

• Asiria sub dominaţia Imperiului Mitanian: secolele XVI î.Hr.-XII î.Hr;

• Era întunecată: secolele XII î.Hr.-X î.Hr;

• Imperiul neo-asirian: secolele X î.Hr.-VII î.Hr;

• Imperiul neo-babilonian: secolele VII î.Hr.-VI î.Hr.

Primele forme centralizate administrative din Mesopotamia antică au fost oraşele-stat, reprezentând unităţi teritorial-administrative mărunte, în general reducându-se la un oraş împreună cu teritoriul înconjurător. Se cunosc astăzi multe dintre aceste oraşe- stat: Ninive, Akkad, Ur (de unde provine patriarhul Avraam), Uruk, Lagaş, Nippur, Babilon etc.

În perioada 3200-2800 î.Hr. sumerienii sunt cei care se aşează primii în sudul Mesopotamiei, originea lor fiind necunoscută; după îndelungate războaie cu vecinii de la nord, akkadienii, s-a format un stat unificat sumero-akkadian ce cuprindea oraşele-state din Sumer şi din Akkad; el n-a durat prea mult timp, fiind distrus de către triburile ammorite, venite în Mesopotamia dinspre vest.

În perioada 2800-2500 î.Hr. are loc invazia triburilor de tip semitic, Mesilim din Kiş fiind primul lor rege, iar Nippur primul centru religios.

Prima dinastie de la Ur este întemeiată de Mesannepadda după 2500 î.Hr.

Prima dinastie de la Lagaş (cca. 2500-2360 î.Hr.) îl are ca întemeietor pe Urnanşe, care înlătură dominaţia celor din Kiş.

Civilizaţia sumeriană din Mesopotamia a cedat treptat întâietatea celei akkadiene. Akkadienii au devenit elementul etnic cel mai important din punct de vedere politic, rămânând însă sub o puternică şi benefică influenţă sumeriană.

Cel care a instaurat dominaţia akkadienilor în sudul Mesopotamiei a fost Sargon I, care cucereşte Mesopotamia, zone din Siria şi Asia Mică şi Elamul. El a întemeiat un mare stat centralizat şi a construit o nouă capitală la Akkad. Primul imperiu nu era însă altceva decât o uniune de oraşe-stat care şi-au păstrat propriul rege-sacerdot. Inscripţiile oficiale apar acum şi în limba akkadiană.În timpul lui Sargon I s-a extins reţeaua de canale de

irigaţie, s-a unificat sistemul de măsuri şi greutăţi, ceea ce a contribuit la dezvoltarea comerţului intern şi extern, a fost organizat un corp funcţionăresc precis. După moartea lui Sargon I, urmaşii săi au trebuit să facă faţă unor mari nemulţumiri populare, în condiţiile în care puterea centrală a fost treptat slăbită ca urmare a disputelor pentru putere dintre aceştia.

Între anii 2150-2050 î.Hr. se instalează stăpânirea gutilor, care năvălesc din Iran.

Dinastia a III-a de la Ur se întinde între anii 2050-1950 î.Hr., perioadă în care are loc restauraţia imperiului şi a templelor sumeriene şi akkadiene.

După anul 2000 î.Hr., canaaniţii semiţi invadează imperiul, formând mici state la Isin, Larsa şi Babilon („Babili” = poarta lui Dumnezeu). Deşi are loc o semitizare forţată, sumeriana supravieţuieşte totuşi ca limbă de cult. Civilizaţia sumeriană cunoaşte o ultimă perioadă de înflorire politică şi culturală sub Rimsin din Larsa.

La jumătatea mileniului III î.Hr. triburile asiriene se stabilesc pe cursul superior al Tigrului şi pe afluenţii lui răsăriteni (Zabul Mare). Este un popor războinic, format din amestecul populaţiei originare, nesumeriene (culturile Tell Halaf şi Samarra), şi imigranţii semiţi, depinzând cultural de Sumer. Assur (Aşur), zeul suprem, împrumută numele capitalei şi ţării. Asirienii se afirmă după căderea dinastiei a III-a de la Ur şi cuceresc nordul Babilonului (cca 1800 î.Hr.). Imperiul asirian dăinuie până la 1450 î.Hr., când devine stat vasal al Regatului Mitanni.

Unul din regii cei mai cunoscuţi ai Babilonului este Hammurabi (1728-1686 î.Hr.), un rege foarte activ, care va desfăşura o politică externă agresivă, ducând mai multe campanii militare împotriva duşmanilor din totdeauna ai mesopotamienilor, elamiţii. Hammurabi este şi cel căruia îi datorăm faimosul Cod de legi, care conţinea legi reformatoare, dar stabilite pe principiul „talionului” („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”). Urmaşii lui Hammurabi s-au confruntat cu o criză politică şi militară îndelungată, având loc o secesiune a sudului şi lupte cu huriţii şi kasiţii.

În perioada 1530-1160 î.Hr. s-a instalat dominaţia kasiţilor (triburi din Iranul de astăzi). În anul 1160 î.Hr. are loc jefuirea Babilonului şi prăbuşirea dominaţiei kasiţilor din cauza elamiţilor.

Statutul de mare putere este recucerit temporar de Babilon în timpul lui Nabucodonosor I (dinastia a IV-a babiloniană) în 1137 î.Hr.. Acesta creează o monarhie naţională şi eliberează ţara de sub dominaţia Elamului. După aceea, Babilonul intră sub influenţa asiriană. Puterea asiriană intră în declin la invazia arameilor şi prăbuşirea Regatului hitit, dar este restaurată sub Tiglatpalasar I (1112-1074 î.Hr.).

Urmează apoi epoci alternative de înflorire şi decădere, cucerirea definitivă a Babilonului fiind realizată de regele persan Cirus II în anul 539 î. H., oraşul şi ţinutul devenind provincie persană.

Gabriel Avram

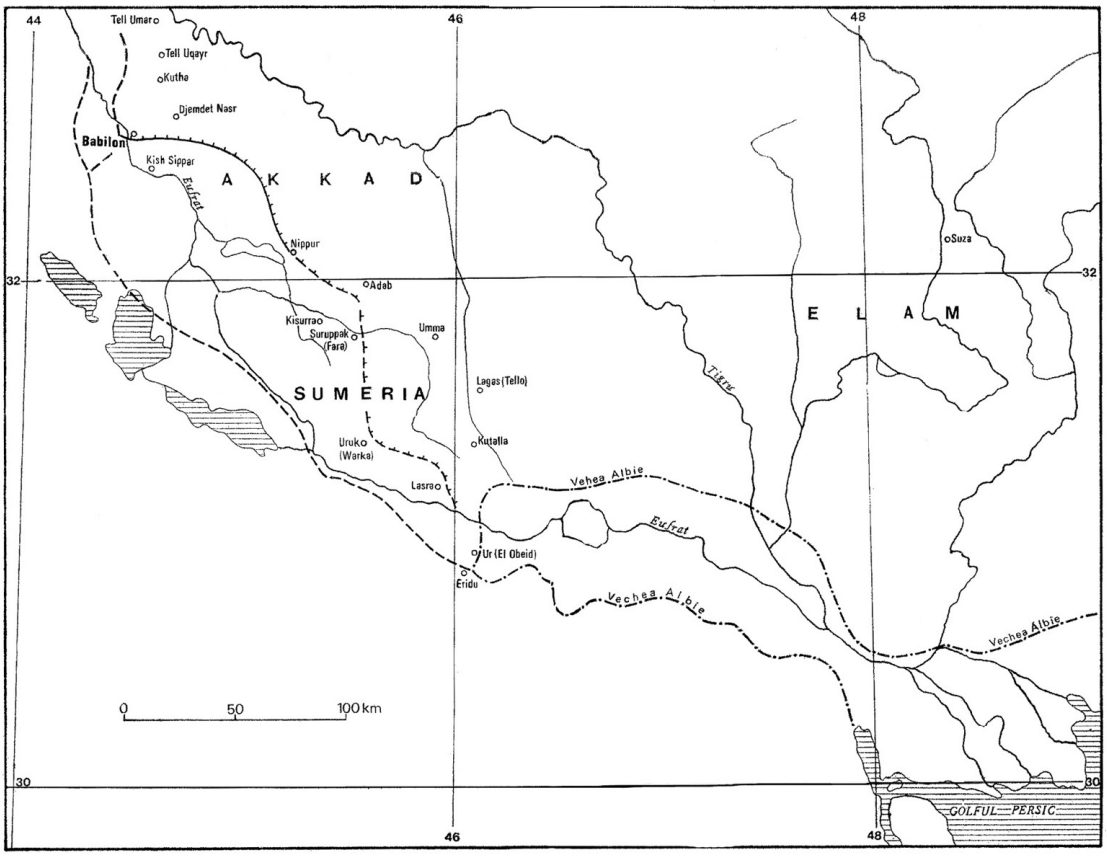

Harta vechiului Akkad şi a Sumeriei

(după C. Daniel, *Civilizaţia asiro-babiloniană*, Buc., 1981)

Notă despre autor

François Lenormant (1837-1883) a fost un arheolog francez de renume, specialist în asirologie şi autor al multor articole şi cărţi de specialitate în acest domeniu. În 1874, este numit profesor de arheologie la Biblioteca Naţională a Franţei, apoi, în colaborare cu baronul Jean de Witte, înfiinţează publicaţia *La Gazette archéologique*: *recueil de Monuments pour servir à la connaissance et à l'histoire de l'art antique* (Gazeta arheologică; culegere de documente pentru a servi la cunoaşterea şi la istoria artei antice).

Este unul dintre primii care a recunoscut în scrierile cuneiforme existenţa unei limbi non-semite, pe care a denumit-o akkadiană, cunoscută astăzi sub denumirea de sumeriană. Între 1879 şi 1883, face săpături arheologice în Italia de sud (fost Grecie mare din timpurile străvechi ale colonizării Italiei de către eleni), descoperind la Tarento un important sit cu diverse tipuri de ceramică. Adună circa 800 de piese, într-o colecţie pe care o vinde apoi muzeului Luvru, cunoscută astăzi sub numele de *Banchetul din Tarento*. Este vorba de figurine de lut ars, datate între anii 530-200 î. H., reprezentând majoritatea personaje alungite, care asistă, beau sau mănâncă la un banchet.

A mai fost interesat şi de numismatică, publicând lucrări asupra acestui subiect.

Principalele opere:

Sur l'origine chrétienne des inscriptions sinaïtiques (Despre originea creştină a inscripţiilor sinaitice) în Journal *Asiatique*, XIII, 5eme ser., Paris, 1859;

Histoire des Massacres de Syrie en 1860 (Istoria masacrelor din Siria în 1860), Paris, 1861;

La Révolution en Grèce (Revoluţia din Grecia), Paris, 1862;

Essai sur l'organisation politique et économique de la monnaie dans l'antiquité (Eseu despre organizarea politică şi economică a monedei în antichitate), Paris, 1863;

Chefs-d'œuvres de l'art antique. (Capodopere ale artei antice), Paris, 1867-1868, (operă în 7 volume);

Histoire du peuple juif (Istoria poporului evreu), Paris, 1869;

Le déluge et l'épopée babylonnienne (Potopul şi epopeea babiloniană), Paris, 1873;

Les premières civilisations (Primele civilizaţii), Paris, 1873, 2 vol.;

La langue primitive de Chaldée et les idiomes touraniens (Limba primitivă a Chaldeii şi idiomurile turaniene), Paris, 1875;

La monnaie dans l'antiquité (Moneda în Antichitate), Paris, 1878-1879;

La Genèse traduite d'après l'hébreu, avec distinction des éléments constitutifs du texte, suivi d'un essai de restitution des textes dont s'est servi le dernier rédacteur (Geneza tradusă din limba ebraică, avându-se în vedere distincţia elementelor constitutive ale textului, urmată de o încercare de restituire a textelor de care s-a servit ultimul redactor), Paris, 1884;

La Grande Grèce (Grecia Mare), Paris, 1881-1884;

À travers l'Apulie et la Lucanie: notes de voyage (Prin Apulia şi Lucania, note de călătorie), 2 vol., Paris, A. Levy, 1883;

• *Les terres cuites de Tarente (Figurinele de lut ars din Tarento), în Gazette des Beaux-Arts, 1880, pp.201-114.*

Bibliografie selectivă

Chisholm, Hugh, ed . “Babylonia and Assyria”.

Encyclopædia Britannica, Cambridge University Press, 1911.

Christie Peter, *The Curse of Akkad: Climate Upheavals that Rocked Human History*, Annick Press, 2008.

Crawford, *Harriet, Sumer and the Sumerians*, Cambridge University Press, 2004.

Daniel, Constantin, *Civilizaţia asiro-babiloniană*, Bucureşti, 1981.

Delaporte L., *La religion akkadienne*, Paris, 1959.

De Mieroop, Marc Van., *A History of the Ancient Near East ca. 3000-323BC*, Blackwell Publishing, 2005.

Deutscher, Guy, *Syntactic Change in Akkadian: The Evolution of Sentential Complementation*, Oxford University Press, 2007.

Dhorme Paul, *La religion assyro-babylonienne*, Paris, 1910.

Eliade Mircea, *Cosmologia şi alchimia babiloniană*, Bucureşti, 1937.

Gadd C.J., *The Fall of Niniveh*, London, 1923.

Grayson, Albert Kirk: *Assyrian and Babylonian Chronicles*, New York, 2000.

Jastrow Morris, *The Religion of Babylonia and Assyria*, 1898.

-------- *The Religious Ideas of the Babylonians*, 1895.

Hallo W., Simpson W. T*he Ancient Near East*. New York, Harcourt, 1971.

Healy, Mark *The Ancient Assyrians*, London,1991.

Heidel A., *The Babylonian Genesis*, Chicago, 1963.

Hooke S.H., *Babylonian and Assyrian Religion*, London, 1953.

Horstmanshoff H. F. J., Marten Stol, Cornelis Tilburg, *Magic and Rationality in Ancient Near Eastern and Graeco-Roman Medicine*, Brill, 2004.

King, Leonard William. *Babylonian Religion and Mythology*, 1899.

Kramer, Samuel Noah, *The Sumerians: Their History, Culture and Character*, University of Chicago Press, 1963.

Lagrange M.J., *Étude sur les religions sémitiques*, Paris, 1905.

Lambert W., *Babylonian Wisdom Literature*, Oxford, 1960.

Leick, Gwendolyn, *Mesopotamia: Invention of the City*, London, Penguin, 2002.

Lipin L/A. Belov, *Cărţile de lut*, trad. Lazăr Iliescu, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1960.

Lloyd, Seton. 1978. *The Archaeology of Mesopotamia: From the Old Stone Age to the Persian Conquest*, London, Thames and Hudson, 1978.

Michalowski Piotr, *The Mortal Kings of Ur: A Short Century of Divine Rule in Ancient Mesopotamia*, The Oriental Institute, 2008.

Moscati Sabatino, *Vechile civilizaţii semite*, trad. Eugen Costescu, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1975.

Negoiţă, Athanase, *Gîndirea asiro-babiloniană în texte*, Bucureşti, 1975.

Nemet-Nejat, Karen Rhea, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*. London, Greenwood Press, 1998.

Nougayrol J./Aynard J.M., *La Mésopotamie*, Paris, 1965.

Oppenheim, A. Leo. *Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization*, University of Chicago, 1964.

Prichard J.B., *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, 1955.

Saggs, Henry *The Greatness That Was Babylon*, 1962.

Sayce A. H., *The Religion of the Ancient Babylonians*, Hibbert Lectures, 1887.

Schmökel Hertmut, *Keilschriftforschung und alte Geschichte Vorderasien*, Leiden, 1957.

Schomp, Virginia, *Ancient Mesopotamia: The Sumerians, Babylonians*, and Assyrians. New York, 2005.

Smith Sidney, *Early History of Assyria*, London, 1928.

Spence, Lewis. *Myths and Legends of Babylonia and Assyria*, New York, Stokes, 1917.

Thureau-Dangin, *Rituels akkadiens*, Paris, 1921.

Weiss Harvey, *The genesis and collapse of Third Millennium north Mesopotamian Civilization*, Science, vol. 291, 1993.

Woolley, C. Leonard., *The Sumerians, Oxford, Clarendon Press*, 1928.

Index mitologic[214]

Abis, în filosofia religioasă a chaldeenilor, 133
Adam, unirea sa cu Lilith în legendele rabinice, 60
Adar, zeitate chaldeeană, 39, 69, 77, 78, 88, 137, 139, 150, 157, 193
Adar-Samdan, 138, 150
Adonis, 102
Ahura-Mazda, zeul suprem al iranienilor, 216
Alap, geniu chaldeo-sirian, 142
Alu, demon chaldeo-sirian, 7, 9
Amesha-spentas, geniile supreme ale mazdeismului, 216
Ammon, zeu egiptean, 101, 114, 115, 118, 119
Anat, zeitate chaldeo-babiloniană, 135
Anhur, zeu egiptean, 114
Anna, zeu akkadian, 25, 135, 145, 170, 174, 176, 178, 182, 204, 208
Anu, zeu chaldeo-sirian, 6, 7, 11, 13, 17, 18, 25, 87, 88, 124, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 145, 152, 174, 177
Anubis, zeitate egipteană, 104
Anunit, zeitate chaldeo-babiloniană, 137, 145, 151
Anunnaki, îngeri tereştri în sistemul chaldeo-babilonian, 39, 142, 157
Asarhadon, 76
Asmun, zeu chaldeo-babilonian,140
Assur, zeul suprem şi naţional al asirienilor,134, 224

Bah, zeu egiptean, 122
Bau, zeu chaldeo-babilonian, 140
Bel, zeu chaldeo-asirian, 38, 69, 70, 87, 88, 135, 136, 138, 139, 145, 153, 156, 174, 184, 202
Belit, zeitate chaldeo-asiriană, 39, 87, 135, 136, 138, 139, 142, 145, 157, 184
Bin, zeu chaldeo-asirian, 39, 76, 88, 136, 137, 139, 151, 157, 200, 205
Chang-ti, zeu din perioada Chinei primitive, 175
Cronos, traducerea greacă a zeului Ilu,134
Cybele, zeiţă frigiană, 102

Damkina sau Davkina, zeiţă a akkadienilor, 45, 135, 145, 178, 184, 200
Demon, 69, 238
Duzi, zeu chaldeo-babilonian, 138

Ea, zeu akkadian, 64, 65, 71, 73, , 86, 88, 103, 119, 126, 135, 145, 148, 170, 177- 181, 184, 191, 200, 206
Enu, numele akkadian al lui Bel chaldeo-babilonian, 135
Eon, 152
Eufrat, 84, 203

Gula, zeiţă chaldeo-babiloniană, 12, 88, 137, 151

Hapi, zeu egiptean, 122
Horus, zeu egiptean, 101, 104, 115, 116

Hurki, numele akkadian al zeului Sin, 145

Iahve, 142
Idpa, zeul febrei la akkadieni, 58, 59
Ilu, zeul suprem în religia chaldeo-babiloniană, 133, 134, 153
Im, zeul vântului la akkadieni, 39, 157, 191, 200
Indra, zeu în Vede, 149
Isis, zeiţă egipteană, 102, 113, 115, 116, 120
Iştar, zeiţă chaldeo-asiriană, zeiţă a planetei Venus, 39, 59, 60, 65, 66, 88, 136, 137, 139, 150, 157, 185, 186, 187, 188
Izbar, zeul focului la akkadieni, 32
Izdubar, erou dintr-o epopee babiloniană, 151, 206

Lilith, demon feminin la evrei, 8

Mako, monstru mitologic egiptean, 115
Marduk, zeu chaldeo-babilonian, zeu al planetei Jupiter, 11, 12, 14, 15, 32, 33, 41, 87, 137, 139, 145, 151, 208, 209
Maruti, zei din Vede, 199
Mithra, zeu solar în Vede; zeitate importantă în magismul iranian, 210, 211

Namtar, demonul akkadian al ciumei, 58, 59, 73, 74, 156, 159, 191, 192, 215
Nana, zeiţă chaldeo-babiloniană, 135, 145, 151
Nebo, zeitate chaldeo-asiriană, 39, 70, 88, 137, 139, 145, 157, 205
Negab, zeu al akkadienilor, 159, 187
Nephtys, zeiţă egipteană, 115, 116
Nergal, zeu chaldeo-asirian, 8, 70, 71, 77, 78, 137, 139, 145
Nil, zeu al egiptenilor, 101, 122
Nimrod, 76
Nin-dar, zeu al akkadienilor, 39, 40, 77, 157, 192, 193, 194

Nin-gar, personaj mitologic la akkadieni, 181
Ninuah, zeiţă chaldeo-asiriană, 159
Noe, legătura numelui său cu Nuah,179
Nuah, zeu chaldeo-asirian 41, 50, 65, 87, 134, 135, 136, 138, 139, 145, 153, 159, 174, 179, 180, 184
Num, zeu egiptean, 101, 122

Oanes, zeu babilonian citat de greci, 25, 134
Osiris, zeu egiptean, 101, 104, 105, 106, 107, 113, 117, 120, 123, 124

Paku, numele akkadian al zeului Nebo, 39, 157
Potop, 179, 228
Ptah, zeu egiptean, 101, 121

Ra, zeu egiptean, 99, 102, 115, 121
Rudra, zeu din Vede, 149

Sala, zeiţă chaldeo-babiloniană, 137
Şamaş, zeu chaldeo-asirian, 136, 137, 145, 151

Savitri, zeu din Vede, 149
Seb, zeu egiptean, 122

Sed, geniu chaldeo-asirian,142
Set, zeu egiptean, 101, 104, 109, 113, 114, 115, 117, 123, 124
Silik-mulu-khi, zeu al akkadienilor, 32, 33, 41, 44, 50, 64, 66, 71, 86, 126, 180, 186, 191, 195, 204, 206, 207, 208, 209, 210
Sin, zeu chaldeo-asirian, 39, 88, 136, 137, 139, 145, 151, 157, 185
Sisithrus, Noe al chaldeilor, 179, 180
Spiritul pământului, 176
Susinka, zeu susian, 140

Tammuz, zeu siro-fenician, 138, 150
Taur, 46, 189
Telal, domon al akkadienilor, 117
Tigru, 50, 203
Triade, 137
Trimurti, 135
Typhon, traducerea greacă a lui Set egiptean,102

Ud, 145, 157, 158, 191, 193, 195
Ulom, 152
Unul, în filosofia religioasă a akkadienilor, 30, 77, 133, 137, 180, 191, 224
Uruk, 136, 222

Varuna, zeu din Vede, 149, 152
Vayu, zeu din Vede, 199
Venus, 39, 102, 119, 137, 157, 159, 188

Yazatas, genii ale mazdeismului, 216

Zoroastru sau Zarathustra, 166, 211, 213

214 Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii.